

151607

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KONUT VE ÇEVRESİNDEKİ MİKANSAL OLUŞUMLAR
KÜLTÜR ETKENİ; TÜRKMENİSTAN**

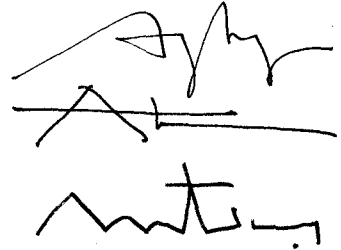
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Adnan DEMİRTAŞ
(502961141)

151607

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 26 Nisan 2004
Tezin Savunulduğu Tarih : 21 Mayıs 2004

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Aytanga DENER
Diğer Jüri Üyeleri Prof. Dr. Ahsen ÖZSOY

Prof. Dr. Mehmet OCAKÇI

MAYIS 2004

ÖNSÖZ

Bu tezin oluşum sürecinde yardımlarını esirgemeyen, çalışmalarım sırasında büyük bir sabır ve anlayışla yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Aytanga Dener'e, beni sürekli destekleyen ve her zaman yanımda olan değerli aileme teşekkür ederim.

Mayıs, 2004

Adnan DEMİRTAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
ŞEKİL LİSTESİ	V
ÖZET	VII
SUMMARY	X

1 GİRİŞ	1
1.1 Konut ve yaşama biçimleri	1
1.2 Yöntem	4
1.3 Araştırmanın Yürütülüşü	8
2 KONUT VE KÜLTÜR	10
2.1 Konut Kavramı	12
2.1.1 Konut Anlamı	12
2.1.2 Barınma ve Konut	12
2.2 Kültür	13
2.2.1 Kültürün Tanımı	14
2.2.2 Mekan ve Kültür ilişkisi	15
2.2.3 Kültürel Farklılıkların İnsan Davranışları Üzerindeki Etkileri	15
2.2.4 Kültürel Değişim ve Süreklilik	16
2.3 Türkmenistan'da Konut Kültürü	17
2.3.1 Göçebelik Dönemi Sosyal ve Kültürel Hayat	18
2.3.2 Sovyet Dönemi Modernleşme Hareketleri	19
2.3.3 Bağımsızlık Dönemi	24
2.3.4 Günümüz Türkmen Ailesinde Sosyal ve Kültürel Yaşantı	32

3	TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRKMENİSTAN'DA KONUT MEKANININ DEĞİŞİMİ	38
3.1	Orta Asya'da Barınma Kültürü	39
3.1.1	Türklerde Barınaklar	39
3.1.2	Türk Çadırı	41
3.2	Sovyet Dönemi	44
3.2.1	Mimari Ortam	44
3.2.2	Göçebelikten Yerleşik Hayata Geçiş Dönemi	48
3.2.3	Sovyet Dönemi Kentleşme ve Mimarlık Çalışmaları	53
3.2.4	Sovyet Dönemi Konut Politikaları ve Konut Tipleri	58
3.2.5	Konut İç Mekan Organizasyonu ve Donatılarında Değişim	62
3.3	Bağımsızlık Dönemi	66
3.3.1	Bağımsızlık Sonrası Mekansal Değişim	66
3.3.2	Mimari Ortam	68
3.3.3	Konut Kültürü ve Tipinde Değişimler	73
4	SAHA ÇALIŞMASI	79
4.1	Kullanıcıya İlişkin Bulgular	80
4.2	Konuta İlişkin Bulgular	82
4.3	Konutların Kullanıcı Açısından Değerlendirilmesi	85
4.4	Konut İç Mekan Donatıları ile İlgili Bulgular	88
5	SONUÇ	91
	KAYNAKLAR	94
	EK LİSTESİ	98
	EKLER	99
	ÖZGEÇMİŞ	119

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1.1	: Türkmenistan haritası.....	6
Şekil 1.2	: 19. yüzyıl sonunda Aşkabat'ın görünüşü.....	8
Şekil 2.1	: Aşkabat'ta modernleşme, 1950.....	22
Şekil 2.2	: Türkmenistan'ın ilk alışveriş mağazası, 1950.....	23
Şekil 2.3	: Aşkabat'ta çok sık karşılaşılabileceğiniz Devlet Başkanı posterlerinden biri	28
Şekil 2.4	: Türkmenistan'da yemek yeme eylemi tabla düzeni ile gerçekleşmektedir.....	33
Şekil 2.5	: Köy düğünü, Aşkabat –Yaşlık kasabası	34
Şekil 2.6	: Sovyet Dönemi sonrası Türkmen düğünleri, kadın ve erkeklerin beraber katıldığı içkili davetlere dönüşmüş.....	35
Şekil 2.7	: Semt pazarı - Aşkabat	36
Şekil 2.8	: Bayram töreninde Türkmen kızları geleneksel kıyafetleri ile.....	36
Şekil 2.9	: Yaşlı Türkmenler geleneksel kıyafetleri ile. Aşkabat yakınlarında bir köy	37
Şekil 3.1	: Türk çadırı	42
Şekil 3.2	: Kazak çadırları	43
Şekil 3.3	: Türkmen ve Kara kalpak çadırları	43
Şekil 3.4	: Çiftçi Aman Nuraliyev'in evi	46
Şekil 3.5	: 1940'lı yıllarda Türkmen çiftçisinin evi	47
Şekil 3.6	: Köy evinin dış görünüşü Mari, Türkmenistan	48
Şekil 3.7	: Türkmenler çadırlarını kuruyor, 1930.....	49
Şekil 3.8	: Türkmenistan'da çadır geleneği azalarak da olsa uzun yıllar varlığını korumuştur. Kuzey Türkmenistan 1960.....	52
Şekil 3.9	: Sovyet Dönemi kentleşme çalışmaları Aşkabat, 1930.....	53
Şekil 3.10	: 1948 depremi, Aşkabat	54
Şekil 3.11	: Konut yerleşim projesi 1970, Aşkabat	55
Şekil 3.12	: İkinci Dünya savaşı sonrası Aşkabat'ta inşa edilen kamu yapısı, 1964	56
Şekil 3.13	: Karl Marks Kütüphanesi okuma salonu Aşkabat, 1976.....	57
Şekil 3.14	: Karl Marks Kütüphanesi iç avlusu, Aşkabat	57
Şekil 3.15	: Tek ve iki odalı konut tipi plan şeması, Aşkabat	59
Şekil 3.16	: Üç ve dört odalı konut tipi plan şeması, Aşkabat.....	59
Şekil 3.17	: 1970'li yıllarda inşa edilen konutların bugünkü görüntüsü, Aşkabat	60
Şekil 3.18	: 1980'li yıllarda inşa edilen konut yapısı. Sağır duvardaki figürler ve meydana havuz dikkati çekiyor	60
Şekil 3.19	: 1980 sonrası inşa edilen 11 katlı konutlar	61
Şekil 3.20	: Türkmen evi oda düzeni	66
Şekil 3.21	: Bağımsızlık sonrası dönemin ilk binalarından, Cumhurbaşkanlığı Köşkü. 1995	67
Şekil 3.22	: Aşkabat Planı, 2000	68
Şekil 3.23	: Devlet Başkanı tarafından hazırlanan Aşkabat gelişim planı ile ilgili eskiz	69

Şekil 3.24	: “Türkmenbaşı Mimarlığı”nı anlatan bağımsızlık dönemine ait kitabın kapağı	70
Şekil 3.25	: Bağımsızlık sonrası Türk firması tarafından inşa edilen cami, Aşkabat	70
Şekil 3.26	: İnşaatına başlanan konut bloklarının tanıtım panosu, Aşkabat...	71
Şekil 3.27	: Kamu binası önündeki benzer tanıtım panosu, Aşkabat	71
Şekil 3.28	: Devlet Başkanına şiir okuyan çocuklar. Bina açılış töreni, Aşkabat. 2004	72
Şekil 3.29	: Bağımsızlık sonrası yapılan yeni konutlar. Arka planda ise eski konut dokusu	73
Şekil 3.30	: Bağımsızlık sonrası yapılan konut blokları, Aşkabat	74
Şekil 3.31	: Bağımsızlık sonrası Aşkabat’ı süsleyen konut blokları	75
Şekil 3.32	: Gösterişli konut blokların girişi	75
Şekil 3.33	: Yeni konut bloklarının giriş holü	76
Şekil 3.34	: Yeni konutlarda oturma odası	76
Şekil 3.35	: Yeni konutlarda yemek mekanı	76
Şekil 3.36	: Bağımsızlık sonrası Aşkabat’ta yapılmaya başlanan gösterişli konutlar, Devlet Başkanının katıldığı kutlama törenleri ile hizmete açılıyor	77
Şekil 3.37	: Yeni konutların plan şeması	78
Şekil 3.38	: Aşkabat’ta inşaatına başlanan konut projesi	78
Şekil 3.39	: Diğer bir konut projesi konut projesi	78
Şekil 4.1	: Görüşme yapılan ailelerin yaşadığı konutlardan bir görüntü	82
Şekil 4.2	: Görüşme yapılan ailelerin yaşadığı diğer bir konut görüntüsü.....	83
Şekil 4.3	: 1970’lerde yapılan konutların içi oldukça bakımsız kalmıştır.....	84
Şekil 4.4	: Diğer bir konutun mutfağı	84
Şekil 4.5	: Apartman bahçelerinde tandır ateşinde yemek hazırlanması, Aşkabat’ta sıklıkla karşılaşılabilen bir görüntü.....	85
Şekil 4.6	: Türkmenler özel bir günde yemekteler	86
Şekil 4.7	: Türkmen evinde odalar çok amaçlı olarak kullanılmaktadır. Yatak ve yorganlar gündüz kaldırılarak oturma odasına dönüştürülmekte	87
Şekil 4.8	: Türkmen evinde oturma odası, aynı zamanda çocuk odası olarak kullanılmakta.....	87
Şekil 4.9	: Diğer bir Türkmen konutu.....	87
Şekil 4.10	: Türkmen kadınlar komşu ve akrabaları ile sık sık bir araya gelirler.....	88
Şekil 4.11	: Türkmen konutunda yemek tabla düzeni ile gerçekleşmektedir..	89
Şekil 4.12	: Diğer bir Türkmen konutu	89
Şekil 4.13	: Konutta yatak odası, gündüz yataklar toplanarak dolabın içine konuyor ve oda yaşam odası olarak kullanılıyor.....	89
Şekil 4.14	: Türkmen konutlarında kitaplık oturma odasının vazgeçilmez bir parçasıdır	90

KONUT VE ÇEVRESİNDEKİ MEKANSAL OLUŞUMLAR, KÜLTÜR ETKENİ; TÜRKMENİSTAN

ÖZET

Bir barınak olmanın ötesinde, kültürel, ekonomik ve toplumsal pek çok boyutu olan konut, kişinin içinde yaşadığı toplumun ve kendi kişiliğinin özelliklerini taşımaktadır. Değişen sosyo-ekonomik ve kültürel koşullar, yaşanan çevrelerin değişimini de beraberinde getirmektedir. Özellikle günlük hayatın büyük bir bölümünün geçtiği ve insan yaşamı ile çok yakın ilişkiler içerisinde bulunan konut ve konut yakın çevresi, bu değişikliklerin en iyi gözlemlendiği mekanlardır.

Bu çalışmada Türkmenistan’da konut mekanının zaman içinde, sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve diğer yaygın coğrafyada yerleşmiş olan Türk toplumlarındaki yaşama biçimleri ile ne tür bir ilişkisi olduğu araştırılmıştır. Saha çalışması, Türkmenistan’ın başkenti Aşkabat kentinde gerçekleştirilmiştir.

Türkmenistan’da yaklaşık bir asır süren Sovyet egemenliğinin etkisi göz ardı edilemez. Bu nedenle; çalışmada 19. yüzyılın sonundan bugüne kadar ki toplumsal, kültürel değişim ve yaşama biçimindeki farklılaşmalar irdelenmiştir. Türkmenistan’da konut mekanı ve kullanımı bugünkü durumuna gelene kadar önemli bir değişim geçirmiştir. 19. yüzyılın sonunda, 1917’de yönetim biçimi değişmiş, Sovyetler Birliği kurulmuş ve Türkmenistan bu yapı içinde yer almıştır.

Türkmenistan’da Sovyet Dönemini yansıtan önemli olgulardan biri ülkenin ağırlık merkezinin kentlere doğru kayması, sanayi yatırımları nedeniyle tarım ve hayvancılıktan başka yeni bir işçi sınıfının doğuşudur. Sovyet döneminde bürokrasinin modernleşip genişlemesi sonucu, kent halkının büyük kısmı ücretli veya aylıklı hale gelmiştir. Bu dönemde Sovyetler, Orta Asya’da “çağdaş barınma ve yaşama modelleri” sunmaya başlamıştır. Böylelikle

başlayan yerleşik hayat ile Batılı yaşama biçimleri, kısmen benimsenmiş ve kimi yerde geleneksel biçimlerin yerini almıştır.

Bu dönemde rejim yapısına paralel olarak mekansal yapıda da köklü değişimler yaşanmıştır. Sovyet Sosyalist Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin "Projelendirme ve İnşaat Yapımında Aşırılıkların Kaldırılmasına İlişkin Kararı" konut yapılarında izlenmesi gereken yolu göstermiştir. Bu kararlar "tasarruf" mimarlığın işlevsel ve teknik sorunları ile ilgili konularda bir dönüm noktası olmuştur. Her bir aileye ayrı konforlu konut temin edilmesi hedefi ise tip proje yapımını, düşük alanlı konut üretimini ve düşük kalitede inşaat malzemesi kullanımını beraberinde getirmiştir.

1992'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası başlayan bağımsızlık döneminde ülkenin her alanında Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov'un (Türkmenbaşı) imzası vardır. Konut mimarisi, S. Türkmenbaşı'nın ilgi odağı konumuna gelmiştir. Konut yapılarında tip proje uygulaması kaldırılmış, yapıların projelendirilmesi ile ilgili uluslararası standartlara uygun yeni kanunlar uygulamaya konulmuştur. Pahalı ve uzun ömürlü olan inşaat malzemeleri ile ilgili var olan mevcut sınırlamalar kaldırılmış, söz konusu malzeme ve ürünlerin kullanımına ilişkin yeni kararlar uygulamaya konulmuştur. Devlet Başkanı'nın kararı doğrultusunda yeni planlanan konutlarda kişi başına düşen yaşam alanı 25 m²'ye çıkartılmıştır. (Bu rakam Sovyet Döneminde kişi başı 9 m² olarak uygulanmakta idi.)

Bağımsızlık sonrası konut sahibi olabilmek ise Sovyet Döneminde uygulandığı gibi tüm ailelere eşit şekilde değil, ancak gelir seviyesi iyi olan ailelerin yeni konut satın alabilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Buna paralel olarak Sovyet Döneminde pek rastlanmayan gecekondulaşma bağımsızlık sonrası Türkmenistan'da kendini göstermeye başlamıştır.

Türkmenistan'da konut kültürü, çoğu yönden Batılı örneklerle benzer gözükse de hala sıkı sıkı korunan bazı gelenekler terk edilemeyen alışkanlıklar vardır. Hem Batılı hem de geleneksel biçimler kimi zaman aynen korunarak yan yana kimi zaman da değiştirilerek, hatta bozularak kullanılmaktadır.

Ortak geçmişe sahip Türk ve Türkmen toplumları arasında konut kullanımına ilişkin kültürel bazı ortak noktalar olduğu gözlemlenmiştir. Orta Asya kökenli her iki ulusun da günümüz konut yaşamında göçebe kültürün izlerini taşıdığı

söylenabilir. Ancak bu benzerliğin Türkiye'nin kırsal kesiminde daha belirgin olduğu gözlemlenmiştir.

Konut içinde, geleneksel yaşam alışkanlıklarının sıklıkla sürdürüldüğü, Batı'dan etkilenecek evin içine yerleştirilen eşyanın gerçekte kullanılmadığı, konuk için ayrıldığı, bu anlamda çevrede yaşayan Ruslarla aralarında konut içi kullanımı, temizlik anlayışı, oturma, yatma, yeme-içme, konuk kabul etme gibi konularda önemli farklılıklar olduğu gözlenmiştir.

Sonuç olarak; Türkmenistan'da günümüz konut kültürü, iç mekan biçimlenmesi ve donatılarının, batılı ve geleneksel formların her ikisine de benzer ve her ikisinden de farklı yönleri ile kendine özgü bir kompozisyon oluşturduğudur. Geleneksel toplumdan, modern topluma geçiş henüz tamamlanamamıştır. Ama uzun bir yol katedilmiştir. Konut iç mekan ve donatılarındaki değişim bu modernleşmenin sonucu olduğu gibi aynı zamanda önemli bir ölçütüdür.

DWELLING AND THE RESIDENCAL FORMATION AROUND THE CULTURE EFFECT; TURKMENISTAN

SUMMARY

Beyond being a shelter, dwelling has cultural, economical and social dimensions and it keeps the characteristics of its owner and his society. When residence is possessed it becomes a house or “home” and the word house, may give different meanings to different people. Social-economical and cultural changes bring modifications in environment it is lived in. As a place in which people spend most of their time, houses and their surroundings are affected from those changes extremely.

With this study, how residence places transformed in Turkmenistan, how they interact with economical and social conditions and what kind of similarities and diversities exist between Turkmenistan and other Turkish populations in different geographical locations were investigated. The Study was made in Ashgabat the capital City of Turkmenistan.

Even though the main purpose of the study is to focus on the period starts after Independence of Turkmenistan (1992) as the major subject, it is impossible not to evaluate the Soviet Effect which ruled Turkmenistan almost a century. For this reason, the period starting from 19th century, which westernization and modernization approaches were changed and obtained different characteristics, to present time is chosen as the target period of the study. At the end of 19th century, Soviet Union established and Turkmenistan took its place in this foundation.

One of the most important aspects of Soviet Union reflections in Turkmenistan is changing the center of the country to cities and birth of laborer as a new class different than farmers. During Soviet Ruling, as a result of the enhancement of bureaucracy most of the population of Turkmenistan became salaried. Soviet Union started to introduce “Modern Housing and Living Models” in Middle Asia within that period. After then, settled life started

and Western life style was accepted and in somewhere even dominated the traditional forms.

During this period environmental structure changed drastically parallel to the regime. The decision of USSR Communist Party regarding the Abolishing the extremes in buildings showed the way to follow for dwelling structures. With this decision “saving” became a turning point of architecture’s functional and technical problems. One house for each family target brought single project type with small area and low quality construction material.

Saparmurat Niyazov (Turkmenbaşı) has put his signature on every field in Turkmenistan after Independence, started 1992 after Soviet Union. Dwelling architecture became the focus of Turkmenbaşı. He put an end to single type project implementation. Also new rules and procedures were set suitable for international standards. The limitations regarding using the expensive and more durable materials were cancelled. Living area per person in a house increased to 25 m² with the decision of the President. (This number used to be 9 m² in Soviet Union)

In opposite to Soviet Union, after Independence only the families with good income can become house owners. Parallel to this alteration, ghettos started to appear in Turkmenistan.

It is observed that traditional living habits are mostly continued and the goods that are put in because of the Western affection are not really used and generally they are reserved for guests. As a result of that there are great distinctions between Turkmen and Russians regarding the issues like cleaning habits, sitting, sleeping, eating and accepting guests.

In Turkmenistan residence and inside accessories changed drastically. At late 19th century, with the Soviet regime “a settled” and more western lifestyle was accepted and sometimes this new life style took over traditional forms. Even though the housing culture in Turkmenistan may seem to be similar to western models there are still protected traditional forms and unforsaken habits. Both western and traditional manners are performed sometimes without a change sometimes with modifications and sometimes even with corruption.

The housing cultures of Turkish and Turkmen communities have common attributes due to shared historical roots. It is quite visible the effects of nomadic culture to housing style that comes from the middle Asian roots. Nevertheless this resemblance should be considered as a likeness between Turkish rural community and Turkmenistan urban profile.

In conclusion today's Turkmenistan's dwelling culture, inside forming and accessories constituted its unique composition with both similarities and distinctions to western and traditional manners.

Moving from the traditional society to the modern society has not completed yet. However, considerable distance is preceded. The changing of inside dwelling and accessories is both the result and criterion of modernizing.

1 GİRİŞ

1.1 Konut ve yaşama biçimleri

- Türkmen'in evi nerede ?
- Devenin sırtında !

(Türkmenistan'da günlük yaşam içinde söylenilegelen bir deyiş.)

Türkmenlerin kara ev dedikleri çadırlarını devenin sırtında taşımaları Orta Asya'da, yukarıdaki gülmece içeren yorum ile günümüze kadar anlatılagelmiştir. Türkmenlerin iklim ve coğrafya koşulları, hayvanlarına gerekli besin bulabilme, düşman akınları ve benzeri nedenlerle yüzyıllar boyu göçebe yaşantı sürdürdükleri bir gerçektir. Aradan geçen yüzyıllar sonrasında aynı topraklarda bugün nasıl bir konut kültürü devam etmektedir? Ortak geçmişe sahip Türk ve Türkmen toplumları arasında konut kültüründe ne gibi benzerlikler ya da farklılıklardan söz edilebilir? En önemlisi, Sovyetler Birliği'nin kuruluşu ile başlayan dönemin Türkmen toplumuna, yaşayış biçimine, aile yapısına ve bu bağlamda, konut kültürüne etkileri neler olmuştur? Türkmenistan'ın bağımsızlığını elde etmesi ile geçilen yeni dönem, konut yapımını nasıl etkilemiştir? Konut ve yaşam alışkanlıklarında farklılaşma olmuş mudur? Tüm bu araştırmaların sonucunda bir kanıya varmak, gelecekle ilgili öngörude bulunmak mümkün müdür ?

Bu sorulara yanıt aramak amacı ile Türkmenistan'da konut mekanının nasıl bir dönüşüm geçirdiği, ya da sosyal ve ekonomik koşullarla nasıl bir etkileşim içinde olduğu ve diğer yaygın bir coğrafyada yerleşmiş olan Türk toplumlarındaki yaşama biçimleri ile benzerlikleri olup olmadığı araştırılmıştır.

Türkmenistan'da yaklaşık bir asır süren Sovyet egemenliğinin etkisi göz ardı edilemez. Bu nedenle; çalışmada 19. yüzyılın sonundan bugüne kadar ki toplumsal, kültürel değişim ve yaşama biçimindeki farklılaşmalar irdelenmiştir. Türkmenistan'da konut kültürü, toplumda yönetim ve aile yapısındaki köklü değişimle beraber geçmişten bugüne büyük bir değişim ve dönüşüm göstermiştir.

Çalışmaya konu olan tarihsel süreç; mekansal değişimi etkileyen sosyal, kültürel ve ekonomik yapıdaki değişimler göz önüne alınarak üç farklı dönemde incelenmiştir.

1) Göçebelik Dönemi, 2) Sovyet Dönemi, 3) Bağımsızlık Dönemi.

1) Göçebelik Dönemi : Kent yaşamı ve kentleşme düşüncesi Orta Asya halkları için oldukça yabancı bir olguydu. Sosyal hayatlarını klanlar ve kabileler biçiminde sürdüren Orta Asyalılar gerek dağlık, gerekse ovalık arazilerde savunması kolay küçük yerleşim birimlerinde, köylerde yaşıyorlardı. Orta Asya'da kentleşme süreci Rusların Orta Asya'yı işgali ile başladı.

2) Sovyet Dönemi : 19. yüzyılın sonunda, 1917'de yönetim biçimi değişmiş, Sovyetler Birliği kurulmuş ve Türkmenistan bu yapı içinde yer almıştır. Sovyetler Birliği'nin kuruluşu ile yönetimde oluşan değişiklik, ideolojik farklılaşma, kişilerin yaşamlarını etkilemiş, konut tasarımı, yapımı, ailelerin kullanımına verilmesi değişmiştir.

Türkmenistan'da Sovyet Dönemini yansıtan önemli olgulardan biri ülkenin ağırlık merkezinin kentlere doğru kayması, sanayi yatırımları nedeniyle tarım ve hayvancılıktan başka yeni bir işçi sınıfının doğuşudur. Sovyet döneminde bürokrasinin modernleşip genişlemesi sonucu, kent halkının büyük kısmı ücretli veya aylıklı hale gelmiştir. Bu dönemde Sovyetler, Orta Asya'da "çağdaş barınma ve yaşama modelleri" sunmaya başlamıştır. Böylelikle başlayan yerleşik hayat ile Batılı yaşama biçimleri, kısmen benimsenmiş ve kimi yerde geleneksel biçimlerin yerini almıştır.

Bolşevik devriminden sonra her aileye yaşayabilecekleri konut olanağı verilmesi küçük alanlı ve düşük kaliteli inşaat malzemeleriyle üretilen çok katlı konutlar ile mümkün olabilmıştır. Aşkabat'ta 1950 yılından sonra üretilen konutlar; 27 m2, 39 m2, 52 m2 olmak üzere bir kaç farklı tipten oluşmaktaydı.

3) Bağımsızlık Dönemi : 1992'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası başlayan bağımsızlık döneminde ülkenin her alanında Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın imzası vardır. Konut mimarisi, Türkmenbaşı'nın ilgi odağı konumuna gelmiştir. Konut yapılarında tip proje uygulaması kaldırılmış, yapıların projelendirilmesi ile ilgili uluslararası standartlara uygun yeni kanunlar uygulamaya konulmuştur. Pahalı ve uzun ömürlü olan inşaat malzemeleri ile ilgili var olan mevcut sınırlamalar kaldırılmış, söz konusu malzeme ve ürünlerin kullanımına ilişkin yeni kararlar uygulamaya konulmuştur. Devlet Başkanı'nın kararı doğrultusunda yeni

planlanan konutlarda kişi başına düşen yaşam alanı 25 m²'ye çıkartılmıştır. Bu rakam Sovyet Döneminde kişi başı 9 m² olarak uygulanmakta idi.

Türkmenistan'da bağımsızlık sonrası yapılan mimarlık çalışmaları anıtsal, seçmeci bir yöntem ile Batı'nın birebir kopya edilmesi ve geleneksel biçimlerin mutlaka yer aldığı bir üslupta ilerlemektedir. Türkmenbaşı, mimarlığın geliştirilmesinde yerel geleneklerin, Türkmenistan'ın ortak tarihi köklerle bağlı olduğu ülkeler öncelikli olmak üzere, önde gelen yabancı ülkelerin elde ettiği çağdaş kazanımlardan ve tecrübelerden yararlanılması konusunu da ısrarla belirtmiştir.

Bağımsızlık sonrası konut sahibi olabilmek ise Sovyet Döneminde uygulandığı gibi tüm ailelere eşit şekilde değil, ancak gelir seviyesi iyi olan ailelerin yeni konut satın alabilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Buna paralel olarak Sovyet Döneminde pek rastlanmayan gecekondü sorunu, bağımsızlık sonrası Türkmenistan'da kendini göstermeye başlamıştır.

Türkmenistan'da konut kültürü, çoğu yönden Batılı örneklerle benzer gözüke de hala sıkı sıkı korunan bazı gelenekler terk edilemeyen alışkanlıklar vardır. Hem Batılı hem de geleneksel biçimler kimi zaman aynen korunarak yan yana kimi zaman da değiştirilerek, hatta bozularak kullanılmaktadır.

19. yüzyılda, Orta Asya yerleşme sisteminin özelliklerini anlamak için, ülkede birbirinden kültür kimlikleri açısından farklı iki toplumsal grubun bir arada yaşadığı dikkate alınmalıdır. Bir yanda göçebe Türkmenler, öte yanda etnik açıdan Rus ya da Slav kökenli ve kentli toplum uzun bir süre Orta Asya'nın çehresini oluşturmuştur.

Konut içinde, geleneksel yaşam alışkanlıklarının sıklıkla sürdürüldüğü, Batı'dan etkilenecek evin içine yerleştirilen eşyanın gerçekte kullanılmadığı, konuk için ayrıldığı, bu anlamda çevrede yaşayan Ruslarla aralarında konut içi kullanımı, temizlik anlayışı, oturma, yatma, yeme-içme, konuk kabul etme gibi konularda önemli farklılıklar olduğu gözlenmiştir.

Türkmen toplumunun genellikle göçebe halde yaşadığı tarihi bir gerçektir. Günümüzde de yerleşmiş insanların sosyal hayatında göçebe kültürünün ve yaşamının izlerini görmek mümkündür. Mesela, evlerde hala çok fazla eşya olmadığını, sofrada tek büyük bir kabin olduğunu, yemeğin kaşık kullanılmadan, kısmen veya bütünüyle elle yenildiğini, çoğunlukla gıda olarak et ve süt ürünlerinin tüketildiğini, sıvı yağın pek tüketilmediğini, fazla yemek çeşidinin olmadığını, kentte

yaşayan bir çok ailenin hayvanı olduğunu ve halı dokumanın her kadın için hala vazgeçilmez bir beceri olduğunu gözlemleyebiliyoruz.

Türkmenistan'da günümüz konut kültürü, iç mekan biçimlenmesi ve donatılarının, batılı ve geleneksel biçimlerin her ikisine de benzer ve her ikisinden de farklı yönleri ile kendine özgü bir kompozisyon oluşturduğu gözlenmiştir. Günümüz Türkmenistan'ında kentli aileler olanakları elverdiği ölçüde rahat, fiziksel, estetik, yüksek nitelikli mekanlarda yaşamak istemektedirler.

Çalışma kapsamında görüşmeler, gözlem teknikleri ve görsel çalışmalarla araştırma yapılmıştır. Araştırma yapılan grup orta gelir grubundan, kentli, lise ve daha üstü eğitim almış ailelerdir. Saha çalışması Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat ve yakın çevresinde gerçekleştirilmiştir.

1.2 Yöntem

Türkmenistan'da konut mekanının nasıl bir dönüşüm geçirdiği, ya da sosyal ve ekonomik koşullarla nasıl bir etkileşim içinde olduğu ve diğer yaygın bir coğrafyada yerleşmiş olan Türk toplumlarındaki yaşama biçimleri ile benzerlikleri olup olmadığı konusu, gözlem, kaynak taraması ve saha çalışması ile araştırma yapılması planlanmıştır. Bu nedenle, tezde, Türkmenistan konut gelişim ve değişimini etkileyen unsurlar, idari yapıdaki değişiklikler ile birlikte sosyal, ekonomik, kültürel ve idari alandaki değişikliklerden söz edilmek istenmiştir.

Çalışma, ülke koşullarının elverdiği olanaklar çerçevesinde araştırılabilmiştir. Alan çalışması, anket ve görüşme yapılmasında sorun yaşanmayacak kişi ve ailelerin yaşadığı konutlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu da Türk inşaat şirketlerinde çalışanlar, yakınları ve akrabaları aracılığıyla Aşkabat'ın değişik bölgelerinde bulunan konutları inceleme ve aileleri tanıma olanağı vermiştir. Bununla beraber, Aşkabat'ta bağımsızlığın kazanımı öncesi ancak bir kaç farklı plan tipinde konut üretilmiş olması nedeniyle birbirinden farklı konut inceleme olanağı sağlanamamıştır. Buna ek olarak son dönem yapılan konutlardan bazıları örneklenmiştir.

Günümüze gelene kadar, Sosyalizm yönetimi sürecinde, Orta Asya'daki mekansal değişimi konu alan araştırma ve incelemelerin yabancı araştırmacılar tarafından yapılması mümkün olamamıştır. Bununla birlikte Sovyet uzmanlar Orta Asya kültürü ile ilgili yoğun ve kapsamlı çalışmalar yapmış, Sovyet Türkolog ve mimarlar konu ile

ilgili çeşitli eserler vermişlerdir. Ancak, bağımsızlık sonrası bu yayınların önemli bir kısmı koruma altına alındığı ve Devlet kitaplığında saklandığı ifade edilmiştir. Bu nedenle yararlanma olanağı bulunamamıştır. Aşkabat'taki Büyük Saparmurat Türkmenbaşı Milli Kütüphanesinde (eski adı Karl Marks Kütüphanesi) özellikle Sovyet dönemi kalkınma hamlelerini konu alan çok sayıda esere rastlanmıştır. Bu eserlerden yalnızca siyasi propaganda amacı ile kaleme alınmış olanların dışında bir çok eser tercüme ettirilmiş ve çalışmada yararlanılmıştır. Ayrıca gerçekleştirilen görüşmeler, elde edilebilen kaynakları az da olsa sınama imkanı vermiştir.

Aşkabat'ta son dönemdeki konut organizasyonu, biçimlenişi ve donatılarının, orta sınıf kentli ailelerin konutlarındaki özellikleri tespit etme ve ailelerin konut kültürü konusunda fikir edinme amacı ile görüşmeler yapılmıştır. Saha çalışması, gözlem, görüşme ve fotoğraflarla gerçekleştirilmiştir. Çıkan sonuçlar literatürden derlenen bilgiler ve örnekler ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu görüşmeler sayesinde, aile ve ev hayatı dinamiklerinin yanı sıra kültürel çeşitli konularda da bilgi edinilmiştir.

Araştırma sürecinde, Sovyet döneminde uygulanan konut projelerinden bazıları kaynak çalışmaları ile elde edilmiş, bağımsızlık dönemi konut projeleri ise proje müelliflerinden temin edilmiştir. Türkmenistan'da eser veren Türk mimarları ile görüşmeler yapılmış, konut planlamasında işveren talepleri gibi konularda görüşler alınmıştır.

Bununla beraber, Sovyet konut sisteminin Orta Asya barınma kültürü üzerinde ne oranda etkiye bulunduğu sorunu hala kendisiyle ilgilenecek araştırmacıları beklemektedir.

Konut ve kültürel etkileşimi irdelemek amacıyla çalışma yapılan Türkmenistan ve başkent Aşkabat'ın durumunu değerlendirebilmek için kısaca tarihsel dönüşümünün aktarılması, coğrafi ve demografik yapı ile ilgili bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

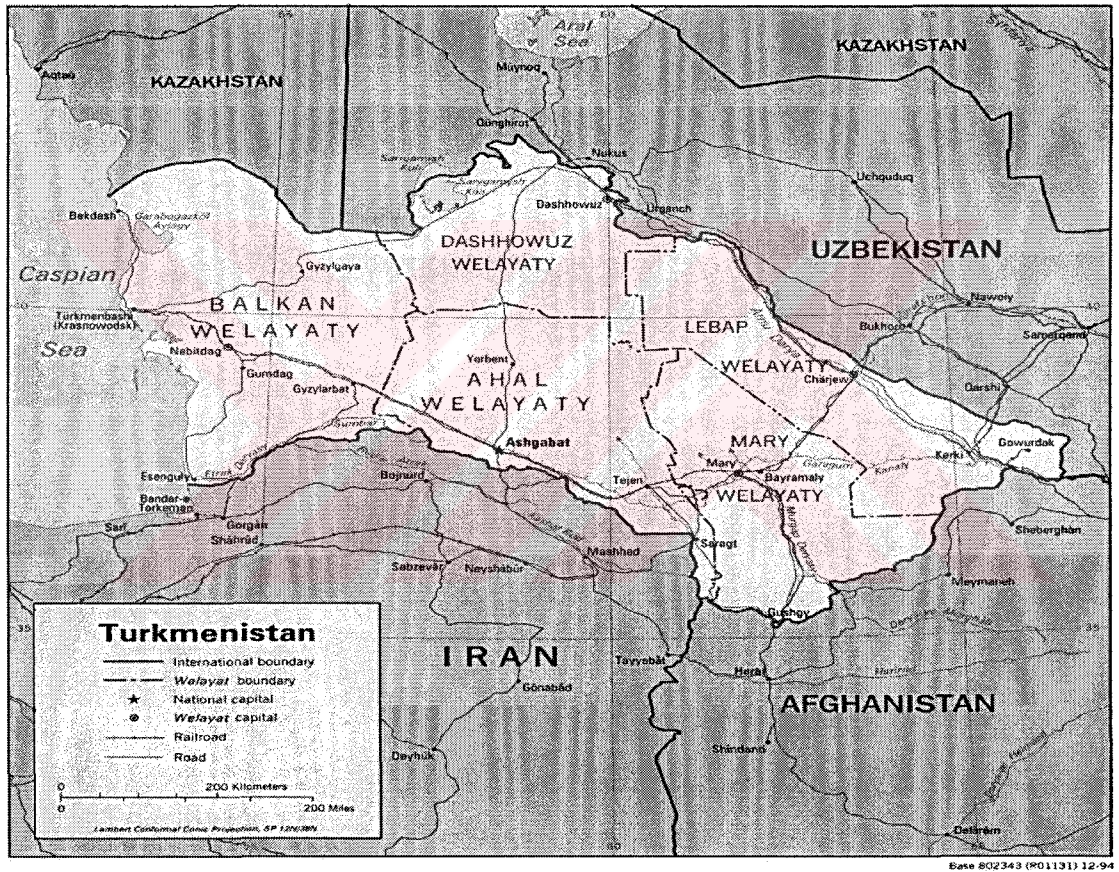
Türkmenistan coğrafi konum;

27 Ekim 1991'de bağımsızlığına kavuşan bugünkü Bağımsız Türkmenistan Cumhuriyeti 53-66 doğu boylamı ile 36-43 kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Yüz ölçümü 488 bin km²'dir. Batısında Hazar denizi, doğusunda ve kuzey doğusunda Özbekistan, kuzeyinde Kazakistan, güneyinde İran ve güney doğusunda Afganistan bulunmaktadır. Türkmenistan'ın yaklaşık 4/5'i çöl karakterindedir.

Başkenti 600 bin nüfuslu Aşkabat'tır. Türkmenistan 5 vilayetten oluşmaktadır. Bunlar: Ahal, Balkan, Daşhauz, Marı ve Lebap'tır.

Asya'nın iç kesimlerinde yer alan Türkmenistan, tipik bir kara iklimine sahiptir. Genellikle yazları sıcak ve kurak geçer, gece ve gündüz arasında büyük ısı farkları görülür. Çok sıcak ve uzun geçen yaz aylarında ısı 50 C'yi geçer. Kış ayları kısa ve soğuk, ortalama sıcaklık ise -5 C civarındadır. Yağışlar oldukça azdır. Ülkenin bu kuraklığını Tecen ve Murgap nehirleriyle Amuderya Nehri'nin %20 suyunu alan Karakum Kanalı'nın suları giderir.

(http://www.lonelyplanet.com/destinations/central_asia/turkmenistan/)

Şekil 1.1 : Türkmenistan haritası.

Demografik Yapı;

1993 yılı itibari ile 4.254.000 olan nüfusun %78'ini Türkmenler, %22'sini de diğer etnik topluluklar oluşturmaktadır. Türkmenler arasında hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle son iki yılda ülke nüfusu içinde Rus azınlığın oranı %10'dan % 4'e düşmüştür. Ruslar genelde Aşkabat ve diğer büyük kentlerde yaşamaktadırlar. Ayrıca Ülkede % 9 Özbek, % 5 Tatar, % 2 Kazak ve diğer halklar bulunmaktadır. Ülke büyük bir nüfus artış hızına (%2,8) sahiptir. Dini Müslüman %88 (Sünni-

Hanefi), Hristiyan %10 (Ortodoks) ve %2 diğer dinlere mensup insanlardan oluşmaktadır (http://www.lonelyplanet.com/destinations/central_asia/turkmenistan/). Nüfusun yerleşim yerine (Kır-Kent) göre dağılımı incelendiğinde son 15 yılda kır ve kent nüfusu açısından sayısal büyük bir fark gözlenmiştir. 1980 yılında nüfusun %47,7'si kentlerde yaşarken %52,3' ü kırsal bölgede yaşamakta idi. Ancak 1997'de bu oran kentte %45,4 kırdaki ise %54,6 olarak tespit edilmiştir. 1997 yılında nüfus 5 yıllık yaş bantlarına ayrılıp incelendiğinde ülke nüfusunun %38'inin 0-14 yaş grubunda toplandığı görülmüştür. Bu durum doğurganlığın yüksek olduğunu göstermektedir.

Türkmen Adı ;

Türkmen adının tarih sahnesine çıkışı 10. yüzyıla rastlamaktadır. İslam kaynaklarının ifadesine göre Müslüman olan Oğuzlara Türkmen denilmektedir. Türkmen kelimesinde olduğu gibi Müslüman olan Kuman, Karaman, Ataman ve Kölemenlerin adlarında görülen imen-mani eklerinin Müslüman Türklerin isimlerinin sonuna o devirde eklendiği söylenmektedir. Türkmen adı bugün dar anlamda Türkmenistan Cumhuriyetinde, Irak, İran, Afganistan, Suriye ve Anadolu'daki bazı Türk boylarına mensup olanlar için kullanılmaktadır. Türkmenler, Türk dilinin Oğuz Türkçesini dil olarak kullanmaktadır (http://www.ozturkler.com/data/0006/0006_07.htm).

Aşkabat;

Türkmenistan Cumhuriyeti'nin başkenti olan Aşkabat, Hazar Denizi'nin doğusunda bulunan Karakum Çölü'nün güneyinde; Türkmenistan ile İran arasında uzanan Kopetdağ silsilesinin kuzey eteklerinde ve sınırdan 30 kilometre içerdedir.

19'uncu yüzyıl sonlarına kadar halkın Teke Türkmenlerinin oluşturması sebebiyle Ahal Teke adıyla anılan vahalar bölgesinin beş yüz çadırılı en önemli obası iken; bölgenin 1881'de Ruslar tarafından işgalinden sonra, kent haline getirildi. Ruslar, önce bir kale inşa ederek, burayı yeni kurdukları Zakarpiskaya eyaletinin başkenti yaptılar. Dört yıl sonra da Hazar Denizi kıyısındaki Krasnovodsk'u Buhara ve Taşkent'e bağlayacak demiryolu hattının buradan geçirilmesi üzerine, Aşkabat Rus göçmenlerin akınına uğradı. Kısa zamanda önemli bir ticaret ve hafif endüstri merkezi haline geldi.

Kent, 1924'te Sovyetlerin yapılaşma hareketi sırasında, yeni kurulan Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti yapıldı. 6 Ekim 1948 tarihinde Aşkabat'ta

meydana gelen 9 şiddetindeki depremde hemen hemen tüm konutlar, sanayi ve sosyal tesisler yerle bir olmuştur. Büyük depremde tamamen yıkılan Aşkabat, daha geniş bir alana, aynı plana göre yeniden inşa edildi (Haciyev, 1995).

1984'te 351 bin olan nüfusa sahip kentin yüzde 30'u Türkmen, yüzde 50'si Rus ve geri kalanı da diğer etnik gruplara mensuptu. Fakat 1991'de Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, Aşkabat'taki Türkmen nüfus oranı da hızla artmaya başladı. Bugün, Aşkabat yaklaşık 600 bin nüfusa sahiptir (http://www.lonelyplanet.com/destinations/central_asia/turkmenistan/).

Şekil 2.2 : 19. yüzyıl sonunda Aşkabat'ın görünüşü.

1.3 Araştırmanın Yürütülüşü

19. yüzyılın sonundan günümüze kadar gelen dönem Orta Asya'da siyasal, toplumsal ve kültürel açıdan olağanüstü bir değişimin yaşandığı çalkantı dönemidir. Söz konusu değişimlerin ekonomik, politik ve toplumsal nedenlere değinilmeden anlatılamayacağı gerçeğinden hareket edilerek, bir yandan kentleşme süreci, yeni konut politikaları, mimarlık yaklaşımlarındaki dönüm noktaları ve yapı üretiminin genel çizgilerine ilişkin bilgilere yer verilirken, öte yandan bu oluşumları biçimlendiren etmenlerde detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Değişen sosyo-ekonomik ve kültürel şartlar, yaşanan çevrelerin de değişmesini beraberinde getirmektedir. Özellikle günlük hayatın büyük bir bölümünün geçtiği ve insan yaşamı ile çok yakın ilişkiler içerisinde bulunan konut ve konut yakın çevresi, bu değişikliklerin en çok gözlemlendiği mekanlardan biridir. Bu nedenle her bir dönemin konut mekanı anlatılırken, dönemin sosyal yaşantısı, aile hayatı, ekonomik ve idari yapısı ile ilgili bilgiler de verilmiştir. Konutun gelişimini açıklamaya çalışırken, aile ve ev hayatı, toplumda kadının yeri, aile hayatının modernleşmesi ve gündelik aile hayatına ilişkin daha birçok sosyal ve kültürel konu araştırılmıştır.

Gelişmiş bir Türkmen edebiyatının olmaması, özellikle son yüzyılda alfabenin ve dilin kullanılmaması nedeniyle Türkmen edebiyatı ancak sazlı sözlü halk ozanları, aşıklar aracılığıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla o dönemleri yansıtan yazılı bir eser bulmakta güçlük çekilmiştir. Sovyet Döneminde yapılan yazılı çalışmalar ise oldukça politik gözükmetedir.

Bağımsızlık sonrası dönem ile ilgili olarak ise devletin propaganda kitaplarından başka herhangi bir sosyolojik ya da mimari çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, günümüz Türkmen konut yaşamını daha iyi tanıyabilmek için kısıtlı imkanlarla dahi olsa saha çalışması gerçekleştirilmiştir.

Araştırma çerçevesinde; sözü geçen değişim süreci bir literatür incelemesi ile özetlenmesi, günümüz Türkmenistan konut iç mekan ve donatılarının biçimlenmesinde belirli bir tarz olup olmadığı sorusuna, görüşmeler, gözlemler ve görsel örneklemeler ile veri toplanarak cevap aranmıştır.

Çok kültürlü, çok milletli, çok dilli yapısıyla bunların üst üste karışımıyla oluşan renkli bir kent Aşkabat'ın, tarihsel gelişimi, kent halkının geçmişteki ve bugünkü yaşam biçimi, kentteki konutların mekan özelliklerine ilişkin çalışmalar yer almaktadır.

2 KONUT VE KÜLTÜR

Bir barınak olmanın ötesinde, kültürel, ekonomik ve toplumsal pek çok boyutu olan konut, kişinin içinde yaşadığı toplumun ve kendi kişiliğinin özelliklerini taşımaktadır. Konut sahiplenildiği zaman ev ya da yuva olmakta, ev ise farklı kişilere farklı anlamlar ifade etmektedir.

Bireyler yaşadıkları mekana sosyo-kültürel özelliklerini yansıtırlar. Bu yüzden benzer topografya, iklim ve teknolojik özelliklere sahip toplumlarda farklı mekanlar oluştuğu görülür. Gruplar, yerleştikleri mekanı kendilerine göre yorumlamakta ve uygun düzeni kurmaktadır (Rapaport, 1969).

Mimarlık alanında pek çok araştırmaya konu olan konut mekanı, sadece bireylerin ya da toplumların içinde çeşitli eylemler gerçekleştirdiği fiziksel bir kabuk değil, toplumların kültürlerine, yaşam şekillerine, sosyal yapılarında geçirdikleri değişimlere bağlı olarak çeşitli anlamlar, bilgiler içeren bir oluşumdur. Toplumların kendilerine özgü karakteristik özelliklerinin mekansal sistemler içinde yaşadıkları, mekanla ve mekansal organizasyonlarla iletildikleri söylenebilir. Sonuçta her toplum kendini ifade eden kendine özgü bir mekansal model biçimlendirecektir. Burada dikkat çekici olan gerek yerleşim, gerek bina ölçeğinde ev, sokak, meydan ya da odalar, holler, avlular gibi benzer elemanlardan oluşan inşa edilmiş çevrelerde kültürden kültüre farklılığı yaratan şeyin bu elemanların organizasyonundaki farklılık olmasıdır.

Toplumsal ya da kamusal tüm mekan düzenlemeleri, bireye hizmet etmektedir. Bireyin ve bireylerin oluşturduğu topluluğun kültürüne göre şekillenmektedir. Bireyin kendi kişisel beğenisine ve ihtiyaçlarına göre oluşturduğu mekana, mahrem alan denir. En bilinen anlamıyla, mahrem alan, evdir. Birey için "ev" tanıdığı kavradığı dünyanın, yer parçasının yansımasıdır. Ev, günlük yaşamın süregeldiği bir yer olduğundan, bizim için tanıdık ve sürekli olmalıdır. İnsan, ev dışında diğer insanlarla paylaşımları sonucu, kişisel özellik ve beğenilerini oluşturur. Ve bu özelliklerini kendine ait mekanın, evinin, kurgusuna yansıtır. Ev, insan için dünyada varolmasını sağlayan kişisel özelliklerini taşıyan özel bir mekandır. Ev bizim dünya köşemizdir. Toplumsal ve kamu mekanlarının aksine kendimiz için oluşturduğumuz, öznel

mekanlar organizasyonudur. Her bir köşesine kendimizi yansıtan öğeler yerleştiririz, duvarlarını istediğimiz renge boyar, döşemesine, mobilyalarına kendi zevkimize göre karar veririz. Her seçimimiz dünyayı nasıl yaşadığımızın göstergesidir.

Sosyo kültürel etkenler konut mekanının algılanmasında çok büyük rol oynar. Rapaport'un filtre modeli, çevrenin nasıl algılandığı, insanların kentleri, peyzajı ve binaları sembolize ettikleri konusunda açıklayıcı niteliktedir. Bu modele göre mekan, kültürel ve kişisel imge filtrelerinden geçtikten sonra algılanan mekan haline gelmektedir. Kültürel imgeler, toplumun yaşama biçimi, gelenekleri, sistemleri iken, kişisel imgeler, kişinin daha önceki deneyimleri, bilgisi eğitimi, değerleri ve statüsüdür.

A. Rapaport ev formu ve kültür üzerine yaptığı çalışmada yaşam tarzını oluşturan önemli görüş farklılıklarını beş kategoride ele alıyor (Rapaport, 1969, s :61-69) :

Bazı ana ihtiyaçlar: Yemek yemeden oturma biçimine kadar ana ihtiyaçlardaki farklılıklar.

Aile: Aile içi hiyerarşinin farklılıkları.

Kadının konumu: Kadının toplum içindeki yeri üzerine farklılıklar.

Mahremiyet ihtiyacı: Toplumsal mahremiyet kabulleri farklılıkları.

Sosyal ilişki: Toplum içi insanların ilişki kurmalarındaki farklılıklar.

Evlerin formlarını etkileyen bu görüşler daha büyük ölçekte kent dokusunu da etkilemektedir. Toplum içindeki aile kavramı, kadının konumu, mahremiyet sınırları evlerin içe veya dışa dönük olmalarını, bunun uzantısında da kent dokusunun kapalı veya açık olmasını etkilemektedir.

Kültür, toplumların tarihi süreç içinde biriktirdikleri maddi ve manevi ürünlerin ortamında oluşur. Tarihi birikimin bilinçlendirilmesi ve günümüz yaşantısına katılması ile kültürel ortam yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan, coğrafi sınırlar içinde bulunan geçmiş uygarlık düzeylerinde yaratılmış mimarlık, heykeltıraşlık, resim ve küçük sanat ürünlerinin doğru bir perspektif içinde değerlendirilmesi, o bölgenin kültürünün tanımlanmasında büyük önem taşıyan sorunlardan biridir (Kuban, 1973). İnsan toplumlarının yapısal özelliklerini bulundukları mekana yansıttıkları bilinmektedir. Gruplar, işgal ettikleri mekanı kendilerine göre tekrar yorumlamakta ve kendilerine uygun düzeni kurmaktadır (Dener, 1994).

2.1 Konut Kavramı

2.1.1 Konut Anlamı

Konut sözcük olarak "bir insanın yatıp kalktığı, iş zamanı dışında kaldığı veya tüzel kişiliği olan bir kuruluşun bulunduğu ev, apartman gibi yer, mesken, ikametgah" anlamına gelmektedir (Anon, 1998). Konut, insanların barınma, korunma gibi gereksinimlerini karşılayan özel bir mekandır. Konut, mekan, zaman, anlam ve iletişim olarak belirlenen dört değişkenin organizasyonu şeklinde de tanımlanmaktadır (Rapaport, 1989). Ancak konut, birey için bir barınak olmanın ötesinde de anlamlar taşır, kültürler arası değişiklik gösteren pek çok aktivite ve insan ilişkilerini de ifade eder. Kültürler arasındaki farklar, o kültürlere ait konutlarda yapılan incelemeler ile ortaya çıkar.

Konut, sadece kişi konutunu sahiplendiği zaman "ev (yuva)" olur. Mal etme terimi, insanların alansal kontrol uygulamaları ve diğerlerinin adetlerini düzenlemeleri gibi üstünlük ve yeterlilik ifade eder (Tognoli, 1987). Ev kişinin kendi kimliği olarak çeşitli görüşlerde birleşir: kişiselleştirme, bireysellik, mal etme, evdeki sosyal kimlik denetim hissi ve uyum sağlama duygusu gibi. Kendi kimliği, bireyin kendi özelliklerine bağlı olarak, birey ile yer ilişkisini ifade etmektedir. Çeşitli araştırmalarda bireyin kendi anlayışı ile düzenlediği evin, orada yaşayanın kimliğini ifade ettiği ve kendisi için kişisel anlamlar taşıyan yer olduğu görülmüştür (Dovey, 1985).

Konut ile içinde yaşayan bireyler arasındaki ilişkiler sanıldığından çok daha karmaşık ve çok yönlüdür. Konuta yüklenen anlamlar zaman ve kültüre göre değişir. Konut ile ev (yuva) arasında başka ayırıcı yönler de vardır. Ev, konuttan daha sınırlayıcı ve yere bağlı bir kavramdır. Ev ya da yuva günlük yaşamın önemli eylemlerinin sürdürüldüğü ve içinde yaşayanın, simgesel anlamlar yüklediği yerdir (Saegert, 1985).

2.1.2 Barınma ve Konut

İnsanoğlunun neolitik dönemde başladığı konut üretim ve tasarımı tüm tarih öncesi ve tarih çağlarında devam etmiş; neticede farklı kültür, toplum, iklim ve coğrafyalarda birbirinden oldukça değişik plan, tip, estetik ve görünümde konut modelleri ortaya çıkmıştır. Ancak tüm farklılıklarına rağmen bu konutların

üretilmelerindeki amaç aynıdır ve başlangıçtaki saf halini büyük ölçüde muhafaza etmektedir.

Varolmamızla birlikte başlayan bu ihtiyaçlar en başında mağara, kovuk gibi bazı geçici çözümlerle karşılanmıştır. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen bu insanlar Neolitik dönemde devrim olarak nitelenebilecek bir gelişmeyle yaşam tarzlarını değiştirmişler, toprağa bağlanarak tarıma, dolayısıyla üretime dayalı yeni bir çevre kurmaya başlamışlardır. 3 milyon yıl önce iki ayak üzerinde dolaşmaya başlayan, aşağı yukarı bugünkü fiziksel yeteneklerine kavuşan insanoğlunun “uygar” olarak nitelendirilmesi ancak bu dönemden sonradır.

Yerleşik hayata geçilmesi beraberinde ilk mimari faaliyetleri de getirmiştir. Doğal olarak ortaya konulan ilk eserler tapınak, saray, hisar gibi anıtsal mimari ürünleri değil basit konutlar ve depolar olmuştur. Dolayısıyla mimarinin kökeninin konut mimarisinde yattığını söylemek yanlış olmaz.

Konut ve Aile;

Toplumsal sosyo-ekonomik yapısal özelliklerini yoğunlaşmış bir biçimde taşıyan aile, küçük ancak toplumun geleceğinin oluşmasını sağlayan çekirdek durumundadır. Aile, işlevini yerine getirebilmek için özel bir mekana, konuta gereksinim duyar. Aile bireyleri konutta, toplumsal yaşamdakinden farklı davranırlar. Politik ilişkilerin en aza indiği, rahat ve gereken mahremiyetin sağlandığı bir mekan söz konusudur. Davranış ve düşünce biçimlerinin farklılaşması zaman içinde konut mekanının da değişmesine neden olur (Dener, 1994).

2.2 Kültür

Toplum bilimlerin tarihsel gelişiminde kültür olgusu, insanların öğrenmiş oldukları davranış kalıpları ve tutumlarını ifade eden bir yaşam biçimi olarak tanımlanmaktadır. Mekanı algılama; görsel, işitsel, dokunma, koku alma ve ısısal duyularımızın bir bileşimi olarak verilmekte, anlamlandırma ise yalnızca kültür bileşenine değil, algılanan olguyla ilişkiye, eylem türüne ve duygularımıza göre değişmektedir.

Kültür insanların çevreyi ve birbirleri arasındaki ilişkiyi algılayış şeklidir. İnsanlar tarafından öğrenilip, gelecek nesillere aktarılabilir. Toplamların birbirine benzememesinin nedeni, kültürlerdeki farklılıktır. İnsanlar kültür varlığının hem yaratıcısı, hem de ürünüdür. Kültür, toplumun üyesi olarak, bireyin öğrendiği,

edindiği, gelenek, görenek, bilgi, beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün olarak tanımlanmaktadır (Güvenç, 1984).

Kültürel özellikler, çoğunlukla merkezden dışarı doğru, sık kullanılan iletişim araçları veya doğrudan karşılıklı iletişim yoluyla yayılırlar. Kültür ne kadar çok farklı kültürlerle, ne kadar çok yoğun iletişim içine girerse, o kadar karmaşıklaşır (Kongar, 1985).

2.2.1 Kültürün Tanımı

Kültürel verileri açıklayabilmek için öncelikle kültürün tanımını yapmak gerekmektedir. Kültür kavramı çok çeşitli anlamlar yüklemektedir. Kültür kavramının farklı tanımlarından bazıları aşağıdadır.

Kültür, yaşam çevremizin insan yapısı olan kesimidir.

Kültür, belli bir düşünceler sistemi ya da bütünüdür.

Kültür, varlığımızın yapısını belirleyen, sosyal bir süreçte öğrendiğimiz, uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir.

Kültür, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.

“Kültür yukarıdaki tanımların hepsidir, ancak tek tek hiçbirisi değildir” (Güvenç, 1991, s:102).

Kültürel veriler geçmişten gelen ve tüm yaşanmışlıkları kapsayan yaşam tarzını oluştururlar. Bu yaşam tarzı kent dokularına doğrudan yansımaktadır. Bununla beraber kültür değişkendir ve değişimler sürekli olarak kent dokusunun da değişmesine taban oluştururlar.

Kültür değişir. Değişme uyum yoluyla gerçekleşir. Gerçi doğal koşullar kültürel özellikleri belirleyecek kadar etkili ya da güçlü değildir ama kültürler, zaman boyutu içinde, doğal çevreye uyum gösterirler. Kültürler, yayılma, ödünç alma, öykünme vb. gibi yollarla komşularına da benzerler; ayrıca kültürel sistemi oluşturan bireylerin biyolojik ve psikolojik istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde uyum gösterirler. Koşullar değiştikçe, geleneksel çözüm yollarının sağladığı doyum düzeyi de azalır ve değişir. Yeni ihtiyaçlar ortaya çıkar ve bunlar bilinç düzeyine yükselir. Bu

ihtiyaçları karşılayacak, sorunları çözecek deneme ve düzeltmeler yapılır, yeni kurum ve kuruluşlara gidilir. Uyum mutlaka evrimi gerektirmez (Güvenç, 1991).

2.2.2 Mekan ve Kültür ilişkisi

Mekan toplumsal ilişkilerin varoluş biçimlerinden biridir (Le Febvre, 1994). Yapısal evre ve kültürel roller ve sistemlerle şekillenir. Sosyo kültürel faktörler mekanın algılanmasında çok büyük rol oynar. Rapoport'un filtre modeli, çevrenin nasıl algılandığı, insanların kentleri, peyzajı ve binaları sembolize ettikleri konusunda açıklayıcı niteliktedir. Bu modele göre mekan, kültürel ve kişisel imge filtrelerinden geçtikten sonra algılanan mekan haline gelmektedir. Kültürel imgeler, toplumun yaşama biçimi, gelenekleri, sistemleri iken, kişisel imgeler, kişinin daha önceki deneyimleri, bilgisi eğitimi, değerleri ve statüsüdür.

Mekan, sadece belirli bir ölçüsü olan, üç boyutlu olan bir boşluk değildir, içinde yaşayan insanlarla anlam kazanmaktadır. Bazen de mekan, kültürel, siyasal, psikolojik etkenler sonucu kazandığı anlamları içinde yaşayan insanlara yüklemektedir. Mekanda kişinin kendini rahat hissetmesi için gerekli ilişkilerin kurulması gereklidir (Hall, 1969).

Bireyler yaşadıkları mekana sosyo-kültürel özelliklerini yansıtır. Bu yüzden benzer topografya, iklim ve teknolojik özelliklere sahip toplumlarda farklı mekanlar oluştuğu görülür. Gruplar, yerleştikleri mekanı kendilerine göre yorumlamakta ve uygun düzeni kurmaktadır (Rapoport, 1969).

Farklı kültürlerde mekanların kullanım biçimleri, mekanda kişisel temaslar, biçimsel mekan kalıpları, kişiler arasındaki uzaklıklar ve kişisel mekan farklı olmaktadır (Hall, 1959). Buradan algılanan sonuç; hiç bir mekanın coğrafi, tarihsel, toplumsal ve ekonomik içeriğinden, kısaca kültüründen soyutlanamayacağıdır

2.2.3 Kültürel Farklılıkların İnsan Davranışları zerindeki Etkileri

İnsana ait veriler konut dokusuna, insanların yaşamları ve yaşam tarzları olarak farklı boyutlarda yansır. Yaşam kentlere sosyo-ekonomik ve sosyo-politik boyutta yansırken yaşam tarzı kültürel boyutta etki eder. Bir kentte yaşayan insanların neye inandıkları, ne yedikleri, ne sevdikleri ve ne şekilde bir araya geldikleri çok önemlidir. Mekan kavramı ve gelişiminde karşımıza çıkan mimari ve kent, insan varoluşunun bir ifadesidir. Bu noktada kent ve insan bir etkileşim içerisindedir. Bu etkileşimi W. Churchill "Biz evremizi, yapılarımızı biimlendiririz; daha sonra onlar bizi biçimlendirir" şeklinde ifade etmiştir. Kentsel fiziksel evre; insan duygularını,

davranışlarını, yargılarını, değerlendirmelerini, tercihlerini, algılarını etkileyen önemli bir bileşendir.

Mekana hayat veren en önemli elemanlar, onu kullanan insanlardır (Trancık, 1986, s:63). Rob Krier, Urban Space adlı kitabında kentlerde aktivitelerin, insanların davranışları ile paralel olarak, özel ve ortak sahalarda olduklarını belirtiyor. Bunun sonucu olarak, sosyal mekanların organizasyonlarının, özel evlerin tasarımına güçlü bir etkisi olduğunu söylüyor (R. Krier, 1984, s:17).

Buna dayanarak; konutların tasarım ilkelerinin kent tasarımına da yansıdığını; konutlardaki avluların, büyük bahçelerin; meydanların küçük ölçekleri, aynı şekilde koridorların da sokakların küçük ölçekleri olduğunu söyleyebiliriz. Kent-ev benzetmesi pek çok araştırmacı tarafından kullanılmıştır (Rapaport, Meiss, Krier). Kent organizasyonlarının, ev organizasyonlarına benzetilmesi toplumsal ve ailesel hiyerarşilerin benzerliğinden kaynaklanmaktadır.

Yerleşimlerin farklı formlarda oluşması, tek bir veri grubu ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Bununla beraber olası bütün açıklamalar tek bir temaya dayanır; farklı değerlere sahip insanlar ve değişik fiziksel çevreler (Rapapaort, 1969). Zaman içinde verilerde oluşan değişiklikler, konut dokusuna yansır ve onunda değişmesine sebep olurlar. Genellikle en hızlı değişim sosyal çevreye ait olan verilerde olur. Kültürel çevreye ait veriler daha uzun zaman sürecinde oluşmaktadır. Fiziksel çevreye ait verilerde ise değişim çok farklı zaman süreçlerinde oluşur. İnsani zaman süreci ve yeryüzünün oluşum ve değişim süreci çok büyük farklılık göstermektedir. İster insan eli ile ister doğal sebeplerle olsun fiziki çevredeki değişimler kentlere çok büyük boyutlarda yansır. İnsan aktivitelerinin çeşitli sosyal mesafeler içinde yer aldığı gözlemlenmiştir. Hall (1996), kültürel mekan kavramının, insanın mekan kullanım biçimini kültürün özel bir göstergesi olarak alan tüm gözlem ve kuramları kapsadığını ifade eder.

2.2.4 Kültürel Değişim ve Süreklilik

Kültürel değişme uyum yoluyla gerçekleşir ve zaman içinde doğal çevreye uyum sağlanır. Koşullar değiştikçe geleneksel çözüm yollarının sağladığı doyum düzeyi de değişir. Yeni gereksinimler ortaya çıktıkça bunları karşılayacak yeni yapılanmalara gidilir. Kültürel sistem zaman zaman ileriye dönük gelişme ve değişimlerin yanı sıra giden ve genel gelişme yoluna uymayan değişmelere de uyum gösterir. Kültürel değişimde kurumlar arası farklılaşmalar ortaya çıkar. Bazı kurumlar geri kalır ve değişmeyi yavaşlatır, bazıları ise destekleyip hızlandırır. Bazen de sorunların

özümü, yeni kültürel kurum ve öğelerin oluşmasını gerekli kılar. Böyle durumlarda yabancı toplumlardan hazır çözümler alınır (Güvenç, 1984).

Genel olarak bakıldığında dünyada bütün toplumlar hızlı ya da yavaş bir değişim içindedir. Değişme ve süreklilik birbirlerine zıt kavramlar gibi görünse de, aslında kültürler değişen şartlara uyum sağlayarak sürekliliklerini korurlar. Diğer canlılar, çevre koşullarındaki değişmelere "doğal seçim" stratejisiyle yani daha güçlü olanın kalıcılığıyla direnirken, insan türü kültürünün değişmesiyle ayakta kalmıştır. İnsan ve kültür arasındaki kültürel sürekliliği sağlayan etkileşimler çeşitli süreçler içinde gerçekleşir. Bu süreçlerden kültürlenme (socialization), kültürlenme (culturation) ve kültürlenme (acculturation) en önemlilerindendir. Güvenç'e göre kültürün sürekliliğini gelenek ve görenekler sağlar. Eğer kültür bir kuşaktan diğerine geçiyorsa, yani sürekliyse bunun her kültürde ortak nedenleri ve sonuçları vardır (Güvenç, 1997).

Kişinin sağlıklı olarak toplumsallaşabilmesi için yaşadığı çevre ona tarihsel geçmişin simgelerini, izlerini aktarabilmelidir. Geçmişin izlerini taşıyan bir çevrede yaşayarak toplumsallaşan bireyler, kültürün sürekliliğini kolayca edinerek, tarih bilincine sahip olabilirler. Burada öngörülen süreklilik, geçmişini aynen canlandırmaya yönelik nostaljik bir özlemden çok, yeni yaşamın içinde geçmişin simgelerini de taşımaya yöneliktir (Tekeli, 1987).

2.3 Türkmenistan'da Konut Kültürü

Konut, insanın çevre ile olan en yakın ve özel ilişkisidir. Ev kavramının taşıdığı önem dil içinde evi anlatan çok sayıda kelime olması ile anlaşılabilir. Ev yuva konut yurt vatan ülke memleket hane evi anlatan ve birbirlerine yaklaşık karşılık gelen kelimeler yanı sıra, ev kavramını içinde barındıran ve ev anlamı verecek şekilde farklı okumalara izin veren kelimelerin çokluğu dikkat çekicidir (Dener, 1994).

Aile düzeni ve ev hayatı Türk toplumlarında çok önemlidir. Aile kuruluşunu bile "evlenmek" olarak adlandıran bir toplumda, yerleşikliğin ana simgesi olan "ev" temel bir yer tutuyordu. İnsanın hayattaki esas amaçlarından biri "ev-bark sahibi olmak" olarak adlandırılıyordu. Türkmen dilinde Türkçe'deki ev kelimesinin karşılığı "öy", evlenmek kelimesinin karşılığı ise "öylenmek" kelimesi kullanılmaktadır.

2.3.1 Göçebelik Dönemi Sosyal ve Kültürel Hayat

Ailenin Sosyal ve Kültürel Yaşantısı;

Orta Asya Türkmenlerinde kadınların evde üstlendiği roller diğer İslam ülkelerindekine pek benzemediğini, erkeklerle rahatça konuşup aynı sofrada yemek yedikleri anlatılır. Orta Asya yurtlarında erkekle kadın arasında mimari bir ayırım görülmediği dikkat çekmektedir. Bu ayırım yalnızca davranış biçimiyle ifade edilir (Bartold, 1927).

19. yüzyılda Göçerlikten yerleşikliğe geçen Türkmenler, yazın çadırda, çadırı olmayanlarda evlerinin avluya bakan açık yazlık eyvanında kalırlarmış. Ayrıca yazın evin avlusuna, kışında eyvana kurulan bir çadır, bayram günlerinde ve önemli günlerde konukları ağırlamak için kullanılmış. Değişik yöreler, gelenekler, ailenin ekonomik şartları gibi etkenlere bağlı olarak yakın akrabalık içindeki birden çok çekirdek ailenin bir arada yaşadığı büyük aile örneklerinde ebeveynlerin bazı çocukları evlendikten sonra kendi aileleri ile ebeveynlerin yanında yaşamaya devam ediyordu. Bu dönemde Türkmen aileler olanakları ve evlerinin elverdiği ölçülerde çekirdek aileler ya da büyük aileler olarak yaşamaktaydılar. Bu iki aile tipinden hangisinin daha yoğun olduğu konusunda kesin bir fikir birliği bulunmamaktadır.

18. yüzyılın ikinci yarısında ünlü seyyah ve tarihçi Macaristanlı A.Vamberi Türkmenlerin misafirperverliği ile ilgili izlenimlerini şöyle ifade etmiştir: “Beni diğer kişilerle birlikte yaşlı fakir Allanazar’ın çadırına yerleştirdiler. Bizim ısrarlarımıza rağmen bizi ağırlamak için tek keçisini kesti. Ertesi gün öğle yemeği için, bir kaç haftadır evinde bulunmayan ekmeği bir yerlerden temin etti”.

Kültür tarihçileri, Orta Asya Türk toplumlarında her toplumun nerede yazlayıp nerede kışlayacağını belli olduğunu; ayrıca buradaki çeşitli davranış biçimlerinde de bir kargaşanın değil, genelde sıkı bir düzen ve törenin egemen olduğunu bildirmektedirler. Türkmenler, tarihlerinin büyük bir kısmında hayvancılık ve tarımı birlikte yürütmüşlerdir ve hâlâ da bu yapıdan tam olarak kurtulamamışlardır. Bu tür bir hayat iki yurt gerektiriyordu; kışın hayvanların ve insanların barınacağı nispeten sağlam yapılarla korumalı ve tarım alanlarına yakın olarak kurulan "kışlak", yazın geçirildiği yüksek yerlerde hafif, sökölüp yapılabilir kontlarla oluşturulan yayla hayatı ("yazlık"). Kışlaklarda önceleri evler sağlam çadırlardan yapılıyordu.

Kültürel hayat; Türklerin, milattan önceki yıllardan beri bir yazı sistemine sahip oldukları anlaşılıyor. Ama gene de bu yazı yüksek tabakalar arasında oldukça

yüksek işler için kullanılmış, halk arasında çok yayılmamıştı. Türklerin milattan önceki ve milat yıllarındaki hayat görüşleri, varlık bilinçleri hakkında bazı destanlar ve efsaneler vardır ve bunlar da Çin ve İran kaynaklarından öğrenilmektedir. Burada değerlendirilmesi yapılamayan diğer folklorik unsurlarla birlikte, Orta Asya Türk toplumları arasında yoğun, tutarlı ve şahsiyetli bir yaygın eğitim çalışması olduğu söylenebilir. Türk dili de, çok erken çağlarda gelişmiş ve bir kültür dili haline gelmiştir. Türk topluluklarına ait, V- XVI. yüzyıllar arasında, kendilerine has alfabe ile yazılmış birçok belge bulunmuştur. Bunların en önemlisi Göktürk devlet yazıtlarıdır. Göktürk yazıtları, edebi Türkçe'nin başlangıç devresini teşkil etmektedir. Türk dilindeki Göktürklerle başlayan gelişme, Uygurlar ve Karahanlılar ile devam ederek doruk noktasına ulaşmıştır.

2.3.2 Sovyet Dönemi Modernleşme Hareketleri

Sovyet Dönemi; Orta Asya'da Modernleşme hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. 19. yüzyıla sonlarına kadar, Orta Asya'nın pek çok bölgesinde hayat yüzlerce yıl olduğu gibi hala aynı şekilde devam etmekteydi. 1917 Devrimi'nin hemen sonrasında bölgede Sovyet idaresinin kurulması ile birlikte, bu durum büyük ölçüde değişecekti. Orta Asya'nın modernleştirilmesi ve Sovyetleştirilmesine yönelik atılan ilk ve simgesel olarak en önemli adım, 1924-1925'te Ulusal Sınırların Kaldırılması olmuştur. Sınırların kaldırılmasının ardından, köklü bir sosyal dönüşüm programı uygulanmaya konulmuştur.

Sosyal açıdan ele alındığında, özellikle kadınların özgürlüğü (buradaki özgürlük kavramından kadınların kanunlar önünde ve toplumda cinsiyet bakımından eşitliği anlaşılmaktadır), yetişkinler için toplu okuma-yazma seferberliği, çocuklar için ücretsiz, zorunlu ve evrensel eğitimin uygulamaya konulması (önce ilköğretim düzeyinde başlayıp daha sonra orta öğretim düzeyine geçilecektir) ve sağlık ve beslenme standartlarının geliştirilmesi konuları üzerinde özellikle durulmuştur.

Göçebelerin toplu ve yerleşik yaşama geçişleri, kırsal yaşamın çehresini değiştirmiştir. Bölgenin kapsamlı bir şekilde elektriğe kavuşturulması için bir program uygulamaya konuldu ve yeni sanayi tesisleri kuruldu. Getirilen diğer yenilikler arasında çağdaş iletişim ve ulaşım ağlarının oluşturulması, çağdaş devlet kurumlarının ve çağdaş bürokrasi sisteminin kurulması bulunmaktadır. Kitle iletişim araçlarında ve müzeler, kütüphaneler, sanat galerileri gibi kültürel tesislerde büyük bir patlama meydana gelmiştir. Her bir Cumhuriyetteki yüksek öğrenim kurumlarında arasında en az bir üniversite ile çok sayıda sanat ve meslek lisesi kurulmuştur. Her

Cumhuriyet ayrıca çok sayıda araştırma enstitüsünden oluşan ulusal kendi Bilimler Akademisi'ne sahip olmuştur. Bu enstitülerden bazıları nazari ve uygulamalı bilimler alanlarında faaliyet göstermek üzere kurulmuştur ve ulusal bir kimliğe sahip olmayı başarmıştır (D.P.T. 1995).

Modernleşmenin bu unsurları ve başka pek çok yönü, neredeyse eş zamanlı olarak uygulamaya konulmuştur. İstihdam olanaklarının çeşitlenmesi, ufukların genişletilmesine ve sosyal hareketliliğin sağlanmasına kademeli olarak katkıda bulunmuştur. Ortaya çıkan sonuç ise; sosyal açıdan toplumun çehresinin oldukça hızlı bir şekilde değişmesi olmuştur.

Sovyet döneminden önce Rus Çarlığı İdaresindeki Türklerin eğitim kurumlarını mektep ve medreseler oluştuyordu. Bugün, Türk Cumhuriyetlerinde okuma yazma oranı, bazılarında yüzde doksanları aşmakta, bazılarında ise, yüzde yüzü bulmaktadır. Bununla birlikte Bolşevik ihtilalinden sonra kurulan eğitim kurumlarında, özellikle 1920'li yıllardan itibaren SSCB içindeki Türklerin Sovyetleştirilmesine yönelik bir program uygulanmağa başlanmıştır. "Sovyet insanının" yaratılmasının en önemli vasıtası olarak eğitimin bütün esas ve yöntemler Marksist-Leninist ideoloji temelinde belirlenmiş ve bütün Sovyetler Birliği için tek bir eğitim-öğretim programı uygulanmıştır.

Sovyetler Birliğinde siyasi, sosyal ve ekonomik sistemin gereği olarak iş veren tek kurum devlettir. Ücret ve çalışma koşullarının belirlenmesi devletin yetkisindedir. Sistemde sendikalar mevcut olmakla beraber, yapılan toplu sözleşmeler devlet ve onun bünyesinde çalışanlar arasında önceden belirlenmiş, görüşme yapılmadan imzalanan metinlerdir. Grev hakkı yoktur. Hemen her çalışan, zorunlu olarak sendika üyesidir. İstihdam tabii olarak kamu tarafından karşılanmakta ve işsizlik söz konusu değildir (D.P.T. 1995).

Sovyet Toplumunun pazar toplumlarından en büyük farkı, işinin sahibi olan, hem kendisini, hem de çevresine aldığı bir grup insanı istihdam eden, müteşebbis sınıfın olmayışıdır. Sovyet toplumunu kabaca iki sınıfa ayırabiliriz: 1. Yukarıdakiler: yöneticiler, komünist partisi üyeleri gibi, 2. İşçi sınıfı: yönetilen sade halk. Buradaki en büyük fark, orta sınıf denilen esnaf, sanatkâr ve küçük işletmecinin oluşturduğu büyük bir toplum kesiminin, sosyal sınıfın olmayışıdır ki, bu orta sınıf, modern kapitalist sınıfın da içinden yetiştiği büyük bir dinamik potansiyeldir. Modern kapitalist sınıf, doğası gereği küçük bir nüfus kesimi iken bunlar, en büyük kesimi temsil ederler. Sovyet toplumunda, toprak özel mülkiyete konu olmadığı için, bizdeki

anlamda çiftçi de olmamıştır. Mülkiyet yapısından arındırılmış olarak yaşatılan insanlarda sorumluluk, iş disiplini, mülkiyete saygı, kalite gibi anlayışlar gelişmemiştir. Öte yandan işletmeler, pazar işaretlerine göre çalışmadıklarından, verimlilikleri ve kârlılıkları pazar ekonomisi verileri göz önüne alındığında anlamsızlaşmaktadır (D.P.T. 1995).

Fikri temelini komünizm düşüncesinden alan Sovyet rejiminin ulaşmak istediği son hedef, öncü rolünü Rusların üstlendiği, içinde milliyetlerin zamanla eriyerek yok olacakları, milli değerlerin aşılabacağı, sınıflar arası dayanışmanın esas olduğu yeni bir insan toplumunun, yani Sovyet toplumunun yaratılması idi (D.P.T. 1995).

SSCB, içindeki bütün milliyetlerin, milli ayrılıkların "eşitlik" esasına bağlı kalınmakla bertaraf edileceği düşüncesi üzerine kurulmuştu. Merkez-Rus esasında "halkların eşitliği" ilkesi ile yükseleceği teziyle, SSCB içindeki milletlere "federe cumhuriyetler", bağımsız olmaya şartları uygun gelmeyenlere "muhtar cumhuriyetler", millet tarifine uymayan etnografik gruplara da "muhtar bölge" veya "milli yerleşme alanları" verilerek milli kültürlerini sürdürme imkânı verilmiştir. Milli kültürün sürdürülmesinde aranan ve mecburi kılınan tek şart ise, onların şeklen milli, fakat temelde sosyalist karakter taşımaları idi. Yapılacak her şey, Sovyet halklarının sonunda erişecekleri olan ortak kültüre, Sovyet kültürüne giden yolu hazırlamaktır (D.P.T. 1995).

Sovyet Döneminde Ailenin Sosyal Yaşantısında Değişimler;

Araştırdığımız dönemde topluma yayılan aile hayatının köklü dönüşümleri göze çarpıyordu. Bu dönem giyim, adabı muaşeret, konuşma, cinsiyet rolleri gibi gündelik yansımaların fazlasıyla ortaya çıktığı bir süreçti. Türkmen ailesi medeni bir dönüşümün eşiğindeydi; bu ailenin dünyasını aşan, hepsi büyük sembolik değer taşıyan temel davranış ve tutumların yeniden yapılanması yoluyla olacaktı. Evde gerçekleşen bu dönüşüm, toplumda daha geniş ölçüde gerçekleşen dönüşümlerin mikro düzeyde yansımasıydı. Yeni hayat en fazla Aşkabat'ta kendini gösterdi. Yoğun, geniş aile ilişkileri bir yandan Türkmen aile yapısını şekillendirir ve onu diğer Slav ve Rus toplumlardan ayırırken, diğer birçok başka yönden ona benzemeye başlıyordu (Annakılıçev, 1969).

Aile bireyleri yemek eylemini gerçekleştirmek için genelde kadın ve erkekler olarak ikiye ayrılmışlardı. Türkmenler bu geleneğe İkinci Dünya Savaşına kadar da sıkı bir şekilde uymuşlardır. Evde misafir yokken tüm aile bireyleri birlikte masa ve yer sofrasında yemek yemişlerdir. Bu dönemde yaygın olarak ayrı tabak, çatal ve kaşık kullanma alışkanlığı benimsenmiştir. Bu arada Türkmen ailelerin çoğu evde masa ve

sandalyelerin bulunmasına rağmen yerde yemek yemeyi tercih etmişlerdir. Bu gelenek günümüze kadar ulaşmıştır. Türkmenler iklim koşulları dikkate alındığında yemek eyleminin yerde keçe veya halı üstünde gerçekleştirilmesinin masaya göre daha rahat olduğu düşüncesindedirler. Sovyet döneminde halk arasında doğum günü, mezuniyet, askerliğe uğurlama, ödül sahibi olma gibi çok sayıda konukların davet edilmesi ile yapılan eylemler de gelenek haline gelmiştir (Annakılıçev, 1969).

Şekil 2.1 : Aşgabat'ta modernleşme, 1950.

Gündüz saatleri kadınların ev işleri ve ev içi üretimi gerçekleştirdiği zamanlardı. 50-60 yıl öncesine kadar ısınma, yemek pişirme, çamaşır, bulaşık yıkama, temizlik gibi faaliyetlerin son derece ilkel teknolojik düzeylerdeki koşullarda yapıldığı düşünülecek olursa, hele bu işlere çocuk ve hasta bakımı, ev eşyaları ve giyecek üretme gibi faaliyetleri de katacak olursak geçmişte ev idaresinin zor ve emek yoğun bir faaliyet olduğu görülecektir.

Türkmenistan'da, evliliğe ve çocuk sahibi olmaya insanların yaşamlarının kaçınılmaz ve gerekli aşamalarından biri olarak bakıldığı şüphe götürmez. Gençler eşlerini ve gelecekteki ailelerini geçindirmek için para biriktirmek zorunda olmadıklarından çok erken yaşta evlenebiliyorlardı. Yirminci yüzyıl öncesinde özellikle kırsal alanda evliliği erken yaşta yapmak hem erkek, hem kadın için kuraldı. Erkekler yirmi, yirmi iki yaşlarında kızsarsa on altı, on sekiz yaşlarında evleniyorlardı. Kadın cinselliğinin aile namusuna çok yakından bağlı olduğu Türkmen toplumunda kızların erken evliliği izlenebilecek güvenli bir yol olarak görülebilirdi. Gençlerin Türkmenistan'daki güçlü ataerkil gelenek karşısında gelini baba evine alarak iki nesilli, çok aileli bir

yaşantı oluşturdıkları gözlenmekteydi (Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlimler Akademisi, 1974).

Batılılaşmanın getirdiği sosyo-kültürel değişim süreci, konut planlarının değişmesinde önemli rol oynamıştır. Büyük kentlerde sanayiinin gelişip, üretimin artmasıyla, satın alınacak ürünler dolayısıyla aile bireyleri için yapılacak harcamalar artmıştır. Böylece gelir düzeyi düşük ailelerde kadının da çalışması gerekmiştir. Kadının, eğitim alması ve çalışması ile dışa bağımlılığı azalmıştır. Bu durum aile içindeki rolleri ve buna bağlı mekanların kullanımlarını doğrudan etkilemiştir.

Şekil 2.2 : Türkmenistanın ilk alışveriş mağazası,1950

Aslında bir çok kadın daha modern görünmekle ve evin dışında daha serbest davranmakla birlikte, cinslerin ev içindeki rolleri bu dönemde büyük olasılıkla çok köklü bir biçimde değişmemiştir. Bu arada sanayi bölgelerinde düzenlenen aile ve toplumsal törenlerde Türkmen kadınlarının erkeklerle bir masa başında oturduklarını görmek mümkün olmuştur. Oysa bu durumu 19. yüzyıl başında hayal etmek bile söz konusu değildi (Annakılıçev, 1969).

Sonuç olarak; yirminci yüzyılda Aşkabat yalnız rejim yapısı açısından değişmedi. Yüzyıl başlarında etkin olmaya başlayan haberleşme, eğitim, sosyal ve kültürel alandaki değişim Aşkabat kentinde kendine özgü bir atmosfer yaratıyordu. Modern yaşam biçimleri giderek topluma nüfuz etti ve yeni tüketim kalıpları oluştu. Kentte, oteller, tiyatrolar, sosyal kulüpler gibi yeni işlevler ortaya çıktı. Bunların hepsi yeni beğeniler edinmeye başlayan yeni bir Türkmen grubu oluşmasını sağladı. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde, nüfusun özellikle sayıları artmakta olan bürokratik ve meslek

sahibi kesiminde bu gelişme göze çarpmaktaydı. Bu etkiler altında ailenin yaşantısı daha dışa dönükleşmiş, kadın erkek sosyal hayatta bir araya gelebilmeye başlamıştır. Toplum bir dönüşüm sürecine girmiş ancak tabii ki batılılaşma hemen gerçekleşmemiştir (Miradov, 1972).

2.3.3 Bağımsızlık Dönemi

Sovyet Dönemi Modernleşme Hareketlerinin Değerlendirmesi;

Sovyetlerin dağılma sürecine girmesiyle birlikte 1991'de halk oyuna sunulan bağımsızlık Türkmenistan'da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bağımsızlık döneminde Sovyet Dönemi Modernleşme Hareketleri'nin etkisi göz ardı edilemezdi. Orta Asya'da, Sovyetler tarafından yönlendirilen modernleşme, bazı yönlerden Asya'nın diğer kısımlarında ve ayrıca Afrika'da meydana gelen modernleşmeden pek farklı olmamıştır. Bununla birlikte, Orta Asya'daki modernleşmenin üç ayırt edici özelliği olmuştur; Bunlardan birincisi, bu hareket iç kaynaklı olmaktan ziyade dışarıdan uygulanmıştır; ikinci olarak, sıkı olarak kontrol altında tutulan bir totaliter sistem bağlamında meydana gelmiştir (bunun sonucunda, dışa vurulan tüm muhalefet girişimleri bastırılmıştır ve gerçekte sürecin ekonomik yönü hiç göz önüne alınmamıştır); üçüncü olarak da oldukça hızlı ve toplumun her kesimini kapsayacak şekilde uygulanmıştır. Bu hızlı gelişimin sonucu olarak, yukarıda da belirtildiği gibi, bazı alanlarda köklü değişimler elde edilebilse de, diğer alanlarda değişim sınırlı olarak kalmıştır. Özellikle siyasi hareketlenmeye yol açamamıştır. Her ne kadar siyasi taleplerin her nevi uzantısı olsa da, bu talepler oldukça geç yapılmıştır. 1980'lerin sonlarında başlayıp 'perestroika' dönemine kadar sürmüştür ve sadece küçük bir kentli düşünür grubu ile sınırlı kalmıştır (D.P.T., 1995).

Bazı Batılı gözlemciler Sovyet sosyal mühendisliğine Orta Asyalıların içerleyeceğine ve bunun da sonuç olarak yeniliğe karşı bir tepki ortaya koyacağına inanmaktaydı. Aslında onlar birliğin en sadık destekçileri arasında yer almışlardır. Bölgede hiç bir ayrılıkçı hareket meydana gelmemiştir ve Sovyet idaresine karşı çok nadiren muhalefet sergilenmiştir. Bu sessizliğe katkıda bulunan bazı etkenler olmuştur. Bu etkenlerden birisi, Sovyet rejiminin daha sonra sistemin yeniden doğuşuna katkıda bulunacak olan düşünür ve lider tabakalarını ortak tayin etmede başarılı olmasıdır. Bir başka etken ise, devletin sadece bürokrasinin üst seviyelerinde değil toplumun tüm kesimlerinde çıkar çevreleri oluşturmuş olması ve böylece de sıradan bireyleri sistemin korunmasına yönelik teşvik etmiş olmasıdır. Ayrıca, daha önceki durum ile karşılaştırıldığında, Sovyet yönetimi altında çoğunluk için daha ileri derecede bir

sosyal adalet olduğu ve ilerleme kaydetmek için daha iyi fırsatlar olduğu yönünde haklı bir algılama mevcuttu. Dolayısıyla, rejimden nispeten yüksek derecede memnuniyet duyuluyordu (D.P.T., 1995).

Cumhuriyetlerin tarih, edebiyat, coğrafya gibi kitaplarında işlenen temalar, bu cumhuriyetlerin aynı soydan gelen, aynı dili, dini ve tarihi paylaşan ve mahalli renkleriyle birlikte aynı kültür mirasına sahip olan insanlarını, birbirinden ayıran, birbiriyle ilgisiz-ilişkisiz dillere, kültürlerle mensup milletler oldukları üzerine kurulup işlenmiştir. Hayatın hemen her safhasında sürdürülen bu yöndeki eğitim, Orta Asya Cumhuriyetlerinin ortak Türk kültür değerlerinin aşınmasına sebep olmuştur. Sovyetler Birliğinde, bütünüyle sistemin tespit ettiği kültür politikasının başarıya ulaşmasına hizmet için, plânlı bir şekilde uygulanan eğitim politikaları bugün, Türk dünyasını bir "kültür parçalanması" ile karşı karşıya bırakmıştır. Rusça'nın üstünlüğünün zorunlu kabulü, tabiatıyla cumhuriyetlerin kendi dillerinin gelişmesini de engellemiş, hatta ortaya iki dilli toplumları çıkarmıştır (D.P.T., 1995).

Çok yakın zamanlara kadar bu ülkelerin resmi dili, ortak dili, birçok durumda eğitim-öğretim dili Rusça olmuştur. şurası bir gerçektir ki, bugün bu eski birliğin Türk soylu toplulukları, bir araya geldiklerinde anlaşmayı Rus dilinde sağlamaktadırlar. Bugün, kendi yazı dillerini bile konuşmayan, ancak Rusça'yı ana dili gibi bilen, hatta onu kendileri için birinci dil olarak gören Türk Toplulukları mevcuttur.

Sovyetler Birliği'nin aniden dağılması, psikolojik ve ekonomik değişiklikleri de beraberinde getirdi. Orta Asya'nın diğer bölgelerinde hakim olan eğilimde giderek büyüyen bir otoriter yönetim olmuştur. Görevdeki devlet başkanları pek çok yönden Orta Çağ Hanları gibi davranmışlardır.

Türkmenistan'daki çağdaş siyasi yaşam, nüfusun büyük bir çoğunluğu tarafından sergilenen derin bir duyumsamazlık ile ön plana çıkmaktadır. Sovyet döneminin son yıllarında ortaya çıkmaya başlayan sosyo-politik hareketler bağımsızlık sonrası hızla baskı altına alınmıştır. İyimserler, son zamanlarda ortaya çıkan çeşitli yarı resmi dernekler, birlikler ve hareketler göz önüne alındığında sivil toplumun oluştuğuna dair işaretler görülebilir. Türkmenistan da dahil olmak üzere tüm Orta Asya devletlerinde, artık bir kaç sivil toplum örgütü faaliyet göstermektedir. Bunların çoğunluğu, insan hakları, kadın hakları ve çevre sorunları gibi konularla ilgilenmektedir. Bunlar genel olarak yetkililer tarafından yakından takip edilmektedir. Bu devletlerde fiili olarak hür basın henüz mevcut değildir. Bu bölgedeki elektronik

ya da yazılı iletişim araçları ya devlete aittir ya da devlet tarafından işletilmektedir. Bunlar hükümeti desteklemektedirler ve sadece resmi görüşü yansıtmaktadırlar.

Eğitim düzeyi büyük oranda düşmüştür, kadınlar giderek toplumdan dışlanmaya başlamıştır. Kronik yoksulluk sağlık ve beslenme üzerinde de olumsuz etkiler bırakmıştır. Devlet güvenliğini doğrudan etkileyen alanlar haricinde, kanun ve düzeni de korumada başarısız olmuştur. Yolsuzluk bir yaşam tarzı olmuş ve giderek yaygınlaşmıştır. Özellikle uyuşturucu ticareti olmak üzere, organize suç da derin bir şekilde yerleşmiştir. Tüm bu sorunların ortaya koyduğu belirgin sonuç da insanların içlerine kapanması olmuştur. Bugünkü nüfusun büyük bir kısmı için temel amaç, yaşamlarını sürdürmek olmuştur.

10 yıllık dönem içerisinde, Türkmen yetkililer, yeni devletin siyasi ve idari yapısını şekillendirme, Türkmen milliyetini yeniden canlandırma, iktisadi kalkınma ve tarım üretimi bazında kendi kendine yeter konuma gelme konularında, kapsamlı projeleri uygulamaya koydular. Bu programların uygulamaya geçirilmesi noktasında, belli bir başarı da elde ettiler. Bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan sıkıntılara rağmen, Türkmenistan, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını pekiştirmek için, oldukça mesafe almıştır (Frischenschlager, 1995).

Geçmişinde demokrasi kültürü olmayan ve kabile hayatından Sovyet rejimine geçiş yapan Türkmenlerin, batılı devletlerin tepkisine rağmen, bir an önce demokratik sisteme (çok partili sisteme ve sivil toplum yapısına) geçmesini istemek, şu an için mantıklı değildir.

Bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte, Türkmenistan'da ulus-devlet oluşturma süreci (nation-building process) de başlamış oldu. Özellikle bu süreçte, Türkmen milletinin tarihi, örf ve âdetleri, kültürü ve kimliğine ilişkin değerler yeniden canlandırılmaya çalışıldı. Bu sayede Devlet Başkanı Türkmenbaşı, etnik çatışmalara imkân tanımadan ki milli bütünlük, reformların geleceği için çok önemliydi - milli birlik ve beraberliği sağlamayı amaç edindi ve bu amacında da başarılı oldu. Yalnız bu süreç içerisinde, Türkmen devleti tümüyle "Türkmen kimliği" üzerine yoğunlaştı (Turkmenistan News Weekly, 1998).

Bu politikaya uygun olarak, Türkmen yetkililer, Sovyetler Birliği döneminde kutlanan Zafer Bayramı, Nevruz ve Dünya Kadınlar Günü yanı sıra, 18 yeni milli ve dini günü resmi kutlama programı içerisine dâhil ettiler. Öncelikle dini bayramlar, Kurban ve Ramazan, Türkmenistan'da ilk kez resmi kuruluşlar tarafından resmi tatil olarak ilân edildi. Türkmenlerin milli dillerini unuttuğunu (Turkmenistan News Weekly, 2 Kasım

1998) ifade eden Türkmenbaşı, resmi dairelerde yazışmaların Türkmen diliyle yapılmasını ve tüm devlet memurlarının Türkmen dilini konuşmasını emretti. Yeni dil kanunuyla birlikte, Türkmenistan Kiril alfabesini terk ederek, kendi dil yapısına uygun Latin alfabesini kabul etti. Bu kararın akabinde, gazeteler de Kiril alfabesini terk ederek, yeni harfler ile basılmaya başlandı.

Türkmenistan'da okullar Türkmen ve Rus okulu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir çok Türkmen evinde Rusça konuşmakta ve bazı Türkmenler, Türkmence'yi bilmemektedirler. Türkmenistan'da son zamanlarda Türkmence'ye ağırlık verilmiş ve Latin alfabesine geçilmiştir. Türkmenistan'da Rus büyüklerinin adını taşıyan cadde ve sokaklara Türkmen büyüklerinin adları verilmiştir. Türkmenlerin genelde geleneklerine bağlı ve geleneklerini sürdürme arzusunda olmaları yanında, Rusça'nın gerekliliğine de inandıklarını ve başka milletlerden insanlarla birlikte yaşamaktan mutlu olduklarını ortaya koymuşlardır. Bunun sonucu olarak da Türkmenistan, Birleşmiş Milletler tarafından da bitaraf (tarafsız) ülke olarak ilan edilmiştir. Günümüzde Türkmen kimliği güçlenmekte ve yükselen bir değer olarak görülmektedir. Türkmen kimliğinin korunmasında dini bağlar ve geleneksel ilişkilerinin yanında aile bağlarının güçlü olması yatmaktadır (KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2001).

Sosyal yapı;

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile yakın geçmişteki birlikteliğini, bu ülkelerdeki eğitim altyapısının kendi kültürel kimliği ve dili çerçevesinde şekillenmesi avantajını kullanan Rusya'nın bölge ile çok yakın iletişimi bulunmaktadır. Rus televizyon kanalları yerel kanallardan daha fazla seyredilmekte, Rusça konusundaki geçmiş, Rusça çıkan gazete, dergi ve yayınların daha rahatlıkla takip edilebilmesini sağlamaktadır.

İdari ve yönetim yapısı;

SSCB'nin dağılmasından kaynaklanan bir dizi güçlük, Türk Cumhuriyetlerinin karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümünü, daha da zor hale getirmektedir. Sovyet devlet çarkının ve üretim mekanizmalarının işlemesinde ağırlıklı olarak yer alan Rus, Balık, Alman asıllı "yabancı" kadroların, bölünme ertesinde, bu cumhuriyetleri terk etmeleri, önemli bir kalifiye eleman darlığı meydana getirmiştir (TIKA, 1996).

Bu aşamada en önemli sorun, 70 yıldır sürdürülen plânlı ekonomiden, liberal bir yapıya geçişte en temel unsurlardan biri olan, özel teşebbüs geleneğinin ve

müteşebbis ruhunun henüz yerleşmemiş olmasıdır. Üstelik, bu sorunun üstesinden gelmek, bugünden yarına gerçekleştirilebilecek kolay bir iş de değildir.

İnanç yapısı;

Yıllarca ateist bir toplum yaratma amacıyla hareket eden Sovyetler Birliği, birlikte yaşayan Türkleri İslamiyet'ten uzaklaştırmaya çalışmıştır. Ancak, bütün aksi yöndeki gayretlere rağmen gerçek anlamda olmasa da, İslamiyet yaşanmış ve Türklerin arasında Türk isminden ziyade milli kimliği temsil etmiştir. Fakat, Sovyetler Birliğinde yaşayan Türklerin İslamiyet ve Türklük anlayışı, Türkiye Türklerinin anlayışından farklılıklar göstermektedir. 1991 yılının sonunda Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte, Orta Asya devletlerinde siyasetteki ve toplumdaki "İslam faktörü" canlı bir spekülasyon unsuru haline geldi. Bunun en belirgin göstergesi camii inşasında olmuştur. Türkmenistan'da olduğu gibi diğer Türk Cumhuriyetlerinin anayasaları, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ilkesini kabul etmektedir. Bununla birlikte, bölgenin tümündeki mevcut liderler İslam'ı devlet ideolojisine eş bir konuma yükseltmişlerdir. Kişisel düzeyde, (hepsi de Sovyet döneminde iktidara gelen eski komünist parti üyesi olan) devlet başkanları kendi Müslüman kimliklerini vurgulamaya özen göstermişlerdir.

Şekil 2.3 : Aşkabat'ta çok sık karşılaşılabileceğiniz Devlet Başkanı posterlerinden biri.

Ekonomik Yapı;

Orta Asya toplumları, daha 19. yüzyılın başında ulusal bağımsızlıklarını kaybetmiş ve modern kapitalist sistemi hiç tanıyamamışlardır. Bu yüzden, bugün yaygın olarak

kullanılan “geçiş dönemi” konsepti, Doğu Avrupa ülkeleri için sadece eski sisteme geri dönüş anlamı taşıırken, Orta Asya ülkeleri için yepyeni ve yabancı bir sisteme geçiş anlamına gelmektedir.

Eski yönetimin ferdi inisiyatifi yok etmesi, geçiş döneminde yaşayan bazı maddi sıkıntılar karşısında insanları o kadar korkutmuş ki neye uğradıklarını şaşırان insanlar, sahip olduklarını kaybetme endişesi, geleceğe ait ümit besleme kabiliyetini dahi yok etmiş, özgürlük, bağımsızlık, milliyetçilik ve din gibi manevi değerler, serbest pazar, çalıştığı kadar kazanmak gibi ekonomik kavramlar, önlerine gelen kuru çöreği kaybetme ve maaşsız hayat korkusu yanında bir anlam ifade etmiyor. Sadece alıştığı hayat tarzını muhafaza etmekte başlı başına eski düzeni istemeye yetmektedir.

Türkmenistan, mevcut kolektif tarımsal yapıdan bireysel mülkiyete dayalı aile işletmeciliğine geçmeyi istemektedir. Yaklaşık, 5 milyon kişinin yaşadığı Türkmenistan’da kişi başına düşen millî gelir, SSCB ortalamasının yarısından daha azdır. Kişi başına millî gelir sıralamasında, altı Türk Cumhuriyeti en fakir ülkeler olarak yer almaktadır.

Bağımsızlık sonrası önemli gelir kaynaklarından mahrum kalan Türkmenistan, Sovyetler Birliği döneminde kurulan iktisadi yapı nedeniyle, petrol ve pamuk sektörleri dışında sanayi alt yapısına sahip değildir. Özellikle temel tüketim maddelerinin hemen hemen tümünü ve gıda ürünlerinin tamamını dışarıdan ithal etmek zorundadır. Böylece elde edilen gelirlerin büyük kısmı, yatırımlar yerine, bu ithal kalemlerine harcanmaktadır (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 1996). Bu olumsuz ekonomik ve toplumsal şartlara rağmen, Türkmenistan’ın elinde önemli avantajlarda bulunmaktadır. Türkmenistan, 20 trilyon metreküp doğal gaz ve 6 ilâ 8 milyar varil petrol rezervlerine sahip ülke durumundadır (Amerikan Enerji Enformasyon İdaresi, 1999). Ayrıca yıllık 1.4 milyon ton pamuk üretimiyle dünyanın sayılı ülkeleri arasındadır (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 1992). Türkmenistan, ihtiyaç fazlası doğal gazı Rusya kanalıyla, Avrupa ülkeleri ile Ukrayna, Ermenistan gibi eski Sovyet Cumhuriyetleri’ne ihraç etmektedir (Türkmenistan Petrol ve Gaz Bakanlığı, 1999).

Türkmenistan, şu devletler ile ağırlıklı olarak ticaret yapmaktadır: Türkiye, Azerbaycan, Tacikistan, Rusya, Kazakistan, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, İran, İngiltere, İtalya ve İsrail (Türkmenistan News Weekly, 1996). Ağırlıklı olarak petrol, doğal gaz, pamuk ve elektrik enerjisi ihraç eden Türkmenistan, gıda ürünleri,

kimyasal maddeler, mobilya, tarım makineleri, ilâç gibi kalemleri ithal etmektedir (Turkmenistan News Weekly, 1996).

Türkmenistan ekonomik ve ticari ilişkiler kurma konusunda sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntıların başında, ekonominin hâlen daha Devlet Başkanı ile az sayıda danışmanın kontrolü altında olmasıdır. Devlet Başkanı'nın kararları, yasamanın kanunları ve idari kurallar, ticari faaliyetleri düzenlemekte ve bu kararlar da birbirleriyle çelişen ve geriye dönük kararlardır. Bu nedenle önceden imzalanan anlaşmalar bu kararlardan etkilenmektedir (Amerikan Dışışleri Bakanlığı İktisadi ve Ticari İlişkiler Bürosu, 1999). Ekonomik kararlar hâlen daha siyasi düşüncelerin tesiri altındadır. Bu düşünceler, hangi ülke menşeli şirketlerin, ticari kuralların aksine, hangi projeleri alabileceğine karar verebilmektedir (Amerikan Dışışleri Bakanlığı İktisadi ve Ticari İlişkiler Bürosu, 1999). Örneğin, Türkiye ile yaşanan siyasi sıkıntılar neticesinde, Türk inşaat firmalarına ihaleler verilmemiş ve yerine Fransız inşaat firmaları tercih edilmiştir. Büyük çaplı anlaşmalar ise Devlet Başkanlığı Sarayında imzalanmaktadır (Amerikan Dışışleri Bakanlığı İktisadi ve Ticari İlişkiler Bürosu, 1999). Her ne kadar yerel üretime ağırlık verilse de, Türkmenistan'da üretilen mallar, petrol, doğal gaz ve kumaş dışında, kalitesizdir (Turkmenistan News Weekly, 1999). Yine de Türkmen devleti yerli üretimi desteklemekte ve korumaktadır.

Hukuk ve Kamu Yönetimi ;

Türkmenistan'da halen, günü birlik ihtiyaçlar belirdikçe, eski hukuk düzeninin yetmediği veya aykırı düştüğü konularda geçici yeni kaideler üretmek suretiyle, meselelerine çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Bütününü ele almadan ve sistemi kurmadan yapılan bu değişiklikler, tam bir hukuki karmaşaya sebebiyet vermek üzeredir. İster kamu hukuku, ister özel hukuk sahasında olsun, kimse neyi, neye istinaden yapacağını bilememekte ve yapılan işlemlerin hukuki dayanağı ve teminatı bulunmamaktadır.

Çalışma Hayatı;

Sovyetler Birliği'nin parçalanması ile bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde, diğer alanlarda olduğu gibi, çalışma hayatı ve sosyal güvenlik yapısında da büyük bir değişim yaşanmaktadır. Söz konusu değişimin gerçekleşmesinin, öncelikle yeni sistemin düşünce olarak kavranmasına bağlı olduğu açıktır (TIKA, 1996).

Değişmeye başlayan sistemle birlikte insanlar ilk kez iş güvenliği ve işsizlikle karşılaşmışlardır. Yüksek enflasyon, işsizlik, serbest piyasa ekonomisinin yasal düzenlemesinin henüz gerçekleştirilememiş olması ve geçiş sürecinin diğer tüm olumsuz etkileri, toplumun büyük kesiminde hayat standardının düşmesi sonucunu doğurmuştur (Uğur, 1996).

Türk Cumhuriyetlerinde yüksek doğum oranına bağlı olarak nüfus içinde gençlerin oranı oldukça yüksektir. Eski sistemde aşırı istihdama yol açan fazla iş gücünü iş yerinde tutma mecburiyetinin yanı sıra, çalışma yaşındaki aktif nüfusun oran olarak yüksek olması, diğer taraftan iş piyasasını zorlayan genç nüfus, istihdamda büyük sorunlar yaratmaktadır. Ortalama yüzde 8'e yükseldiği tahmin edilen işsizliğin, iş gücü piyasasında illegal gelişmelere, gizli işsizliğe yol açtığı tahmin edilmektedir. Bu cumhuriyetlerde bir çok sanayi kuruluşunun atıl vaziyette oluşu da işsizliği artıran önemli bir husustur. Bu nedenle bazı cumhuriyetlerde genç işçilerin eğitim ve çalışma amacıyla yurt dışına gidişleri teşvik edilmektedir (TIKA, 1996).

Sovyet sisteminin çöktüğü ana kadar bu ülkelerde devlet üretiminin insanların bütün ihtiyaçlarını tatmin edeceğine inanılırdı. Bu sebeple özel ekonomik teşebbüslere izin verilmediği gibi, çarşı-pazarda küçük çapta kendi adına alış-verişte bulunanlara iyi gözle bakılmaz ve devletten aldığı ile yetinmeyen tamahkar insan olarak değerlendirilirdi (KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2001). Fakat, beklendiği gibi mal ve hizmet üretimi istenilen seviyede gerçekleşmemiş ve nüfusun büyüyen ihtiyaçlarını tatmin etmede devlet yetersiz kalmıştır.

Bölüm Sonucu;

Orta Asya toplumları, daha 19. yüzyılın başında ulusal bağımsızlıklarını kaybetmiş ve modern kapitalist sistemi hiç tanıyamamışlardır. Bu yüzden, bugün yaygın olarak kullanılan "geçiş dönemi" kavramı, Doğu Avrupa ülkeleri için sadece eski sisteme geri dönüş anlamı taşırken, Orta Asya ülkeleri için yepyeni ve yabancı bir sisteme geçiş anlamına gelmektedir. (D.P.T. 1995)

Türkmenistan'da yaşayan insanları anlayabilmek ve onlarla ilgili düşüncelerimizi doğru bir çerçeveye oturtabilmek için önce orada yaşayan insanların toplumsal yapısını anlamak burada yaşayan hayatı tarihi gelişim içinde bilmek ve insan davranışlarını bu çerçevede ve bakış açısı içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Bölgenin sosyal şartları ve bölge insanların psikolojilerini bilmek, toplumsal yapılarını ve özelliklerini tespit etmek, ölçülü ve gerçekçi ilişkiler kurmayı sağlayarak doğru bilgiler elde edilmesini sağlayacaktır.

Türkmenistan'da yaşayan insanların büyük bir kısmı, eski yönetimden kurtulduklarından pek memnun değillerdir. Önceki dönemde yönetimde bulunanlar, orta yaşın üstündeki makam ve mevki sahipleri, o dönemde bulundukları mevkileri kullanarak bugün işadamları olanlar yeni durumdan hiç de memnun görünmüyorlar. Kentlileşerek kendi hayat tarzını benimseyenlerin yanında kırsal kesimde yaşayan muhafazakarlarda da aynı tavrı görmek şaşırtıcı gelmiyor.

Eski yönetimin ferdi inisiyatifi yok etmesi, geçiş döneminde yaşayan bazı ekonomik sıkıntılar karşısında insanları o kadar korkutmuş ki neye uğradıklarını şaşırarak insanların, sahip olduklarını kaybetme endişesi, geleceğe ait ümit besleme kabiliyetini dahi yok etmiş, özgürlük, bağımsızlık, milliyetçilik ve din gibi manevi değerler, serbest pazar, çalıştığı kadar kazanmak gibi ekonomik kavramlar, önlerine gelen kuru çöreği kaybetme ve maaşsız hayat korkusu yanında bir mana ifade etmiyor. Sadece alıştığı hayat tarzını muhafaza etmekte başlı başına eski düzeni istemeye yetmektedir.

Türkmenlerin göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesinde bilim ve sanat alanında çalışmalarında en önemlisi materyalist eğitimin verilmesinde etkin rol oynayan Rus etkisi de eski düzeni istemelerinde rol oynamaktadır.

2.3.4 Günümüz Türkmen Ailesinde Sosyal ve Kültürel Yaşantı

Aile Yapısı;

Türkmen ailesi son yüzyılda Sovyet Dönemi'nde batıya dönük yenileşme çalışmalarından etkilenmiştir. Aşkabat'taki aileler, aile büyüklüğü, çocuk sayısı, evlenme yaşı, kadın erkek ilişkisi, çocuklara karşı tutum, eğlenme biçimi, giyim kuşam ve konut tipleri, konutlarda kullanılan eşyalar gibi konularda farklı davranmaya başlamışlardır. Bölgede yaşayan Slav kökenli topluluklar bu değişmeyi sağlamıştır.

Türkmen toplumunda aile bireyleri arasındaki bağlar çok kuvvetlidir. Yaşlı ebeveynlerin psikolojik ve fizyolojik gereksinimleri, çocukların bakımı veya ekonomik gereklilikler nedeniyle farklı kuşaklar bir araya gelmektedir. İlişkilerin yakınlığı birleşik ailenin kurulmasını teşvik eder durumdadır. Yaşlı ebeveynlerin bakımı ailenin en küçük erkek çocuğunun görevi olarak görülmekte ve uygulanmaktadır.

Sovyet dönemi sonrasında kentli Türkmen aileler daha az nüfuslu ve çekirdek ailedir. Bununla birlikte Türkmenlerin genelde kalabalık ve geniş aileye sahip oldukları söylenebilir.

Yemek Düzeni;

Yemek düzeni "tabla usulü" ile yürütülmektedir. Batı'dan gelen, yemek yerken masa kullanımı Türkmen yemek yeme biçimini etkilememiş gibi görünüyor. Halen kentte ve kırsal alanda yer sofrası alışkanlığı devam etmektedir.

Şekil 2.4 Türkmenistan'da yemek yeme eylemi tabla düzeni ile gerçekleşmektedir.

Kadının toplumdaki yeri;

Ailede kadın, diğer aile üyelerine gösterdiği özen ile değerlendirilmektedir. Doğurduğu çocuk sayısı ve özellikle erkek çocuk olması değerini artırmaktadır. Son dönemlerde bu konuda önemli değişiklikler olmuştur. Sovyet dönemi ile birlikte kadınlarda iş sahibi, meslek sahibi olabilmişlerdir. Kadın erkek ilişkisi kadından yana olumlu bir yönde değişmiştir.

Günümüzde toplumsal değişmeye paralel olarak ailede de farklı tipler ortaya çıkmıştır. Türkmenistan'da önceki devirlerde bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yoğunlukta iken bu oran günümüzde azalarak devam etmekte ve tek eşle evlilik bilhassa şehirlerde daha çok olarak görülmektedir. Genel olarak obalarda ve kırsal, tarımsal alanlarda geniş aile tipi görülürken, şehirde çekirdek aile tipi yoğun olarak görülmektedir. Türkmenlerde ataerkil geniş geleneksel aile hakim olduğu için evin reisi en yaşlı olan büyük babadır. Onun söylediklerini bütün aile fertleri dinlerler. Sovyet dönemi modernleşme hareketleri ile birlikte kadın ve erkek ilişkileri

konusundaki değerleri de etkilemişti. Artık erkek ve kadınların görüşmesi yadırganmamaktadır.

Türkmenlerde Evlilik;

Dünyanın hemen her yerinde tarih boyunca evlilik, aileler ve akraba grupları arasında bir ittifak oluşturmuş, evlenen çift ise daha geniş bir toplumsal tablonun çoğu kere edilgen oyuncuları olarak kalmışlardır.

Türkmenistan'da kızların çoğu gelecekte evliliği düşündüklerinde, bunu kocadan çok kocanın ailesiyle ilişkili bir kavram olan "gelin" olmak şeklinde d ş n rl r. Geleneksel koşullarda, gelin gelecekteki kocasını seçme durumunda olmadığından, dikkatini geniş aile içindeki rolü ve mutluluk ihtimali üzerinde yoğunlaşmıştır.

Eş seçimi taşrada ancak yakınlar aracılığı ile "görücü usulü" ile yapılabilmektedir. Eşler nişandan sonra birkaç kere g r şebilmektedirler. Ailelerin durumuna göre mutlaka bir başlık parası belirlenmektedir. Türkmenlerde gelin ve damat evinde olmak üzere iki ayrı düğün yapılmaktadır. Gelinin evinde yapılan düğünün masrafları başlık parası ile karşılanmaktadır. Başlık parasına ek olarak kız tarafına güzel kumaşlar ve elbiseler de hediye edilmektedir. Evi erkek ge indirmekte, kadının görevi ise çocuklarına bakmak ve ev işleri yapmak olarak belirlenmektedir.

Sovyet dönemi sonrası özellikle kentli Türkmen ailelerde değer, adap ve beraberinde kadının toplum içindeki yeri ve görücü usulü evliliğin eleştirisi, yeni aile idealinin gelişimi, çocukların toplumdaki yeni yeri ve yeni  ocuk yetiştirme usulleri gibi Türkmenlere yabancı olan konuların gündeme gelmesi sonucunu doğurmuştur.

şekil 2.5 : Köy düğünü, Aşkabat –Yaşlık kasabası

Eğlence yaşamı;

Sovyet dönemi öncesi geleneksel Türkmen yaşantısı ile ilgili elimizdeki belge ve bulgular yorum yapmamız için yeterli değildir. Ancak göçebe yaşantı süren, ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türkmen toplumunda en önemli eğlence biçiminin Türkmen düğünleri (toy) olduğu söylenebilir. Sovyet dönemi ile birlikte eğlence hayatı da Türkmenlerin yaşantısına girmiştir. Kadın erkek ayrı ayrı yer sofralarında gerçekleşen Türkmen düğünleri, bugün lokantalarda, kadın ve erkeklerin beraber katıldığı, içkili davetlere dönüşmüştür.

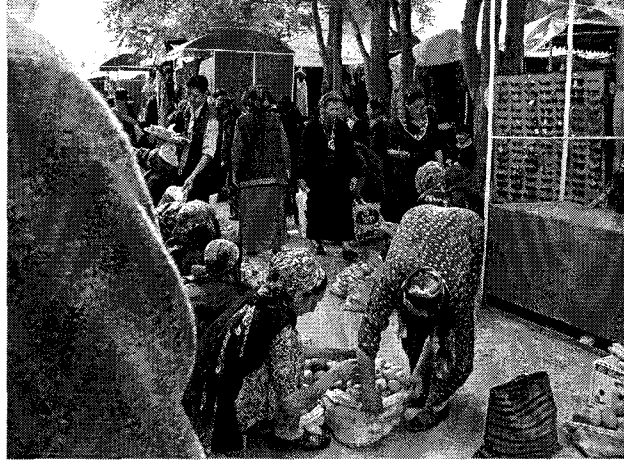
Şekil 2.6 : Sovyet Dönemi sonrası Türkmen düğünleri, kadın ve erkeklerin beraber katıldığı içkili davetlere dönüşmüş.

Ailelerin güncel tüketim harcamaları;

Sovyet sisteminin çöktüğü ana kadar ülkede devlet üretiminin insanların bütün ihtiyaçlarını tatmin edeceğine inanılırdı. Bu sebeple özel ekonomik teşebbüslere izin verilmediği gibi, çarşı-pazarda küçük çapta kendi adına alış-verişte bulunanlara iyi gözle bakılmaz ve devletten aldığı ile yetinmeyen tamahkar insan olarak değerlendirilirdi. Fakat, beklendiği gibi mal ve hizmet üretimi istenilen seviyede gerçekleşmemiş ve nüfusun büyüyen ihtiyaçlarını karşılamada devlet yetersiz kalmıştır.

Günümüz Türkmenistan'ında, Sovyet döneminde de olduğu gibi ülke genelinde tüm konutlardan elektrik, su, doğalgaz ücreti alınmamak, ancak az bir miktarda senelik bakım ücreti alınmaktadır. Şehir içi görüşmeler ücretsizdir. Sağlık hizmetleri çok iyi koşullarda olmasa bile ücretsizdir. Tüketim harcamaları göz önünde bulundurulduğunda en büyük kesimi, temel gereksinme olan gıda almaktadır. Halkın

büyük bir çoğunluğunun aldığı maaş ancak gıda masraflarına yetmektedir. Gelişmiş toplumlardakinin tersine, kültür, eğitim, eğlence harcamaları ise çok gerilerde kalmaktadır. Mutfak alışverişi halk pazarlarından ve yeni yeni ortaya çıkan marketlerden karşılanmaktadır.

Şekil 2.7 : Semt pazarı - Aşkabat

Giyim kuşam alışkanlıkları ;

Türkmenlerde kadınların geleneksel kıyafetleri yüzyıllar boyunca değişmeden kullanıla gelmiştir. Bir kısım Türkmen kadını modern yaşantıya ayak uydurmuştur. Ancak, Türkmen kadınları özellikle milli ve dini günlerinde geleneksel kıyafetlerini tercih etmektedirler. Erkekler ise iş hayatı ve sosyal yaşantının gerektirdiği bir giyim kuşama bürünmüşlerdir. Taşrada Türkmen kadınlarının pantolon giymesi hala kabul edilebilir gözükmemektedir.

Şekil 2.8 : Bayram töreninde Türkmen kızları geleneksel kıyafetleri ile.

Bölüm sonucu;

Günümüzde Türkmen toplumu, 100 yıllık Sovyet dönemi sonrası batılı ile doğulu olma arasında gidip gelmektedir. Toplum, her iki yapıyı, her iki kültürün özelliklerini bir arada yaşamaktadır. Sovyet dönemi sonrasında yaşam tarzlarına göre iki farklı Türkmen ailesinden söz edilebilir. Birinci grup Türkmenler milli ve dini geleneklerini daha bağlı olanlardır. Bu aileler genellikle taşrada yaşayan ve geleneklerine bağlı ailelerdir. Bu yaşam biçimi konutlarına da yansımaktadır. Bu aileler konutlarında daha az mobilya tercih ederler. Daha modern olan diğer Türkmen ailesi ise genellikle kentte yaşayan ve yeniliklere daha açık olan ailelerdir. Konut iç mekan donatılarında batılı bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. 1992 yılında bağımsızlık ilan edilse de bir çok alanda Sovyet mirasının etkileri devam etmektedir.

Şekil 2.9 : Yaşlı Türkmenler geleneksel kıyafetleri ile. Aşkabat yakınlarında bir köy.

3 TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRKMENİSTAN'DA KONUT MEKANININ DEĞİŞİMİ

Çalışmaya konu olan tarihsel süreç; mekansal değişimi etkileyen sosyal, kültürel ve ekonomik yapıdaki değişimler göz önüne alınarak üç farklı dönemde incelenecektir; 1) Göçebelilik Dönemi, 2) Sovyet Dönemi, 3) Bağımsızlık Dönemi.

Türkmenistan'da ilk insan yerleşiminin M.Ö. 7000. ile 5000. yıllar arasında gerçekleştiği, Toğalaktepe, Çobantepe ve Göktepe bölgelerinde bulunan kalıntılardan anlaşılmaktadır. Türkmenistan'da Hazar ve Dah kabileleri, Massagitler, Harezmîler, Margianlar, Parfiyalılar, Ahemenîler ve bir süre Makedonlar yaşamışlardır. M.Ö. 247 yılında kurulan Parfiya Devletinin başkenti bugünkü Aşkabat'a 15 km uzakta yer alan Bağır köyü yakınlarındaki Nusay kalesidir. Nusay kalesi 14 hektar üzerine kurulu, 43 kuleli toprak bir kale olup, restore edilmiş kalıntıları hala mevcuttur. 470 yıl yaşayan Parfiya Devleti M.S. 224 yılında yıkılmıştır. (Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi, 1984)

Türkmenistan topraklarında gelişen kültürlerden bir diğeri ise Harezm'dir. Eski Harezm; Kalalığır, Küyzeligir, Toprakkale, Akçagelin, Şahsenin ve Eski Vas gibi önemli ekonomik ve kültürel merkezlere sahip olmuştur. Parfiya devleti ve kısa süren Sasani'lerden sonra Eftalitlerin hakimiyeti etkili olmuştur. Bu dönem Türk Halklarının Türkmenistan'da hakimiyetlerinin başladığı dönemdir. Nitekim 6. yüzyıl Türkmenistan'da Türk hakanlığı asrı olarak anılmaktadır.

Türkmenler esas itibariyle IX yüzyılda Salır-Kınık, Yazır ve Kayı-Bayat boylarından birleşen Oğuzlardan gelmektedir. Türkmen medeniyetinin oluşmasında bu topraklarda hüküm sürmüş olan bir çok kültür ve halkın etkisi olduğu kabul edilmektedir. Bugünkü Türkmen kültüründe binlerce yıldan bu yana süregelen rengarenk kültür unsurları bulunmaktadır. XI-XIII yüzyıllarda Türkmenistan'da devlet kuran Selçuklular ve Harzemşahlar döneminde kültürel hayat çok gelişmiştir. Türkmenlerin inşa ettikleri cami, türbe ve diğer binalar dönemin en değerli eserleri olmuştur. Bu dönemde Harezm'in başkenti Gürgeç (Bugünkü Köne Ürgenç) büyük bir bilim merkezi niteliği taşımıştır. Merv (bugünkü Mari) kenti ise bir bilim ve kültür merkezi olmuştur.

Gerek Moğol gerekse Timur yönetimi zamanında Teke, Salır, Yomut, Ersarı gibi Türkmen boyları Türkmenistan toprakları ile birlikte İran, Irak, Suriye, Kafkaslar ve Türkiye'ye kadar dağılmışlardır. Türkmenler, Selçuklu devletinden sonra düzenli orduları olan bir devlet kuramamışlar ama her bir boy, kendi bağımsız yönetimini kurmuştur. Türkmen boyları arasında yaşayan ve bugün de devam eden "Aksakallar Meclisi ve Maslahat Geleneği" vardır. Bu toplantılarda boylar, kendi oranlarında katılarak adil bir biçimde temsil edilmektedir.

3.1 Orta Asya'da Barınma Kültürü

Türkmenlerin önemli bir bölümünü oluşturan göçer aşiretleri, geleneksel yaşam biçimlerini daha uzun süre korudukları, kısmen yerleşik bir yaşam düzenine geçtikten sonra bile, belli sürelerle ya da fırsat buldukça çadırdan oturmayı yeğledikleri anlaşıyor. Bir İran seyyahı 16. y.y da "çadırdan köylerde oturan çok sayıda Türkmen'den söz eder" (Mamedov , 1987).

Türkmenlerin iskan sürecinin başlangıcına ilişkin bilgiler dağınık ve oldukça yetersizdir. Bu da her şeyden önce, çoğunlukla dayanıksız malzemeye dayanan tarihsel dokunun sürekli yenilemeler yüzünden korunamamış olmasında ileri gelir; Buna karşın sıradan insanların ne gibi evlerde oturduklarını, bu evlerde nasıl yaşadıklarını kestirmemize yarayacak belge ve bulgular fazla değildir. Bu döneme ilişkin herhangi bir belge yok denecek kadar azdır. Edebi metinlerde yaşama ortamını yansıtan somut gözlem ve betimlemelere yer verilmemiştir (Mamedov, 1987).

Orta Asya topluluklarının 19. yüzyıla kadar bir yandan göçebe yaşamı sürdürerek çadırı kullandığı, diğer bir yandan ise Orta Asya ev tipi olarak tanımlanabilen eyvanlı basit bir yapı ile barınma sorununu çözümlendiği söylenebilir.

3.1.1 Türklerde Barınaklar

Orta Asya'da M.Ö. 2000'lerde kışlak olarak kullanılan tipik yer altı evleri coğrafi ve tarihsel olarak bozkırla sınırlı kalmamış Orta Asya'dan Çin, Tacikistan, Kafkasya ve Anadolu'ya kadar uzanan bir alanda günümüze kadar süren bir Asya evi kimliği kazanmıştır. Özellikle kademeli ahşap tavan taşıyıcı sistemi (tüteklikli çatı) içindeki etkileyici mekan yaşantısıyla Asya'daki bir çok kültürün anıtsal mimarisini de etkisi altına almıştır (Akın G. 1990).

M.Ö. 5-3. yüzyıllarda yaşayan Altaylı göçerlerinden günümüze herhangi bir maddi kalıntı gelememiş olsa da, kışlaklarında ahşap evler kullandıkları sanılmaktadır. Mezar odalarından elde edilen bilgiler bu insanların dülgerlikte oldukça hüner sahibi olduklarını ve gelişmiş bir ahşap geçme tekniği kullandıklarını gösterir. Keçe, deri ve kürklerden imal ettikleri çadırlarını dokumalarla süslemekte idiler. Ayrıca araba üzerinde taşınan, ahşap strüktürlü kulübeleri de bulunmaktaydı. Hun ve Göktürk çağlarında da konutlar değişmemiştir. Çin kaynakları göçebe olan idareci zümrenin çadırlarda ve araba üzerinde taşınan keçe evlerde oturduklarını belirtir. Halkın bir kısmı ise ziraatla meşgul olup yerleşik hayatı sürdürmekteydi. Göktürk çağında idareci zümrenin teşvikiyle kentlerin kurulduğu da bilinen bir gerçektir.

Kent, kasaba ve köy yaşamına, tarım ve ticarete dayalı bir yerleşik hayatın söz konusu olduğu Uygur döneminde ise arkeolojik kalıntılar, yazılı kaynaklar ve fresk-minyatür gibi görsel malzemelerle saptanabilen gelişmiş bir konut mimarisi oluşturulmuştur. Bu döneme ait Uygur yapılarında karşılaştığımız bindirme ahşap tavan tekniğini Anadolu'da Erzurum evlerinde de görebiliriz. (Alptekin, E., 1978)

Göçebe Oğuzların keçe ile örtülü yuvarlak büyük çadırları vardı. Ayrıca gene keçe ile örtülü silindirik ahşap kulübeleri de bulunmaktaydı. 942 yılında bir elçilik heyeti ile Türk illerini gezen Ebu Dülef Oğuzların taş veya ahşap evlerde yaşadıklarını gözlemlemiştir. Gazneli ve Selçukluların konut mimarisinde görülen eyvanlı, avlulu plan şeması bu dönemin medrese ve saray gibi anıtsal mimari ürünlerinde de sık sık kullanılmış yaygın bir biçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Galina A.Pugaçenkova Orta Asya'da yaptığı kazılarda dört eyvanlı ve avluları kubbe ile örtülü evler bulmuştur. A.Godard'ın Horasan Bamiyan'da incelediği 11. yüzyıl evi de dört eyvanlıdır. 9.-13. yüzyıllara tarihlenen Merv ve Tirmiz'deki Karahanlı konutları merkezde kubbeyle örtülü bir hacim ve bu hacmi dört yönde genişleten eyvanlarla köşelerdeki odalardan meydana gelen bir şema gösterirler. Genel olarak Asya evlerinin en yaygın plan tipini merkezi avlulu ve eyvanlı tip oluşturmaktadır. Özbekistan Pencikent'te yapılan kazılarda bulunan ve M.S. 5-6. yüzyıllara ait evlerle 9-12. yüzyıllara tarihlenen evler bu plan tipindedir. Türk-İslam mimarisindeki dört eyvanlı, merkezi kubbeli cami, medrese, hastane gibi yapı tiplerinin kökeninde Orta Asya'nın kökeni çok eskilere giden evlerinin bulunduğu çeşitli araştırmacılar tarafından düşünülmektedir. Ayrıca Hint ve Çin evleri de merkezi avluludur (Akin G. 1990).

Orta Asya da yaşayan en eski Türk boyu Hunlulardır. Hun Türkleri yazları yaylalarda kışları ise ovalarda yaşarlardı. Hunlular ovalarda kerpiç ve tuğla evler yapmışlardır.

Bu evler Güneydoğu Anadolu'daki evlerde olduğu gibi bir avluya sahipti. Odalar bu avlu etrafına yapılmıştı. Böylece soğuktan, sıcaktan ve dış tehlikelerden korunması daha kolay oluyordu. Bu evlerde sofa, kiler ve ahır vardı. Uygur Türklerinin yapmış oldukları evler kare bir plana sahip olup yüksek duvarlarla çevrili olan avlunun ortasına yapılırdı. Bu evlerin çatıları eğimli idi (Akın G. 1990).

Sonuç olarak; Yaklaşık 3000 yıllık dönemde, Orta Asya'da oluşturulan tüm mimarlık birikimini tek bir plan ilkesinde özetlemek doğal olarak olanaksızdır. Ancak yine de seçilen örneklerin, Asya'daki etkin kültür çevrelerinin önemli evrelerinde ortaya koydukları mimarlık anlayışlarına ilişkin genel bir sonuç çıkarmaya izin verdiği söylenebilir. Anıtsal mimarlık bağlamında, Asya'daki genel eğilimleri belirleyen kültür odaklarında, merkezi mekan söz konusudur. Bu yaygınlık olasılıkla çok eski inançların temelindeki maddi nedenlere bağlanabilir (Akın G. 1990).

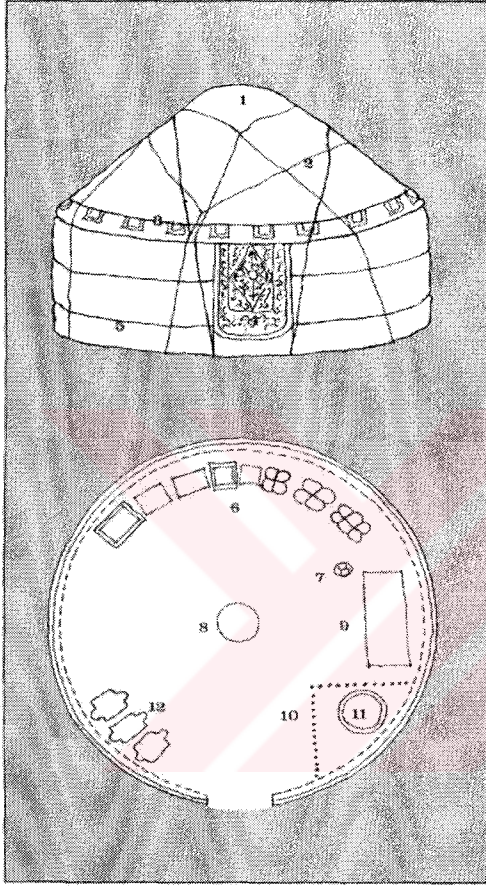
3.1.2 Türk Çadırı

Ahşap kafesli çadır, hemen hemen tüm Türkçe konuşan halklar ve Moğol halkların taşınır konutlarının en mükemmel şeklidir. Kafesli çadırlar, öteden beri batıda Moğolistan'ın doğu sınırlarından hemen hemen Karadenize kadar, kuzeyde Ural'dan Güney Sibirya'ya kadar, güneyde ise Afganistan'ın merkez bölgelerine kadar çöl, bozkır, dağ etekleri ve dağlık bölgelerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Çok yaygın olmasına rağmen çadırların konstrüksiyonu aynıdır. Tambur olarak adlandırılan silindirik gövdeyi oluşturan çapraz çitılar genellikle sepet işi türündedir ve katlanabildiği gibi taşımaya elverişlidir. Açılır kapanır bu çapraz çitılar sayesinde çadır çapı büyütülüp küçültülebilir. Yurtların penceresi yoktur; ancak çatıdaki açıklık hem pencere hem de baca işlevi görür. Silindiri çevreleyen keçeler, daha fazla ışık ve hava sağlamak amacıyla yaz aylarında yukarı doğru toplanabilir. Yemek pişirme yeri yurdun ortasında, kubbedeki açıklığın hemen altındadır. Ancak, etnik özelliklerin saptanması açısından önem gösteren kubbe şekli, keçe örtüsü ve diğer detaylar da farklılık göstermiştir. Araştırmacılar, çadırları kubbe özellikleri bakımından iki gruba ayırmaktadır. Bunlar Türk ve Moğol çadırlarıdır. Türkçe konuşan halklar ve onların Orta Asya ve Kazakistan'daki etnik gruplarının çoğu arasında yaygın olan Türk çadırları kendi aralarında iki guruba ayrılmaktadır (Vasilyeva, 1988).

1- Kubbeleri yarı küre şeklinde olan çadırlar,

2- Kubbeleri kesik koni şeklinde olan çadırlar,

Türk çadırının ikinci gurubuna ait çadırların ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bir bilgi yoktur. Türkmenlerde çadır yaşantısı ile ilgili çalışmalar yapan Rus araştırmacı S.İ.Vaynşteyn'e göre birinci grup Türk çadırı, bölgede yaşayan halk ve kabilelerde M.S. 1. yüzyılda varolduğu saptanmıştır. Muhtemelen Türk çadırının her iki gurubu da aynı zamanda oluşmuştur (Bartold ,1927).

- 1- Tünlük
- 2- turluk
- 3- Tödege
- 4- Kapı keçesi
- 5- İzgeyizik
- 6- Sandık
- 7- Elbise ve silah asmak için demir kazık
- 8- Ateş yeri
- 9- Kerevit
- 10- İnce kamıştan yapılan bölme,
- 11- Saka
- 12- Kanat üzerine asılan eyer ve koşumlar
- 13- Eşik (kapı)

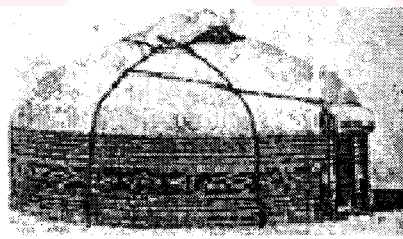
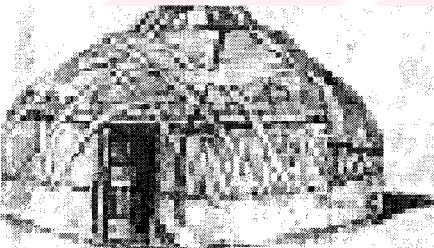
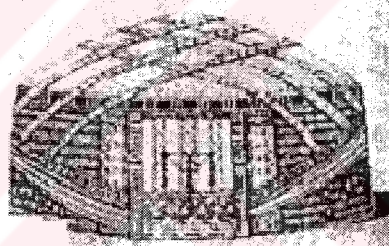
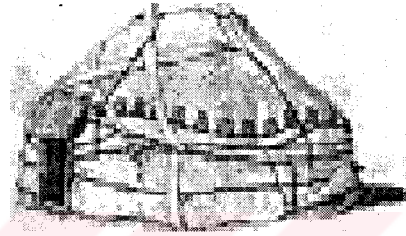
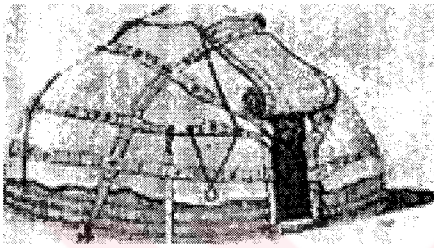
Şekil 3.1 Türk çadırı.

Özbek, Kazak ve Kırgız gibi Orta Asya halklarından farklı olarak Türkmenler, çadırın ahşap kafesini yalnızca keçe parçaları ile kapatmışlardır. Bu arada diğer halklar, çadırların ahşap duvarlarını genelde desenlerle süslemiş kamıştan örülü hasırlarla, daha sonra ise keçe parçalarıyla kapatmışlardır. Kamıştan örülü hasırlar Türkmen çadırları duvarları boyunca keçe kaplamanın üstüne döşenmiştir (Bartold,1927).

Çadırın ahşap kafesi ve keçe kaplaması arasında kamıştan örülmüş hasırların kullanılmamasını, bazı araştırmacılar, Moğol çadırlarına özgü bir özellik olarak kabul etmişlerdir. Şüphesiz Moğollar Türkmenlerin etnik ve kültürel gelişiminde önemli bir role sahip olmuşlardır. 13.-14. yüzyıllarda Moğol askerlerinin Orta Asya'nın batısına

doğru yayılması döneminde Moğol kültürünün Türkçe konuşan halkların kültürüne olan etkisini V.V. Bartold çalışmalarında; Orta Asya'nın batı bölgesine göç eden çok az sayıdaki Moğollar yavaş yavaş Türklerle kaynaşmışlardır. Milletini kaybettikleri döneme kadar yerel hayat yapısını epey değiştirmişlerdir.

Etnik ve kültürel ilişkilerin incelenmesinde çadırların iç düzeni önemli kaynak teşkil etmiştir. Bu bağlamda eşyaların çadırın içinde geleneksel yerleşim düzeni, şüphesiz ilgi uyandırabilecek bir konudur. Çünkü eşyaların yerleşimi, yerlerinin tespitinde olduğu gibi etnik kural ve geleneklere göre olmuştur. Eşyaları çadıra yerleştirme düzeni Türkmenlerin çoğunda aynıdır.

Şekil 3.2 : Kazak çadırları

Şekil 3.3 : Türkmen ve Kara kalpak çadırları

Çadır kapısı karşısındaki duvarın olduğu yer, bölgedeki diğer halklarda olduğu gibi şerefli bir yer sayılarak, misafirler için öngörülmüştür. Türkmenler bu yere “tör” veya “düyp” demişlerdir. (Günümüz Türkmen konutlarında da konukların ağırlandığı yere tör denmektedir) Bu arada parmaklık şeklinde olan duvar üzerine eşyaların konulduğu çeşitli ölçülerdeki halı çuval ve çantalar asılıydı, yerde ise en iyi halı ve keçe seriliydi. Çadırın “tör” bölgesi eşyalardan boş tutulurdu. “Tör” ün sağ ve sol tarafı kadın ve erkek tarafı sayılırdı. Türkmenlerde çadırların kadın ve erkek tarafı

kesin olarak belirlenmemiştir. Kadınlar bazen çadırın erkek ve kadın taraflarını değiştirebiliyordu. Ancak yine de çoğunlukla kadın tarafı (kapının güneye baktığı dikkate alınırsa) doğu yönünde, erkek tarafı ise çadırın batı yönünde idi. Kapiya yakın yerde ev eşyaları yerleştirilirdi. Örneğin kadın tarafında mutfak kapkacakları, erkek tarafında ise buğday çuvalları ve at takımı bulunurdu. Kadınlar tarafında arka duvara yakın bir yerde dolap veya sandığın üzerine eşyaların konulduğu halı çuvalları, yedek halı ve keçeler, bunların üstüne ise ailenin yatak takımı konulurdu. Erkek tarafında eşyaların saklandığı dolap bulundurulmuştur. Çadırın ortasında kubbe şeklindeki deliğin altında, ocak deliği güneye (kapiya) bakacak şekilde ocak kurulurdu (Vasilyeva, 1988).

Yurt, kadınlar tarafından erkeklerin yardımıyla kurulur. Eskiden olduğu gibi bugün de Asya'nın iç bölgelerinin uçsuz bucaksız ağaçsız düzlüklerinde insanların yaşamlarını yönlendirebilecekleri tek yer yuttur. Burası insanın kavrayamadığı, sonsuz mekanın mikro kozmik bir yaşantıya dönüştüğü yerdir. Vadide, ormanda ya da deniz kıyısında oturan biri yaşamının değişmez değerlerini buna dayandırabilir, ona ağaç gölgeleri, suyun yansımaları, koruyucu yamaçlar yön verir. Bozkırlarda yaşayanlar ise bunların hiçbirine sahip değildir. Her türlü referans ögesi, kişiler tarafından evlerinde yaratılmalıdır. Onların elinde astronomik eksenler, güneşin doğuşu ve batışı, bütün olarak gök kubbe ve merkez olarak da yurt vardır. Böylece çadır, evrenin "karşı" yansıması olmaktadır; çatıdaki delik gökyüzünün gözü yani güneş, çatıda kubbe, kapalı gökyüzünü temsil etmektedir.

3.2 Sovyet Dönemi

3.2.1 Mimari Ortam

Türkmenlerin büyük bir kısmı yüzyıllar boyunca "kara öy" dedikleri çadırlarda yaşamışlardır. Çadırların adına "kara öy" demelerinin nedeni çadırların koyu renk keçelerle örtülmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra "ak öylere" de rastlanmıştır. "Ak öyleri" (beyaz çadır), zenginler ve yeni evlenen çiftler için, çok özel törenlerde veya saygıdeğer misafirler için kurarlardı (Bartold, 1927).

Türkmenistan'da 19. yüzyıla gelene kadar, Aşkabat'taki sıradan halkın baştan savma inşa edilmiş mütevazı yapılarda yaşadığını söyleyebiliriz. Köylerde ise, insanlar küçük, basık, karanlık kerpiç evlerde oturuyorlardı. Bir 19. yy metninde Türkmen köy evi şöyle betimlenmiştir; "dışarıdan bir kare kutuya benziyor ve içerisi

3.60-4 m boyutlarında, çamurla birbirine tutturulmuş ve her biçimdeki taşlardan imal edilmiş. Çatı düz ve toprak örtülü, pencere yok ve dolayısıyla, ışık sadece kilidi ya da sürgüsü bulunmayan kapıdan giriyor. Duvarlar ve zemin kısa saman parçalarıyla karışık çamur sıvalı, damı karşıdan karşıya atılmış ve üstüne karşıt doğrultudaki tahtaların yerleştirildiği bir ağaç taşıyor, iç mekan geniş bir açık ocağın isiyile kararmış ve ev içeri girildiğinde epey karanlık "Orta halli ya da yoksul ailelerin evleri birkaç odadan hatta bazen tek odadan oluşmaktaydı (Bartold, 1927).

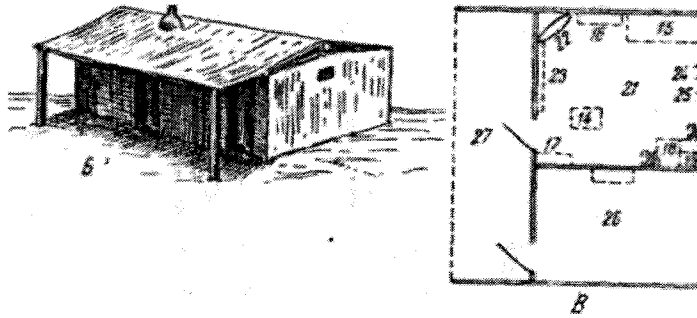
1930'lu yıllarda, Aşkabat'ın batısında yerleşen Baharden bölgesinde yaşayan kabilelere dört odalı, pencereleri sıkı bir şekilde kepenklerle kapatılmış, yüksek duvarlı konutlar inşa edilmiştir. Odalar net amaçlarla kullanılmıştır. Odaların en büyük ve gösterişli olanı misafir odası olarak, geriye kalan iki oda yaşama odaları, dördüncü oda ise mutfak ve erzak odası olarak kullanılmıştır. Yüksek kolonlarla donatılmış olan "ayvan" kuzeye bakacak şekilde yapılmıştır. Evin arka tarafında ise meyve ve sebze bahçesi yerleşmiş, asmalar yetiştirilmiştir. Evin avlusu dut ağaçlarıyla kuşatılmıştır. Öte yandan Aşkabat yakınlarında yerleşen Anev bölgesinde ise evlerin yüksek çevre duvarları çamurdan yapılmıştır. Evlerin çoğu penceresizdir. "Ayvanlar", evin merkezinde, köşesinde ve çift tarafında yapılmıştır. Bu bölgede pencereleri olmayan ancak karşıt duvarlarda taban seviyesinde havalandırma delikleri olan ve ayrı duran müstakil odalara da rastlanmıştır. Büyük ihtimalle bu odalar çok sıcak günlerde dinlenme odaları olarak kullanılmıştır (Vinnikov, 1970).

Konutların çok kalın duvarları fırınlanmış tuğlalardan veya kesilmiş taşlardan yapılmış olup kalınlığı 2.5-3 tuğla kalınlığında idi. Konutların küçük pencereleri için sıkı bir şekilde kapanan kepenkler kullanılmıştır. Yerli halka ait evlerin çatısı ahşap döşeme üzerine serilen çamurdan yapılmıştır. Konut yapımı sırasında söz konusu yapım tarzının kullanılması sıcak iklim şartlarından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra konut yapımında en yaygın inşaat malzemesi olarak kil / çamur kullanımına devam edilmiştir. Kil en ucuz yerel inşaat malzemesi olmasının yanında ısı yalıtım özelliği de taşımaktadır. Konutların en önemli kısmını, avlunun açık yeşil alanlarını konutun iç mekanlarıyla bağlayan unsur olan yarı açık mekan "ayvan" oluşturmuştur (Vinnikov, 1970).

Avlular yaşama bölgesi ve bahçe olarak iki bölgeye ayrılmıştır. Toprak üzerinden yükselen ve yaz döneminde açık havada uyumak için kullanılan büyük ahşap yataklar avluların ayrılmaz parçasını teşkil etmekteydi. Konutların iç düzeni genel olarak çok sade tasarlanmış olup herhangi bir mimari detay kullanılmamıştır. Ailenin

yaşantısında mekanların süslenmesinde en önemli eleman olarak ünlü Türkmen halısı kullanılmıştır (R.Miradov, 1972). M.Loskutov, 1940'lı yıllardaki Türkmen çiftçisi evini ise şu şekilde betimlemektedir. Çiftçi Aman Nuraliyev'in evinde, diğer evlerde olduğu gibi zeminden 0,2 m yükseklikte 0,85x1,8 m kapı konmuş, ayrıca 07x0,9 m çift kanatlı kepenkli kent tipi pencereler yapılmıştır. 0.3x0.4 m ölçülerinde olan ve tabandan 1.2 m yüksekliğinde yapılan pencereler de sıkça görülmüştür. Konut, duvar ve giriş kapıdan 1-1,5 m mesafede kurulan demir sobayla ısıtılmıştır. Konutun çatısında baca borusu için delik bırakılmış, etraflarına olası yangını önlemek amacıyla çanak-çömlek parçaları döşenmiştir. Soba, konutun ısıtılmasının yanı sıra soğuk havalarda yemek hazırlanması için de kullanılmıştır. Bu tip konutlar tek veya iki odalı olarak yapılmıştır (Vinnikov, 1970).

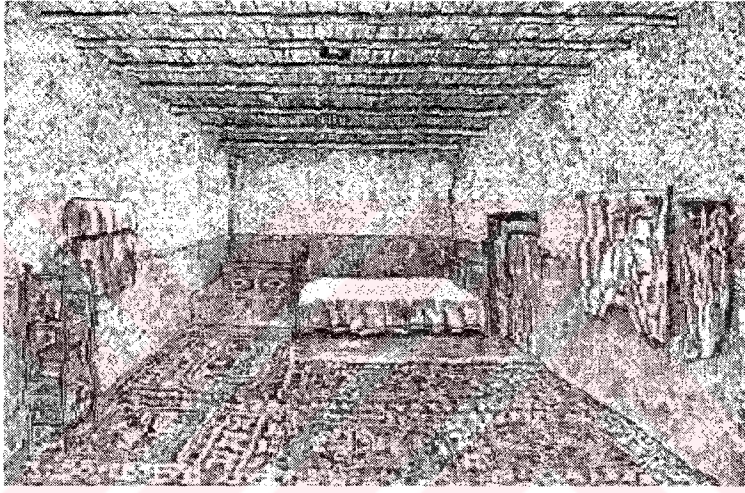
Bu arada çiftçi Aman Nuraliyev'in evinin erkek ve kadın bölümlerine ayrıldığını ve ev eşyalarının buna bağlı olarak yerleştirildiğini belirtmek gerekir. Evin giriş kapısının karşısı, çadırdaki da olduğu gibi evin en önemli yeri sayılmıştır. Bu yere en iyi halılar serilmiştir. Bu arada misafirler, evin sağ köşesinde masa ve sandalyelerin bulunmasına rağmen geleneksel olarak yerde ağırlanır, yani yer sofrası kurulurdu. Bu masayı aile çocukları genellikle ev ödevlerini yapmak için kullanmışlardır. Masa ve pencerenin arasındaki duvara ayna asılmıştır. Pencerenin sol tarafına aile fotoğrafları yerleştirilmiştir. Evin sol duvarına yakın yatak konmuş, yatağın yanına değişik kapları saklamak için desenli dolap yerleştirilmiştir. Dolabın üzerine ise yatak takımı yığılır. Evin sol tarafı bebek salınacağı için ayrılmıştır. Ev kapısının sol tarafında duvar boyunca 15-20 cm yükseklikte yapılan ahşap raf üzerinde buğday ve gıda malzemelerinin bulunduğu çuvallar saklanmıştır (Vinnikov, 1970).

Şekil 3.4 : Çiftçi Aman Nuraliyev'in evi

14-demir soba, 15-demir yatak, 16-dolap, 17-askı, 18-masa, 19-radyo, 20-sandalyeler, 21-renkli keçelerle kaplı taban, 22-salınca, 23 yiyecek malzeme saklamak için döşeme, 24-ayna, 25-aile fotoğrafları, 26-ambar, 27 veranda .

Evin bahçesi de verimli bir şekilde kullanılmıştır. Yukarıda anlatılan evden 7-8 m uzaklıkta ev sahibinin kardeşinin oturduğu ikinci bir ev kurulmuştur. Sol tarafta evin giriş kapısından 2-3 m uzaklıkta yaz aylarında ailenin yaşlı annesinin oturduğu çadır kurulmuştur. Arazinin sol köşesine hayvan yemlerinin saklandığı baraka ve açık ahırlar yapılmıştır. Arazinin sol tarafına çeşitli meyve ağaçları dikilmiş, sağ tarafına ise hayvan yemi olarak kullanılabilecek çeşitli bitkilerin yanı sıra diğer bitkiler de ekilmiştir. Çiftçiler emekleri karşılığında devletten maaş olarak da buğday almışlardır. Dolayısıyla ev bahçelerinin önemi eski dönemlere göre azalmıştır. Böylece evin arazisi meyve ve sebze bahçelerine ayrılmıştır buna bağlı olarak da çiftçilerin beslenmesi de iyileşmiştir (Vinnikov, 1970).

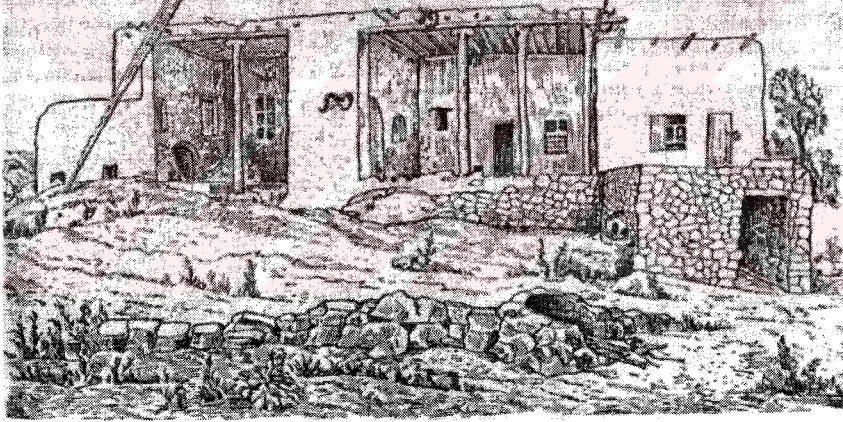

Şekil 3.5 : 1940'lı yıllarda Türkmen çiftçisinin evi.

Bunun yanı sıra Mari vilayetinde görülen diğer konut tipi ise iki odalı olarak yapılmıştır. Bazen bir yaşam odası ve dar bir koridordan oluşan konut kerpiçten kurulmuştur. Duvarların her iki tarafı saman ve balçık karışımı harçla düz bir şekilde sıvanmıştır. Odaların iç duvarları ve tavanları kireçle boyanmıştır. Evin düz şeklinde olan çatısı ve tabanı topraktan olup, üzeri balçık harcıyla sıvanmıştır. Tabanın üstüne desenli renkli keçeler serilmiştir. Evin kapısı kent kapısı tipindedir, ayrıca iki adet pencere mevcuttur. Bunlardan biri sokağa, diğeri ise kapı gibi batıya yani evin avlusuna bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Evin planı 5x5 m, yüksekliği 2,8 m dir. Evdeki eşyaların yerleşim şekli, çiftçi Aman Nuraliyev'in ev eşya yerleşim şekli ile aynıdır.

Mevcut gelenekler nedeniyle mobilyalar çoğu zaman amaçlarına göre kullanılmamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi misafirler, evin merkez bölgesinde yere sofra kurularak ağırlanmıştır. Bu arada çiftçilerin evinde tencere, lamba, dikiş

makinesi, çarşaf takımı, masa örtüsü, tabak gibi yeni eşyalar da görülmeye başlamıştır (Vinnikov, 1970). Çiftçilerin yaşamının sosyalist değişimi sonucu eski konutların yerini üç, dört ve bazen de 5 odalı kent tipi tek aile için tasarlanmış konutlar almaya başlamıştır. Üç odalı evin avlu tarafındaki odalardan biri bağımsız olup konuk ağırlamak için kullanılmıştır. Bu odaya giriş taraça üzerinden olacak şekilde yapılmıştır. Odanın tek penceresi sokağa bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Kalan iki odanın duvarı ortak olup, biri mutfak diğeri ise yatak odası olarak kullanılmıştır. Kerpiç duvarlar doğrudan zemin üzerine örülmüştür. Bu arada duvar yapımında ilk iki-üç sıra duvar örülmesinde fırınlanmış tuğla kullanılmıştır. İnşaat harcı olarak sıvı balçık kullanılmıştır. Kapı ve pencere kasaları duvarlar örülürken konulmuştur. Kasa imalatlarında ithal edilen çam ağaçları kullanılmıştır. Çatı döşemesi çam ağacından kesilmiş ahşap tahtalardan yapılmış, 8-10 cm kalınlığında kamış örtüsüyle kapatılmış daha sonra samanla karıştırılan balçıkla sıvanmıştır. Çatı kenarları çatı seviyesinden 15-20 cm yüksekte örülmüştür. Toprakla örtülen çatı Türkmenistan iklim şartlarında konutun aşırı ısınmasını önlemiştir (Vinnikov, 1970).

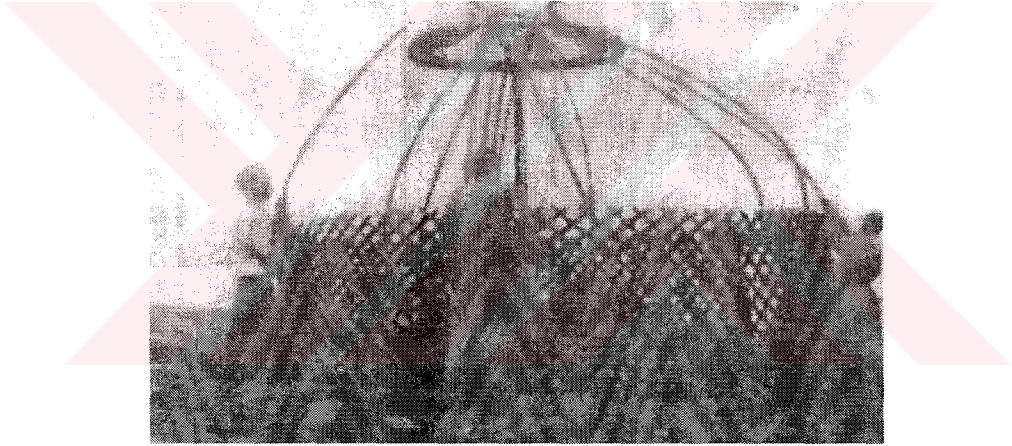

Şekil 3.6 : Köy evinin dış görünüşü Mari, Türkmenistan.

3.2.2 Göçebelikten Yerleşik Hayata Geçiş Dönemi

Kent yaşamı ve kentleşme düşüncesi 19. yüzyıl ortalarına kadar Orta Asya halkları için oldukça yabancı bir olguydu. Sosyal hayatlarını klanlar ve kabileler biçiminde sürdüren Orta Asyalılar gerek dağlık, gerekse ovalık arazilerde savunması kolay küçük yerleşim birimlerinde, köylerde yaşıyorlardı. Feodal yapının hüküm sürdüğü bölgelerde bir prens ailesinin idaresi altında yaşayan halk çeşitli soylara ve sosyal tabakalara ayrılarak 3-4 bin nüfuslu büyük köyler kurmuşlardı. Orta Asya'da kentleşme süreci Rusların Orta Asya'yı işgali ile başladı (D.P.T., 1995).

Türkmen kültürünü oluşturan belirgin etkenlerden biri olan ve Türkmen kentlerine büyük ölçüde yansıyan göçebelik bir yaşam biçimidir. Türkmenler yüzyıllar boyu yerleşik yaşam ve göçebeliği birlikte sürdürmüşlerdir. Türkmenlerin kent yaşamının başlangıcı hakkında, belirli bir şey söylemenin güç olduğunu söylenmektedir. Diğer yandan en eski Türkler olarak bilinen Hunlar tarihe göçebe bir kavim olarak geçmiş olmalarına rağmen güçlü bir devlet halinde organize olabilme seviyesine yükseldiklerinde bazı grupların yarı yerleşik durumda olduklarını da bilinmektedir. Türkmenlerde kentçiliğin yanı başında göçebeliğin uzun sürmesine yol açan çeşitli etkenler arasında, bilinçli şekilde göçebeliği devam ettirme çabalarının da yeri vardı. Büyük Selçuklular zamanında bile oldukça kalabalık bir göçebe Türkmen topluluğu var olmaya devam etmiştir. Kentleşme sorununun Türkmen kavmi için belki en ilginç yönü, Türkmenlerin bütününün kısa zamanda kent yaşamına geçmeyişiştir. Bir yanda kentleşmişler mevcutken, diğer yanda veya hemen o çevrede bir kısım Türkmenlerin göçebeliği sürdürmelerine uzun süre rastlanmıştır (Miradov, 1972).

Şekil 3.7 : Türkmenler çadırlarını kuruyor, 1930

Göçebelerin yerleşme sürecinin nitelikleri Orta Asya kentlerinin karakterinin meydana gelmesinde çok etkili olmuştur. Göçebelikten yerleşmeye geçişte ilk durak köy olmuştur. Orta Asya köylü çehresini küçük kent düzeyinde günümüze kadar koruması bile rastlantı, sade ekonomik zorunlulukların bir ifadesi olmayabilir. Göçebeler ya da köylüler kentlere yerleştiklerinde, kentin ortasına değil fakat çevresine, duvarların dışına arabaları, hayvanları ile birlikte yerleşiyorlardı. Yeni yerleşenler, kent dışında yarı- göçebe bir düzende ağaçları, meyve bahçeleri, ağıl ve ahırlar arasında doğaya daha yakın bir çevre yarattılar. Giderek fiziksel çevreleri daha çok kentsel bir görüntüye bürününce, kırsal yerleşmenin özellikleri bir ölçüde ortadan kalktı, bahçeler küçüldü. Göçebeliğin böyle bir gelişmeyi zorunlu kıldığı kabul edilebilir (Miradov, 1972).

Konutlarda Orta Asya'nın geleneksel toprak mimarisi egemendir. Göçerliği devam ettiren geniş halk yığınları ise çadırlarda yaşamaya devam etmişlerdir. Göçerlik kültürü ve çadır hayatı Orta Asya'da yüzyıllarca devam etmiştir. 19. yüzyılda Altay bölgesini inceleyen W. Radloff, bu bölgede yaşayan çeşitli Türk boylarının ağaç kabuklarından veya keçeden yaptıkları çeşitli çadırlarda veya ağaç kütüklerinden çokgen kulübelerde yaşadıklarını gözlemlemiştir.

19. yüzyılda, Orta Asya yerleşme sisteminin özelliklerini anlamak için, ülkede birbirinden kültür kimlikleri açısından farklı iki toplumsal grubun bir arada yaşadığı dikkate alınmalıdır. Bir yanda göçebe Türkmenler, öte yanda etnik açıdan Rus ya da Slav kökenli ve kentlilerden oluşan topluluk uzunca bir süre Orta Asya'nın çehresini oluşturmuşlardır.

1930'lu yıllarda Bölgede Sovyet iktidarının güçlenmesiyle birlikte halkın yaşantısı da kökten değişmiştir. Bu değişim hiç şüphesiz yerleşim birimleri ve konut şeklini de etkilemiştir. Bu dönemde devlet, zenginlerin elindeki tüm mülkleri kamulaştırmış ve herkesin eşit şekilde yararlanabileceği "Kolhoz"lar kurulmuştur. Bu dönemde servetini devlete vermek istemeyen varlıklı Türkmenler, değerli eşyaları ve sürüleri ile birlikte İran, Irak ve Anadolu'ya göç etmişlerdir.

Türkmenistan'da; 1930'lu yıllarda yerel çevre, iklim ve yaşam şartlarını dikkate alan yeni, çok daireli konut tipi oluşturulmuştur. Sıcak iklimli bölgelerde kurulan konutlar için binaların aşırı ısınmadan korunması, mekanların havalandırılmasının sağlanması, yazlık odaların bulunması gibi ölçütler içeren istekler belirlenmiştir. Çok katlı konutların bulunduğu yerleşim bölgeleri planlamasında, her bir konuta ait küçük yeşil alan ayrılmasına dikkat edilmiştir. Proje hazırlık çalışmalarında Türkmenistan'a diğer Sovyet Cumhuriyetlerin yanı sıra Moskova ve Leningrad kentleri yardım etmiştir. Söz konusu projeler Orta Asya Cumhuriyetlerinde düzenlenen proje yarışmaları sonucu elde edilmiştir. Türkmenistan'ın iklim koşulları dikkate alınan ilk 8 daireli dört katlı konut mimar E.İ.Zolotaryov tarafından 1938'de hazırlanmıştır. 1940'lı yıllardan itibaren apartmanlaşma süreci hızını artırmış, insanlar bahçeli evlerden çıkıp, çağdaşlığın ve konforun simgesi haline gelen apartmanlara taşınmaya başlamıştır (Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi, 1984) .

Bu yıllarda konutların tip projeleri, dairelerin havalandırma imkanı, oda tavanlarının yüksekliği, her bir dairede teras, balkon mevcut olması, dairelerin güney, batı yönlerine yerleşimi gibi özellikler dikkate alınarak hazırlanmaktaydı. Aşkabat'ta

1960'lı yılların sonu 1970'li yıllarının başında depreme dayanıklı 4-5 katlı apartmanların inşaatına başlanmıştır (Mamedov, 1987). Ancak çok katlı modern konutların Türkmenlerin yaşam biçimine uygun olmadığı bir süre sonra gözlenmeye başlamıştır. Halk, bu konutları doğadan kopuk ve zorla kabul ettirilen bir yaşam şekli olarak görmektedir. Örneğin, mevcut mahallelerde kent sakinleri ekmek yapmak için bahçelerinde tandır kurmaya başlamışlardır. Apartmanlarda oturanlar, aynı binada başka ailelerin yaşamasına alışamamışlar, eski yemek pişirme, ısınma gibi alışkanlıklarını bırakamamışlardır. Mekanlar değişmiş olmasına karşın kültürel alışkanlıkların kolayca terk edilemediği görülmektedir. Bunun yanı sıra 1960'lı yıllarda çadırların polietilen malzemeden yapılmış daha modern bir şekli ortaya çıkmıştır (Yomudskiy, 1928). Öte yandan 1990'lı yıllarda çadır yapma zanaatı yeniden canlanmaya başlamıştır. Halen Aşkabat kenarında "Çöl pazarı" adı verilen alışveriş yerine gidiş yolu boyunca ahşap çadır kafeslerinin satıldığını görmek mümkündür.

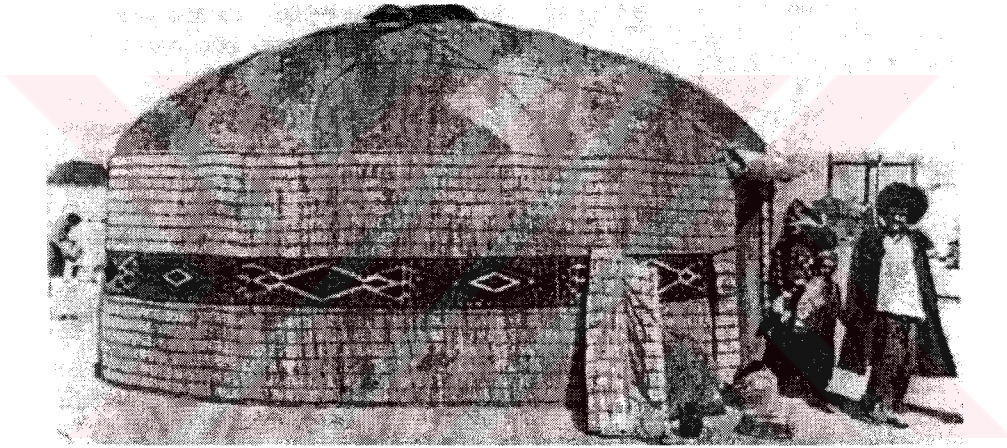
İkinci Dünya Savaşı öncesi ekonominin gelişmesi ve büyümesi sonucunda köy yerleşimlerinde ve konutlarında yeni bir aşama kaydedilmiştir. Bu dönemde Türkmenistan'daki köyler, önemi, büyüklüğü ve yerleşimine bakılmaksızın hazırlanan tip projelere uygun bir şekilde yeniden yapılandırılmıştır (Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi, 1984).

Bu arada tarımla uğraşan köylerde dahi yavaş yavaş çadırlar yok olmaya başlamıştır. 1950'li yıllarda köylerdeki çoğu evlerin avlusunda çadırları görmek mümkündü ancak 1970'li yıllarda belgesel çekimi için bölgede bulunan G.P.Vasilyeva 30-40 çadırlı Türkmen köyü çekimleri sırasında oldukça zorluk çektiklerini ve güçlüklerle çadır temin ettiklerini anlatmıştır (Gundogdiyev, 1962). Sovyet İktidarı döneminde özellikle 1940-1960 yılları arasındaki 20 yıllık süreçte Türkmen çiftçilerin konut yaşantısında önemli değişiklikler yaşandığı gözlenmiştir. Bu dönemde Kent kültürünün etkisiyle çağdaş konut eşyaları çiftçilerin de yaşantısına girmiştir (Vinnikov, 1970).

Kent konutları için özgü olan ev eşyalarının köylere yayılmasında, kentlerde eğitim gören, kent kültürünü benimseyen ve memleketlerine dönerek aileleri ve akrabalarının yaşantısına kent kültürü öğelerini sokan gençlerin büyük katkısı olmuştur. Kentlerde kullanılan ev eşyaları her geçen gün Türkmen çiftçilerinin de hayatına girmiştir. Örneğin 1964 yılında Lebap vilayetindeki 5 köyde yaşayan çiftçilere toplam 600 adet yatak, 295 adet sandalye, 60 adet buzdolabı, 70 adet vantilatör, 140 adet radyo, 200 adet dikiş makinesi ve benzeri eşyalar satılmıştır. Bu

durum halkın gelir seviyesinin artmasının yanı sıra çalışanların kültür düzeyinin yükselmesinin de bir göstergesidir (Annakılıçev, 1969).

Diğer taraftan bazı Türkmen işçi ailelerin yaşantısında eski dönemlerde uğraştıkları zanaatlar hakkında bilgi veren üretim araç gereçleri ve ev eşyaları korunmuştur. Köylerden sanayi merkezlerine taşınan Türkmenler için ilk aşamada kent yaşamına alışmak zordu. Köylerden kentlere taşınan Türkmenler eskiden alıştıkları tüm ev eşyaları beraberinde götürmüşlerdir. Türkmenler ilk dönemlerde yeni konutlara nazaran çadırlarda yaşamayı tercih etmişler ve eski ev eşyalarını kullanmaya devam etmişlerdir. İnsanların eski yaşam şeklini değiştirebilmeleri ve yeni yaşam koşullarına alışabilmeleri için zamana ihtiyaç vardı. Bu nedenle hayvancılıkla uğraşan göçebelerin, çiftçilerin kent yaşantısını benimseme süreci zaman almıştır (Vasilyeva, 1988).

Şekil3.8 : Türkmenistan'da çadır geleneği azalarak da olsa uzun yıllar varlığını korumuştur.

Kuzey Türkmenistan 1960

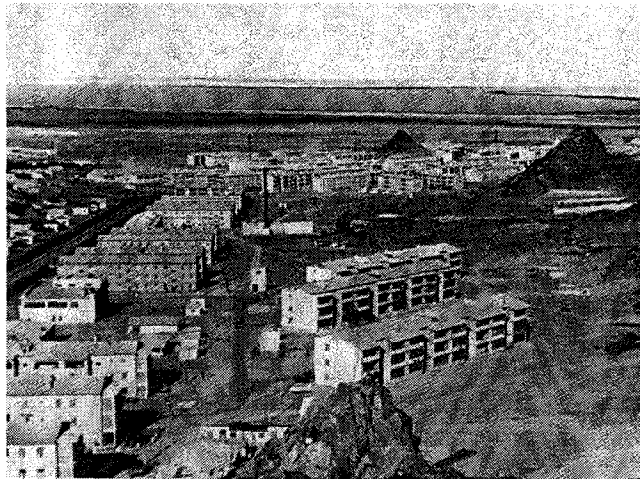
Türkmen işçilerin yeni konutlarında ise geleneksel eşyalarının yanı sıra yeni ve kültürel amaçlı eşyalar da yayılmaya başlamıştır. İşçilerin ekonomik durumunun iyileşmesi, kent ve köylerin gelişmesi, üretim ve tüketimin artmasının yanı sıra Türkmenlerin Rus, Ermeni, Ukraynalı ve diğer kültürlerle bir arada yaşamaları çağdaş konut eşyalarının ve yeni konut yaşama biçiminin geniş kitlelere yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Bu etkileşim sonucu Türkmenlerin evinde, diğer kültürlerle oranla daha çok çağdaş eşya kullanıldığı da görülmüştür. Kentli Türkmen ailelerin konutlarını çağdaş ev eşyaları ile donatmaları köy yaşantısında da gelişmeye öncülük etmiştir. Kent ve kasabalara yakın olan köylerde daha modern ev eşyalarına rastlanmaktadır (Annakılıçev, Ş. 1969).

Kent yaşam koşullarının gelişmesi, Türkmenlerin yaşantısına ev eşyalarının girmesi ve değişik kültürlerin karşılıklı etkileşimi sonucunda, konutların iç düzeni ve ev eşyalarındaki eskiden mevcut olan yerel farklılıklar önemli ölçüde azalmaya başlamıştır. Bu arada Türkmen işçi aileleri ve Türkmen aydınların yaşam biçimlerindeki farklılıkların da yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladığı görülmüştür. Artık her iki grubun konut yaşantısında kullanılan mobilyalar hemen hemen aynıdır.

Geçmişte Türkmenlerin yarı göçebe hayat sürdürmeleri nedeniyle halıdan yapılmış benzerlerine rastlanmamış konut eşyaları ortaya çıkmıştır. Pratik, rahat ve kolay taşınabilen bu halı ürünleri değişik yaşam amaçlarında kullanılmış, bazıları çadırları sıcak tutmak, diğerleri ise yatak takımı ve mobilya olarak da kullanılmıştır. Değişik halı çuvallarında giyim, kapkacak saklanmıştır (Karaşhanoglu, Yomudskiy, 1928). Sovyet kentlerinin fiziksel görüntüsü bir standardı yansıtmaktadır. Kentlerin nüfus büyüklükleri ne olursa olsun, örgütlenme mantıkları birbirinden farklı değildir.

3.2.3 Sovyet Dönemi Kentleşme ve Mimarlık Çalışmaları

Ahal-Teke vahasının Rusya topraklarına dahil olmasından önce Aşkabat kenti yerinde yaklaşık 2000 nüfusa sahip Ashabad köyü bulunmakta idi. 18 Ocak 1881 yılında Ashabad'ın Rus orduları tarafından ele geçirilmesi tarihçiler tarafından çağdaş Aşkabat kentinin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir (Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi, 1984). 1915 yılında 46 bin nüfusa ulaşan Aşkabat'ta büyük bir kısmı tek katlı olmak üzere 4428 konut vardı. Bu yıllarda kentleşme henüz başlamış, kent genelinde eni en az 21-32 m olan yolların her iki tarafında yeşil ağaçlar dikilmiş, sokaklar yapılmıştır. Genel olarak tek katlı ve nadir olarak da iki katlı binalar yapılmıştır (Hacıyev, O.A. 1995).

Şekil 3.9 : Sovyet Dönemi kentleşme çalışmaları Aşkabat, 1930.

İkinci dünya savaşı öncesi dönemde ilk olarak mimarlık ve kent yapımı ilkeleri doğrultusunda kentte, işçi ve çiftçi kasabaları genel yerleşim planları hazırlanmaya başlamıştır. Aşkabat'ın ilk genel yerleşim planı 1935-1937 yılında Prof. M.İ. Nzaretov başkanlığındaki Moskova Jeodezi Hava Foto Çekim ve Kartografi Mühendisleri Enstitüsü tarafından hazırlanmıştır. (Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi, 1984)

Her ne kadar Sovyet döneminin ilk yıllarında Türkmenistan için tüm mimari projeler Moskova ve Leningrad kentlerinde hazırlandıysa da 1929 yılında Aşkabat'ta da küçük bir proje kurumu açılmıştır. Söz konusu kurum daha sonra büyük devlet proje enstitüsü konumuna gelmiştir ve vilayetlerde üç şubesi açılmıştır. 900 kişilik personele sahip olan Enstitü, ülke için gerekli olan projelerin büyük bir kısmını hazırlamıştır. Uzmanlar Ukrayna, Rusya, Azerbaycan ve Özbekistan'dan gelmiştir ve 1960'lı yıllardan sonra Türkmen Politeknik Enstitüsü'nde yerli kadrolar yetiştirilmeye başlanmıştır (Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi, 1984)

6 Ekim 1948 tarihinde Aşkabat'ta meydana gelen 9 şiddetindeki depremde hemen hemen tüm konutlar, sanayi ve sosyal tesisler yerle bir olmuştur. Bu depremde Aşkabat kenti yakınlarında olan Anev, Firüze, Büzmeyin, Göktepe gibi kasabalar da büyük hasar meydana gelmiştir. Aşkabat, Sovyet Cumhuriyetlerin yardımıyla yeniden yapılandırılmıştır (Hacıyev, 1995)

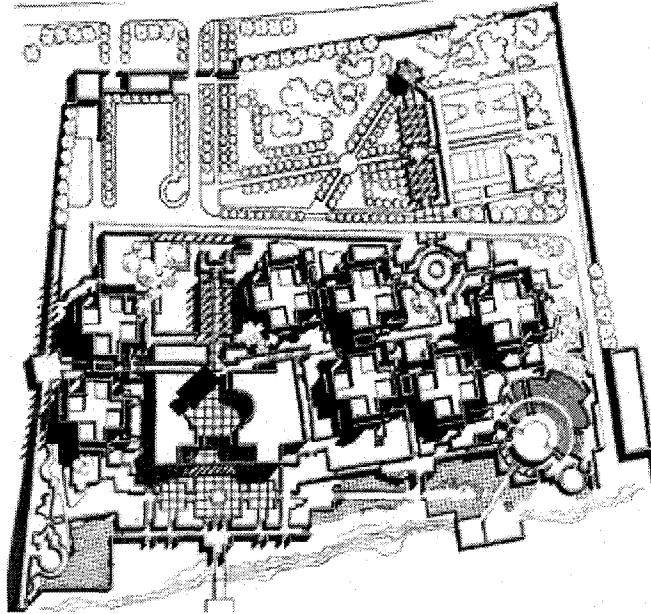

Şekil 3.10 : 1948 depremi, Aşkabat.

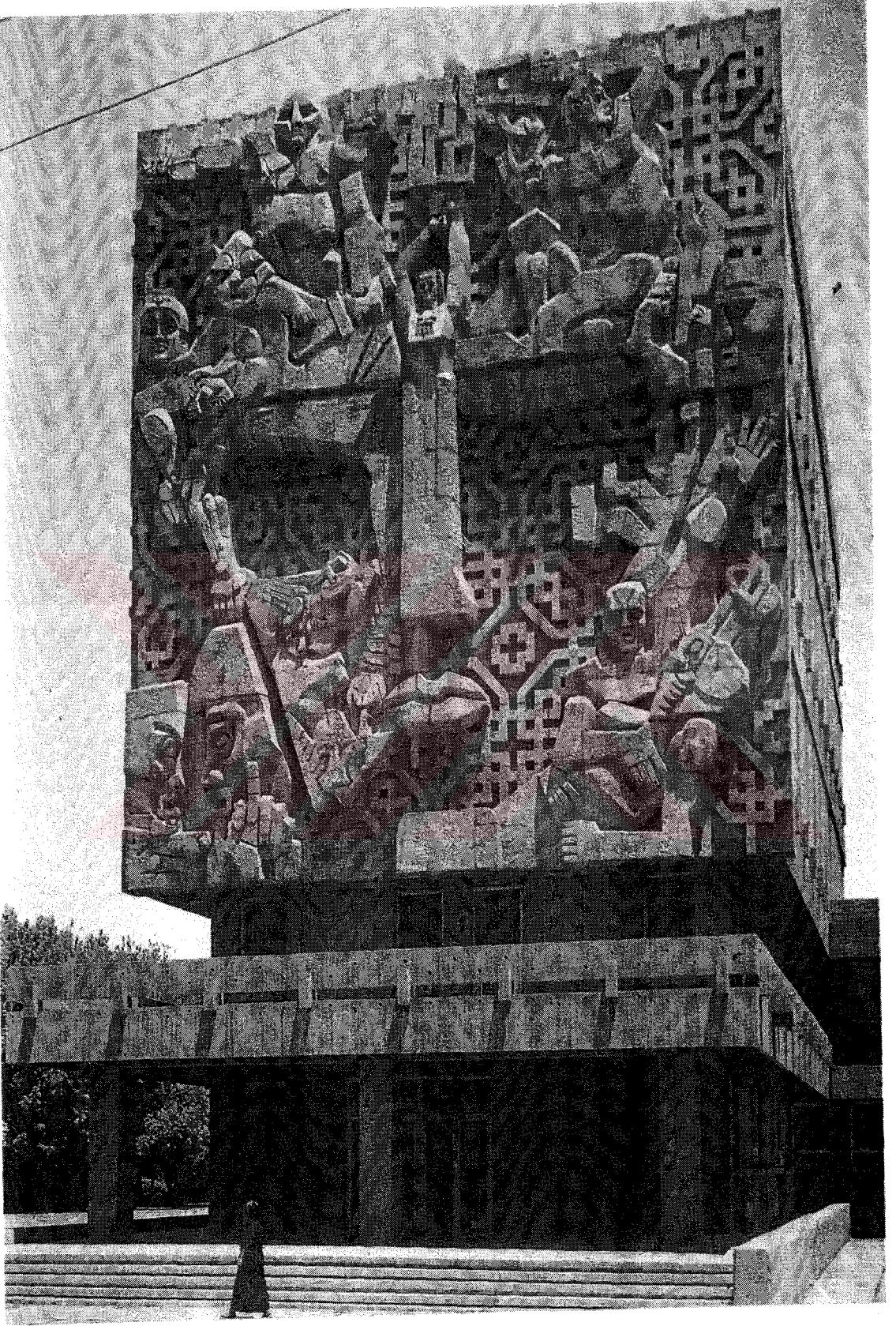
Deprem sonrasında Kent yeniden kurulmaya başlamıştır. Bu arada kent planlama çalışmaları sırasında depremde elde edilen acı tecrübeler dikkate alınmıştır. Bu

çerçeve kenti bölgelere bölen ve yangının yayılmasını önleyen, tekrarlanacak depremlerde kent sakinleri tarafından korunabilecekleri ve açık alan olarak kullanılabilecek geniş yeşil alanlar düşünülmüştür (Hacıyev, 1995). İkinci Dünya Savaşından sonra; Aşkabat'ın yeni yerleşim planı Leningrad Enstitüsü proje uzmanları tarafından hazırlanmıştır. Proje uyarınca eski tek katlı binaların yerine çok katlı konut yapıları yapılmış, sanayi ve sosyal tesis inşaatı artmıştır. Konutlar, hazırlanan tip projelere göre inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra kamu yapıları da inşa edilmeye başlamıştır (Türkmenistan Komünist Partisi Merkez Komitesi binası, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlimler Akademisi binaları gibi). Ayrıca bu yıllarda, Demiryolu Genel Müdürlüğü binası, M.İ. Kalinin Türkmen Ziraat Enstitüsü, M.Gorki Türkmen Devlet Enstitüsü, Puskin Rus Drama Tiyatrosu, Mollanepes Tiyatrosu, Mahtumkulu Opera ve Bale Tiyatrosu yapılmıştır (Hacıyev, 1995).

1950'li yıllarda 6-10 hektarlık alan üzerine modern konutlardan oluşan yeni toplu konutlar kurulmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda ilk yerleşim alanı (bugünkü 30. semt) 1959-1960 yıllarında kurulmuştur (Mimar Yu. Trautman, V. Glinka). Bu semtteki apartmanlar, ortak geçitlerle birbirlerine bağlanmıştır. Ayrıca apartmanlara ait olan yeşil alanlar, ana okulu, kreş, okul gibi sosyal etkinlikler için ayrılmıştır. Konut yerleşim bölgeleri Çarcou, Mari, Nebitdag kentlerinde de benzer şekilde kurulmuştur. Ancak ilk yapılan yerleşim bölgelerindeki apartman bloklarının çok yoğun yerleştirildiği gözlenmiştir (Kantselson, 1987).

Şekil 3.11: Konut yerleşim projesi 1970, Aşkabat.

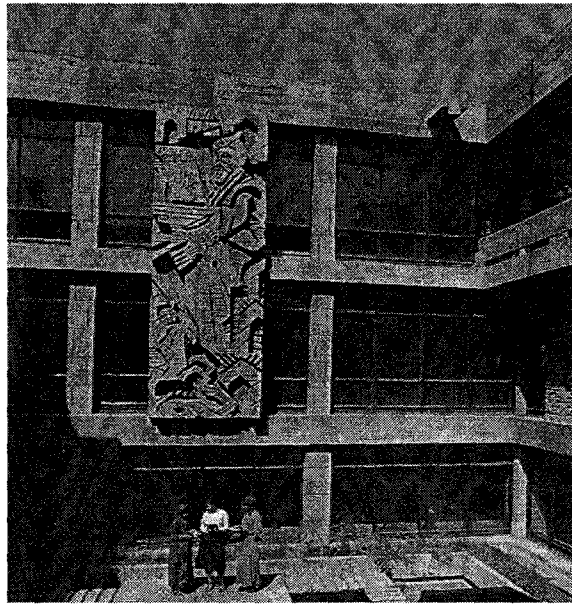
Şekil 3.12 : İkinci Dünya savaşı sonrası Aşkabat'ta inşa edilen kamu yapısı, 1964

Bu dönem konut yapıları ile ilgili en büyük eleştiri tek tip proje uyarınca yapılan binaların oluşturduğu monoton görüntüdür. 1970'li yıllardan sonra 9-11 katlı tip konutlar inşa edilmeye başlandı. Özel proje hazırlanması sıkı bir şekilde yasaklanmıştı (Haciyev, 1995).

Dönemin en önemli yapılarından biri Karl Marks Kütüphanesidir. (Mimar A.Ahmedov, B.Şpak, F.R.Alekseyev). Söz konusu bina 1976 yılında SSCB Devlet Ödülüne layık görülmüştür. Binanın içi okuma-yazma salonları olarak kullanılan üç dikey yeşil alanla bölünmüştür. İç avluların duvar süsleri heykeltıraş V. Lempert ve N.Silis tarafından yapılmıştır (Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ansiklopedisi, 1984).

Şekil 3.13 : Karl Marks Kütüphanesi okuma salonu Aşkabat, 1976.

Şekil 3.14 : Karl Marks Kütüphanesi iç avlusu, Aşkabat,

3.2.4 Sovyet Dönemi Konut Politikaları ve Konut Tipleri

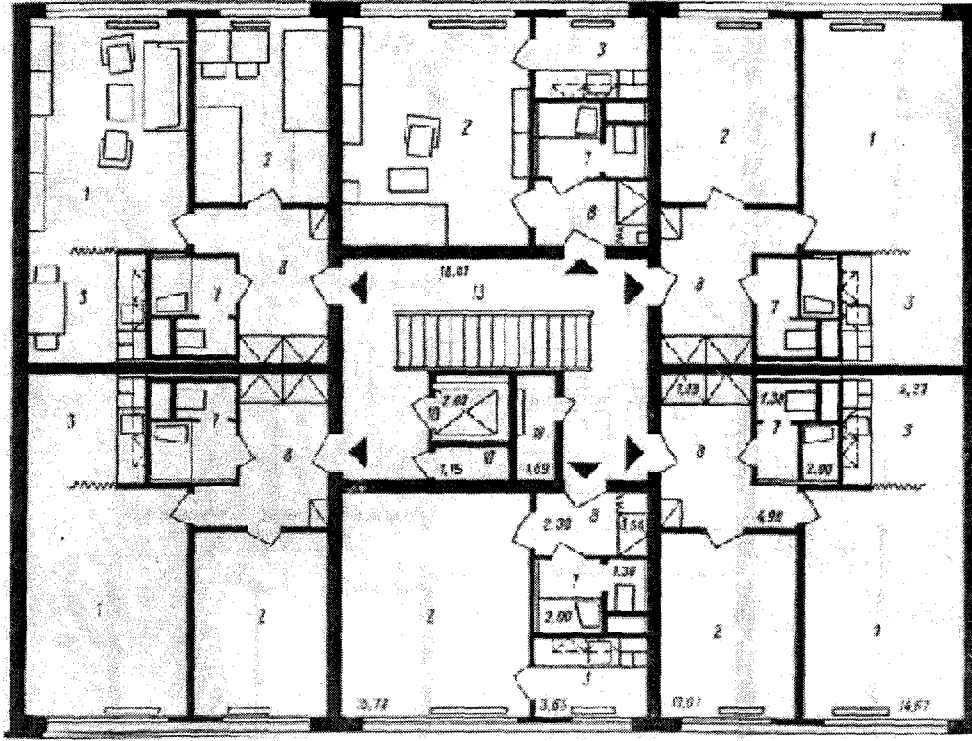
Orta Asya'da Sovyet Dönemini karakterize eden olgulardan biri de; Orta Asya'da ülkenin ağırlık merkezinin kentlere doğru kayması, sanayi yatırımları nedeniyle tarım ve hayvancılıktan başka yeni bir işçi sınıfının doğuşudur. Sovyet döneminde bürokrasinin modernleşip genişlemesi sonucu, kent halkının büyük kısmı ücretli veya aylıklı hale gelmiştir. Bu dönemde Sovyetler, Orta Asya'da "çağdaş barınma ve yaşama modelleri" sunmaya başlamıştır.

1950 yıllarından itibaren, Türkmen Devlet Proje Enstitüsü, konut inşaatında etkin görev üstlenmiştir. Enstitü uzmanlarınca konut, idari ve sosyal tesisler, ana okulları tip projeleri hazırlanmıştır. Bu arada SSCB Bakanlar Kurulu ve Sovyet Sosyalist Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin "Projelendirme ve İnşaat Yapımında Aşırılıkların Kaldırılmasına İlişkin Kararı", konut yapılarında izlenmesi gereken yolu göstermişti. Bu kararlar tasarruf, mimarlığın işlevsel ve teknik sorunları ile ilgili konularda bir dönüm noktası olmuştur (Tabiat Dergisi,1971). Her bir aileye ayrı konforlu konut temin edilmesi hedefi, mimari ifade yöntemlerine olan yaklaşımı değiştirmiştir. Bu gerekçe ile yeni kullanılmaya başlayan inşaat malzemeleri çok düşük kalitede üretilmiştir.

Köylerdeki ev inşaatı da endüstriyel hale getirilmiştir. Bu çerçevede avlusu olan bir ev iki katlı köy evi tip projeleri hazırlanmıştır. Köy inşaatı sırasında evlerle birlikte diğer sosyal tesislerin yapımına da önem verilmiştir. Sanayi ve tarım tesislerinin yanında yeni yerleşim birimleri inşa edilmiştir (Vasilyeva, 1978).

Türkmenistan Mimarlar Birliğine ait arşivin 1948 yılı depreminde yok olmasından dolayı, dönemin mimarları ve çalışmalarıyla ilgili bilgiler yetersiz kalmıştır. Devlet ve kamu konut fonlarının yanı sıra, konut inşaat kooperatiflerine ait daireler vatandaşlara süresiz kullanılmak üzere verilmektedir.

Bolşevik devriminden sonra daire temininde aile birey sayısı dikkate alınmış ve bu çerçevede geniş ailelere çok odalı konutlar verilmiştir. Her aileye yaşayabilecekleri konut imkanı verilmesi küçük alanlı ve düşük kaliteli inşaat malzemeleriyle üretilen çok katlı konutlar ile mümkün olabilmıştır. Aşkabat'ta 1950 yılından sonra yapılan konutlar; 27 m², 39 m², 52 m² olmak üzere bir kaç farklı tipten oluşmaktaydı. Türkmenistan SSCB'de Konutlarda yaşam alanı kişi başı 9 m² olarak belirlenmiştir (Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Konut Yasası, 1984).

İki odalı konut tipi, 39 M2

Tek odalı konut tipi, 27 M2

İki odalı konut tipi, 39 M2

Şekil 3.15 : Tek ve iki odalı konut tipi plan şeması, Aşkabat

Üç odalı konut tipi, 52 M2

Dört odalı konut tipi, 82 M2

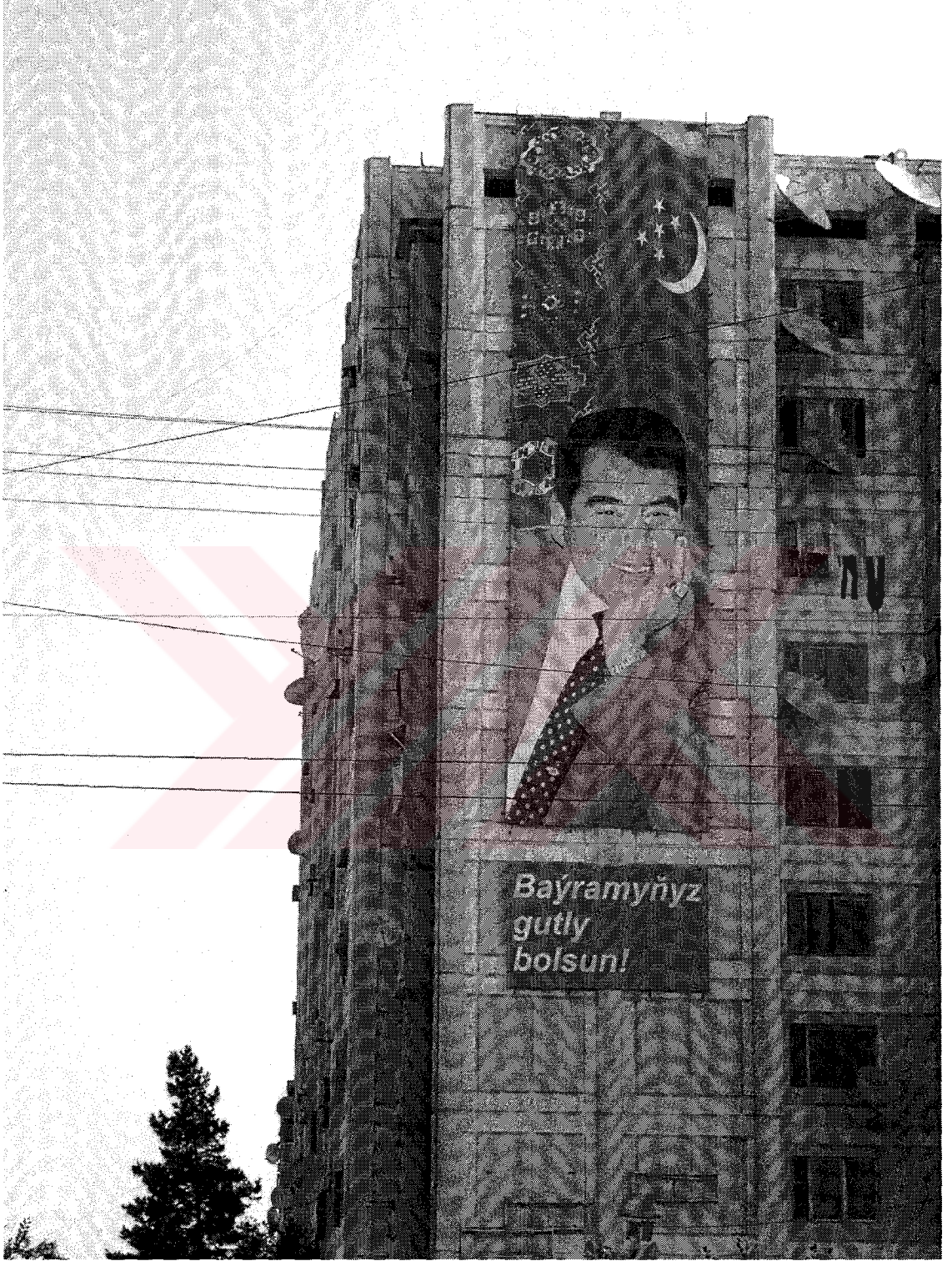
Şekil 3.16: Üç ve dört odalı konut tipi plan şeması, Aşkabat

Şekil 3.17 : 1970'li yıllarda inşa edilen konutların bugünkü görüntüsü, Aşkabat

Şekil 3.18 : 1980'li yıllarda inşa edilen konut yapısı. Sağır duvardaki figürler ve meydana
daki havuz dikkati çekiyor.

Şekil 3.19 : 1980 sonrası inşa edilen 11 katlı konutlar.

3.2.5 Konut İç Mekan Organizasyonu ve Donatılarında Değişim

Toplumun ekonomik seviyesinin yükselmesi ve yaşam koşullarının iyileşmesi, konutun iç ve dış şeklinin yanı sıra konutla ilgili bir çok gelenek ve alışkanlıkları da kökten değiştirmiştir. Kadının yaşamda daha aktif rol almaya başlaması ile eskisi gibi misafire ayıracak zaman kalmamaktadır.

Bolşevik devriminden önce Türkmen ailelerin çoğu ilkel yaşam koşullarına sahipti. Örneğin 1914 yılında Krasnovodsk vilayeti Akkel köyünde yaşayan Miami Nurgeldi'nin 20 kişiden oluşan ailesi yan yana kurulan iki çadırdaki yaşamıştır. Aynı köyde 8 kişilik bir aile bir çadırdaki yaşamıştır. Bu durum Türkmenistan'ın diğer bölgelerinde de benzerlik göstermektedir (Bartold, 1927).

1920'li yıllarda Türkmenlerde her bir evli oğul çocuğu için ayrı bir çadır yapma geleneği mevcuttu. Tabii ki bu olanağa yalnızca varlıklı aileler sahipti. Gelir durumu iyi olmayan aileler ise "tuti" veya "perde" ile çadırı bir bölümü evli oğul çocuğu, diğer bölümü diğer aile bireylerinin kullanacağı şekilde ikiye bölmüşlerdi (Vasilyeva, 1988).

1930'lu yılların başında Türkmenistan'da çadır ve kerpiç evler esas konut şeklini teşkil etmiştir. Türkmen konutlarının iç düzeni sahiplerinin gelir durumuna bağlıydı. Bolşevik devrimi arifesinde Türkmen konutunun iç düzenini anlatan yazarlardan biri izlenimlerini şöyle yansıtmıştır; "Keçe, halı, pamuk yorgan ve yastık, ufak ev eşyaların saklamak için kullanılan halı çuvalları, kırba, su, yağ ve süt testileri, ekmek çuvalları, at takımları, bir kaç fincan ve çaydanlık ve bazen rastlanan semaver, çadırın tüm mobilya ve iç düzenini teşkil ediyor". Söz konusu iç düzen şekli çoğu Türkmen aileleri için aynı idi (Miradov, 1972).

1930'lu yılların sonunda dahi ilk Türkmen işçilerinin konutları devrim öncesi evlerden çok az farklıydı. Çadır ve kerpiç evlerin toprak tabanı üzerine ayakkabıların çıkarıldığı kapı önündeki küçük bir yer hariç, kalite ve ölçüleri ailenin gelir durumuna göre değişen keçe ve Türkmen halısı serilmişti. Bu yıllarda da konutun iç düzeni ve konulan eşyalara göre işçi ailenin hangi kabileden olduğunu tespit etmek mümkündü. Bu da söz konusu dönemde Türkmen işçilerinin maddi kültüründe yerel farklılıklar, gelenek ve alışkanlıkların henüz değişmediği anlaşılmaktadır. Türkmen işçilerinin konutları gaz yağlı lambalarla aydınlatılmıştı. Ahşap, kerpiç ve balçıktan yapılmış evler demir soba, çadırlar ise ocakla ısıtılmaktaydı (Karaşhanoglu, 1928).

Bolşevik devriminden hemen sonra özellikle Sovyet iktidarı döneminde işçilere ait konutların iç düzeni ve eşyaları kökten değişmişti. İşçiler kent yaşamına göre konutlarını düzenlemeye başlamışlardı. İşçilerin yaşantısına yeni kent mobilyaları bu dönemde girmeye başlamıştı. Halkın yaşantısına giren her bir yeni ev eşyası yavaş yavaş mevcut eski eşyayı ortadan kaldırmıştır. Bu ilerleyici süreç köy ve kentlerde 1940 ve 1960 yıllarında işçilerin refah seviyesinin yükselmesi ve üretim ve tüketimin artması ile daha da belirginleşti (Miradov, 1982).

Öte yandan işçi konutlarının barınma koşulları iyileştirilmiş, mekanların alanı ve oda pencere boşluklarının ölçüleri artmış, doğal ve suni aydınlatma ve havalandırma sağlanmıştır, ısıtma cihazları konulmaya başlamış, ahşap tavan ve tabanlar uygulanmaya başlamıştır (Annakılıçev, 1972).

İşçi konutları iki, üç ve dört odalı olarak yapılmıştır. En büyük oda misafir odası olarak ayrılmıştır. Köy ve kentlerdeki dairelerin küçük odasının çocukların ders çalıştığı ve uyuduğu çocuk odası olarak ayrıldığı görülmeye başlamıştır. Bu arada işçilerin, öğretmen, mühendis, doktor gibi aydınlar sınıfı ile bir arada oturmaları nedeniyle ev düzeni ve eşya yerleşimi konusunda karşılıklı etkileşimler gündeme gelmiştir. Bu arada işçilerin büyük bir kısmının geceleri okullarda eğitim görmeleri konutta çalışma odasının düzenlenmesini gerektirmiştir (Annakılıçev, 1972).

İkinci Dünya Savaşı öncesine dönemde Türkmen işçilerin yaşantısı incelenirken; işçilerin eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesi, ekonomik düzeyinin artması ile artık konutta kadın ve erkek bölümlerinin ayrılmadığı gözlenmiştir. Ancak bazı bölgelerde bu süreç çok yavaş gelişmiştir. Konutların erkek ve kadın bölümlerine ayrılması bazı bölgelerde tamamen kalkmış ise de bazı bölgelerde, özellikle eski tip konutların bulunduğu bölgelerde konutların kadın ve erkek bölümlerine ayrıldığı görülmüştür. Bu arada çoğu zaman misafir geldiğinde evin yine de erkek ve kadın bölümlerine ayrıldığı ve bu geleneğin halen uygulandığı görülmektedir. Kadın ve erkeklerden oluşan bir grup misafirlige geldiğinde kadınlar kadınlarla, erkekler erkeklerle oturacak şekilde ayrı odalarda ağırlanmıştır. Ancak halen konu ile ilgili sıkı bir kural yoktur ve misafir ağırlama geleneği ailenin sosyal durumu ve eğitim seviyesine göre değişkenlik göstermektedir.

İkinci dünya savaşı öncesi yapılan diğer bir araştırmada da, Sovyet iktidarı döneminde işçilerin yaşantısında büyük değişiklikler yaşandığı doğrular sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 1930'lu yıllarda Türkmen köyünü ziyaret eden Rus M. Loskutov köyde kaydedilen gelişmelerle ilgili olarak "Kara-Kum çölünde radyo istasyonu

kuruldu. O an sosyalizmin çöldeki ilk adımları atılmıştı” şeklinde ifade etmiştir. Bu arada Loskutov çiftçilerin ilk radyoyu nasıl karşıladığını hatıralarına şu şekilde aktarmıştır; “Akşama doğru boru (radyo) hırıldamaya başladı, Türkmenler sanki siyah tabağın atmaya veya ısırmaya başlayacağından korkuyormuş gibi bir kenara çekildiler”. Öte yandan Loskutov köyde ilk dikiş makinesinin kullanımını da yine şu şekilde nakletmiştir; “Kutunun üstünde dikiş makinesi duruyordu ve Türkmen terzi gaz yağı lambası ışığı altında delicesine cübbe dikiyordu. Artık dikiş makinesi makineli tüfekten daha gerekliydi” (Vinnikov, Y.R. 1969. “Marı Vilayeti Çiftçilerinin Yaşamının Sosyalist Değişimi” s: 50).

Bu arada köylerde yapılan konutlarda değişiklikler gündeme gelmiştir; yaşam oda sayısı artmıştır, misafir odasının yanı sıra, ebeveynler ve eğitim gören çocuklar için ayrı odalar ayrılmış ve amaçlarına göre düzenlenmiştir.

Kolhozların hepsine telefon hattı bağlanmıştır. Her bir çiftçinin evinde radyo ve televizyon mevcuttur. Bu arada her bir ilçe ve kolhozda trafo istasyonunun kurulması, halkın yaşam kültürünün önemli ölçüde gelişmesini sağlamıştır. Böylece çiftçilerin evindeki elektrikli ütü, dikiş makinesi, buzdolabı ve diğer elektrik ev aletleri alışılmış ev eşyaları konumuna gelmiştir. Öte yandan köylere doğal gaz boru hattı bağlanmıştır.

Köy yaşamındaki koşulların Kent koşullarına yaklaştırılması Devletin hedefleri arasında yer almaktaydı. Bu dönemde köylerin imarı, köylerde kültürel ve toplumsal amaçlı binaların yapımına yönelik yatırımlar yapılmıştır. Sinema salonu, kütüphane ve muhtelif derneklerin çalışabileceği odaları bulunan kulüp binası, yazlık sinema salonu okul, kreş, misafirhane, hastane veya revir, hamam, bir kaç mağaza kolhozların (çiftçi birlikleri) halihazır görüntüsünü oluşturmaktaydı.

Ülkede refah seviyesinin yükselmesi, kolhozların ekonomik açıdan gelişmesi ve buna bağlı olarak köy sakinlerinin yaşam kültürünün yükselmesi köy ve kent yaşantısı arasındaki farklılıkların yavaş yavaş silinmesini beraberinde getirmiştir.

İşçi konutlarının iç düzenine gelince; çoğunlukla modern iç mekan donatılarının kullanılmaya başladığı söylenebilir. Yatak, masa, sandalye, dolap vb. iç mekan donatılarının kullanımı bu dönemde yaygınlaşmaya başlamıştır. Kent tipi mobilyanın yanı sıra geleneksel ev eşyalarından milli halılar ve değişik büyüklükteki keçeler günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Bunun yanı sıra daha önce değişik ev eşyaları saklamak için kullanılan halı, torba ve çuvallar, artık her bir evde süs eşyası olarak duvarlara asılmaya başlamıştır (Annakılıçev, 1969).

Bu arada köy evlerinde eskiden beri kullanılan ve üstü süslü ve renkli metal kaplı sandıklara da rastlanmıştır. Türkmenler bu sandıklarda değerli eşyalarını saklamışlardır. Bu arada konutların birinci odasında aile fertleri zamanın büyük bir kısmını geçirmişler, günlük kullandıkları ev eşyaları, iş kıyafetlerini saklamışlardır. İkinci oda birinci odaya nazaran daha fazla süslenmiştir. Bu odada kıymetli ev eşyaları ve aile fertlerinin değerli eşyaları saklanmıştır. Öte yandan ev eşyalarından radyo tamamen kullanıma girmiştir. Ve 1964 yılında Nebitdag kenti sakinleri toplam 4500 radyo ve televizyon satın almışlardır. Bu arada dikiş makinesinin olmadığı Türkmen ailesini bulmak çok zor idi. Sanayi kentlerde oturan işçilerin konutlarında telefon kullanılmaya başlanmıştır. Türkmenlerin konutlarında daha 1930'lu yıllarında adı bile bilinmeyen kent tipi kültür ve yaşam eşyalarının bulunması, toplumun gelir ve kültür seviyesinin yükseldiğinin bir işaretidir (Mamedov, Miradov, 1987).

1949-1954 yıllarında işçi ailelerin maddi durumunun iyileşmesi ile Türkmen konutlarında Türkmenistan koşullarında ihtiyaç duyulan vantilatör, elektrik süpürge makinesi, elektrik ütü, çamaşır makinesi ve buzdolabı gibi ev eşyaları kullanılmaya başlamıştır. Bu arada çaydanlık, tabak, vazo, sürahi, bardak, kase, şekerlik gibi cam ve porselen eşyalarda günlük kullanımda yerini almıştır (Mamedov, Miradov, 1987).

Yakın zamana kadar işçi ailelerin konutlarında portre ve fotoğraf görmek mümkün değildi. Dini gerekçelerle fotoğraf veya portrelerin duvarlara asılmasına izin verilmiyordu. Artık bu tür düşüncelerin çok nadir olarak köylerde görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu dönemde odaların yakın akrabaların ve dostların portreleri, ünlü Türkmen ve Rus ressamların eserleriyle süsleme geleneği ortaya çıkmıştır. Halbuki yakın geçmişte dahi kimi Türkmen büyükleri fotoğraf çektiren insanları günahkar saydığı bilinmektedir (Yomudskiy, 1928).

Köy ve kentlerde ve bunlara yakın olan yerleşim birimlerinde eski gaz lambaları artık çoktan kullanımdan çıkmış, gaz lambalarının yerini elektrik ampüller almış, öte yandan abajur ve avizeler en sevilen süs eşyası konumuna gelmiştir. Diğer yandan konutlar doğalgazla ısıtılmaya başlamıştır (Yomudskiy, 1928).

Bu arada Türkmenlerin eskiden olduğu gibi pamuk, deve yünü ve kuş tüyü ile doldurulmuş yorgan ve yastıkları hala tercih ettikleri gözlenmiştir. Genelde bu yastık ve yorganlar renkli kumaştan dikilmiştir. Yatak takımları genel olarak evin ikinci ve üçüncü odalarında, günlük kullanılan yatak takımları ise birinci odada saklanmıştır. Türkmenler günlük olarak kullanılan yorgan ve yatak takımlarını el işi ve fabrika üretimi ahşap dolaplarda saklamışlardır. Batı Türkmenistan bölgesinde yaşayan

Türkmenler yatak takımlarını “dükan”, dedikleri dolaplarda saklamışlardır. Öte yandan Türkmenler bu dönemde çarşaf kullanmaya başlamıştır. Bu arada işçi aileleri arasında dairelerin kapı ve pencerelerine perde asma modası başlamış, perde kumaşı olarak, kadife, ipek, tül vb. kumaş çeşitleri kullanılmıştır.

Şekil 3.20 : Türkmen evi oda düzeni.

Ev eşyaları kolaylıkla koyulup kaldırılabilmesi için mümkün olduğunca az ve hafifti, ağır mobilyalar kullanılmamaktaydı (Vasilyeva, 1978). Ayrıca Türkmen ev eşyalarının da diğer toplumların konutlarında yer almaya başladığı söylenebilir. Bunun en çarpıcı örneği ünlü Türkmen halısıdır. Türkmen halıları, Rus, Azeri ve Ukraynalı ailelerin en sevilen ev eşyası konumuna gelmiştir (Annakılıçev, 1969). Böylece bir arada yaşayan çeşitli toplumların maddi kültürlerindeki etkileşimin de karşılıklı olduğunu söyleyebiliriz.

3.3 Bağımsızlık Dönemi

3.3.1 Bağımsızlık Sonrası Mekansal Değişim

1992’de, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası başlayan bağımsızlık döneminde ülkenin her alanında Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov’un (Türkmenbaşı) imzası vardır. Devlet Başkanı Niyazov’un talimatları doğrultusunda Aşgabat, inşaat faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı şantiye-kent görüntüsüne bürünmüştür.

Yeni konut binalarının yanı sıra kamu binaları, sosyal ve kültürel tesisler inşa edilmekte, kentin altyapısı yenilenmektedir.

Yapıların projelendirme, inşaat ve yatırım çalışmaları yerel inşaat kurumlarından çok yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir (Esenov, 2003). S. Türkmenbaşı'nın önerisi ile 1992-1993 yıllarında Türkmen uzmanları tarafından 2020 yılına kadar olan dönemi kapsayan Aşkabat ve başkent bölgesini geliştirme projesi hazırlanmıştır.

Söz konusu projenin ana temasını S. Türkmenbaşı'nın "Aşkabat kenti, dünyanın konforlu ve güzel kentleri arasında yer alabilecek şekilde kurulmalıdır" düşüncesi oluşturmuştur (Esenov, 2003). S. Türkmenbaşı'nın "Milli Kalkınma Hareketi ve 10 Yıl Refah" programını ilan etmesi, ayrıca Aşkabat kentine bağımsız, demokratik, hukuk ve laik devletin başkenti statüsünün kazandırılması hedefi önemli konuların başında gelmektedir.

Şekil 3.21 : Bağımsızlık sonrası dönemin ilk binalarından, Cumhurbaşkanlığı Köşkü. 1995

Devlet Başkanı, çağdaş mimarlık ve kent inşaatı alanlarında yabancı ülkelerin elde ettiği başarıların kullanılması gerektiğini savunmuştur (Esenov, 2003). Bu nedenle Aşkabat başta Türk Firmaları olmak üzere, Fransız, İtalyan ve Ukrayna Firmalarının çok yoğun proje ve inşaat çalışmaları yürüttüğü bir kent görünümündedir.

1. Aşgabat. Meýilnamasynyň çyzygysy.
Ашхабад. Схема плана.
Askhabad. Scheme of the plan.

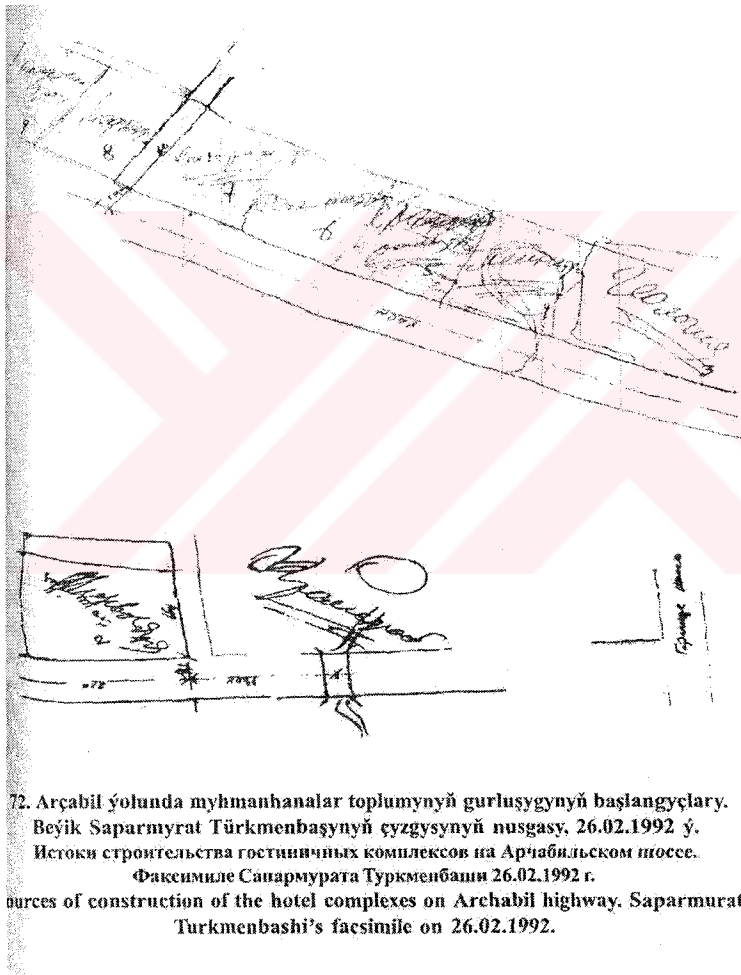
Şekil 3.22 Aşgabat Planı, 2000

3.3.2 Mimari Ortam

S.A.Niyazov'un 27 Ekim 1991 tarihinde Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Aşgabat kentine başkent niteliğini kazandıracak büyük çaplı inşaat çalışmaları gündeme gelmiştir. Yapılan tüm çalışmalar, "yüksek kalitede ve

dünya standartlarında en iyi mimarlık örneklerine uygun olmalıdır” sloganıyla gerçekleştirilmiştir. (Esenov, A. 2003. “Büyük Saparmurat Türkmenbaşı Döneminin Mimarisi” s.16) Aşkabat’ın, bölgenin en güzel başkentlerinden birisi, ülke kültürel ve sosyal hayatının yanı sıra mimari yaratıcılığının merkezi olarak 21. yüzyıla girmesi hedeflenmiştir.

İki binli yıllara gelindiğinde Aşkabat, dört bir yanında yeni inşaatların yükseldiği bir şantiye-kent görüntüsüne bürünmüştür. Her birinin üslubu yanı başındakini tutmayan, çoğu mimarlık dergisinden olduğu gibi nakledilmiş binalardan oluşan yeni, yapay bir kent kurulmaktadır.

Şekil 3.23 : Devlet Başkanı tarafından hazırlanan Aşkabat gelişim planı ile ilgili eskiz.

Türkmenistan’da bağımsızlık sonrası yapılan mimarlık çalışmaları anıtsal, seçmeci bir yöntem ile batının birebir kopya edilmesi ve geleneksel biçimlerin mutlaka yer aldığı bir üslupta ilerlemektedir. Devlet Başkanı’nın “gelişmiş ülkelerin inşaat tecrübelerinden yararlanın” ilkesi ışığında batılı bir çok firma Türkmen yetkililerinde istekleri doğrultusunda yeni eserler vermiştir (Esenov, 2003).

Şekil 3.24 : "Türkmenbaşı Mimarlığı"nı anlatan bağımsızlık dönemine ait kitabın kapağı.

Şekil 3.25 : Bağımsızlık sonrası Türk firması tarafından inşa edilen cami, Aşkabat.

Şekil 3.26 : İnşaatına başlanan konut bloklarının tanıtım panosu, Aşkabat.

Şekil 3.27 : Kamu binası önündeki benzer tanıtım panosu, Aşkabat.

Ak Şaherim Aşkabat;

Bağımsızlık sonrası Aşkabat'ta uygulamaya konan yeni kentleşme çalışmaları, "Ak Şaherim Aşkabat" (Beyaz Kentim-Aşkabat) sloganı çerçevesinde yürütülmektedir. Devlet Başkanı'nın bu ilkesi doğrultusunda bağımsızlık sonrası Aşkabat'ta inşa edilen yapıların büyük bir çoğunluğunun cepheleri beyaz mermer ile kaplanmıştır. Bu nedenle Türkmenistan Dünya'nın çeşitli ülkelerinden beyaz mermer ithal eden ülkelerin en başında yer almaktadır. cephe kaplaması ile yapıların tüm yapıları S. Türkmenbaşı'nın Aşkabat'ta özel projeler doğrultusunda yapılan yüksek konforlu, çok katlı konutlarla ilgili yeni görüşü kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Bu arada Türkmenistan Devlet Başkanı'nın kararı doğrultusunda insanların yeni dairelere yerleştirilmesi sürecinde kişi başına düşen yaşam alanı 25 m²'ye çıkartılmıştır. (Bu rakam Sovyet Döneminde kişi başı 9 m² olarak uygulanmakta idi.)

20. yüzyılın son 10 yılı içerisinde Türkmenistan'da inşaat çalışmaları hacmi artmıştır. İnşaat çalışmalarını yerli kaynaklardan çok yabancı yatırımcılar üstlenmiştir. Yabancı şirketler, büyük tesislerin projelendirme ve inşa etme işini yürütmüşlerdir. Söz konusu yabancı şirketler bir kaç yıl içerisinde projelerini başarılı bir şekilde hayata geçirmişler, öncü inşaat teknolojileri kullanarak verimli sonuç almışlardır.

Şekil 3.28 : Devlet Başkanına şiir okuyan çocuklar. Bina açılış töreni, Aşkabat. 2004

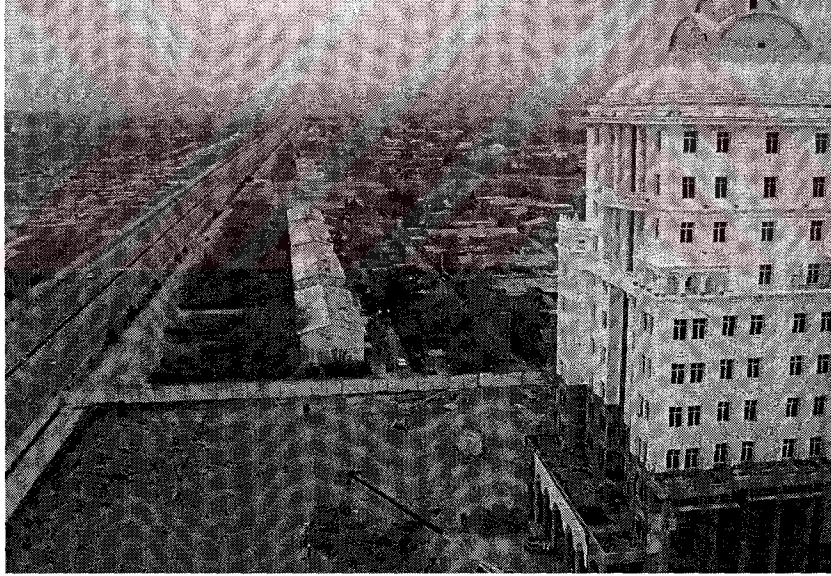
Türkmenistan Türkiye, İtalya, Fransa ve diğer ülkelerden mimari proje ithal eden ülke konumuna gelmiştir. Söz konusu mimari proje müellifleri kendi tarzlarında mimari çözümler önermiş veya yerli işverenlerin beklentilerine cevap vermeye

çalışmışlardır. Mimaride yüz yıl boyunca süren batılılaşmadan sonra milli mirasa olan ilginin ve nostaljik özlemin artığı gözlenmiştir.

3.3.3 Konut Kültürü ve Tipinde Değişimler

Türkmenler, daha yüzyıl öncesine kadar evini deve sırtında taşıırken bugün yüksek nitelikli, çağdaş konutlara taşımışlardır. Ama evin içerisindeki yaşantının çok fazla değiştiği söylenemez.

Türkmen toplumunun genellikle göçebe halde yaşadığı tarihi bir gerçektir. Günümüzde de yerleşmiş insanların sosyal hayatında göçebe kültürünün ve yaşamının izlerini görmek mümkündür. Mesela, evlerde hala çok fazla eşya olmadığını, sofrada tek büyük bir kabin olduğunu, yemeğin kaşık kullanılmadan, kısmen veya bütünüyle elle yenildiğini, çoğunlukla gıda olarak et ve süt ürünlerinin tüketildiğini, sıvı yağın pek tüketilmediğini, fazla yemek çeşidinin olmadığını, kentte yaşayan bir çok ailenin hayvanı olduğunu ve halı dokumanın her kadın için hala vazgeçilmez bir beceri olduğunu gözlemleyebiliyoruz.

Şekil 3.29 : Bağımsızlık sonrası yapılan yeni konutlar. Arka planda ise eski konut dokusu.

Konut mimarisi, Cumhurbaşkanı S. Türkmenbaşı'nın ilgi odağı konumuna gelmiştir. Mimaride mevcut olan tip proje uygulamasından kurtulmak amacıyla alınan yasal karar ve kanunlarla yeni kent inşaatı sürecinde konut, sosyal, idari ve benzeri binalarda tip projelerin kullanılması yasaklanmıştır (Esenov, 2003). Bina ve tesislerin projelendirilmesi ile ilgili uluslararası standartlara uygun olan yeni kanunlar uygulamaya konulmaktadır. Pahalı ve uzun ömürlü olan inşaat malzemeleri ile ilgili daha önce mevcut olan sınırlamalar kaldırılmakla birlikte söz konusu malzeme ve

ürünlerin geniş bir şekilde kullanılmasına ilişkin yeni kararlar uygulamaya girmektedir. Bunun yanı sıra Saparmurat Türkmenbaşı mimarlığın geliştirilmesinde yerel geleneklerin, Türkmenistan'ın ortak tarihi köklerle bağlı olduğu ülkeler öncelikli olmak üzere, önde gelen yabancı ülkelerin elde ettiği çağdaş kazanımlardan ve tecrübelerden yararlanılması konusunu da ısrarla belirtmiştir (Esenov, 2003).

Şekil 3.30 : Bağımsızlık sonrası yapılan konut blokları, Aşkabat.

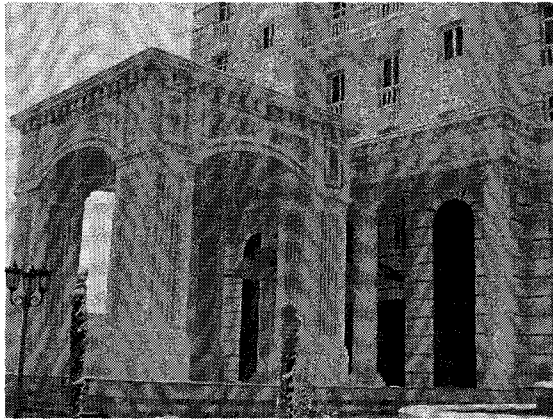
Devlet Başkanı “Biz, başkentimizi hemen hemen yeniden kuruyoruz. Konutlar da, sosyal ve idari yapılar gibi mimarinin önemli unsurlarıdır. Her bir konut ayrı özelliğe sahip olmalı, milli mimari çerçevesinde olmakla birlikte mimarların en cesur düşüncelerini yansıtmalıdır” ifadeleri ülkedeki konut politikasını yönlendirmiştir. (Esenov, A. 2003. “Büyük Saparmurat Türkmenbaşı Döneminin Mimarisi” s.61.)

Aşgabat'ta gösterişli konutların inşaatı Türkmenistan Devlet Başkanının kararı doğrultusunda 1997 yılının Nisan ayında başlamıştır. Tüm konutların cepheleri mermer ile kaplanmıştır. Konutlar çağdaş ev eşyalarıyla donatılmıştır. Söz konusu konutların plan şeması da diğer konutlardan farklıdır.

Şekil 3.31 : Bağımsızlık sonrası Aşgabat'ı süsleyen konut blokları.

Aşgabat'ta son dönemde yapılan konut binalarının çoğunun Türk firmaları tarafından inşa edildiğini söyleyebiliriz. Türk mimarları çoğunlukla Türkiye'de 3+1 diye kısaca tanımlanan konut tipini Türkmenistan'da da uygulamaya başlamışlardır. Görüşmelerde bu konut tipinin Türkmenler arasında da beğenildiği ve tercih edildiği tespit edilmiştir. Çok katlı konut proje ve inşaat çalışmaları Devlet Başkanı'nın "Konut Yapıları Dünya standartlarında kalite ve konfora sahip olmalıdır" görüşü doğrultusunda hayata geçirilmektedir (Esenov, A. 2003. "Büyük Saparmurat Türkmenbaşı Döneminin Mimarisi" s.70).

Şekil 3.32 : Gösterişli konut bloklarının girişi.

Konut bloklarının alt katlarına mağaza, spor salonu, sauna-havuz gibi donanımlar yerleştirilmektedir. Her bir aile için kapalı otopark olanağı da düşünülmüştür. Konut bloklarının arası süs havuzları, çocuk oyun alanları, tenis kortları, havuzlar ve parklar ile zenginleştirilmiştir.

Şekil 3.33 : Yeni konut bloklarının giriş holü.

Şekil 3.34 : Yeni konutlarda oturma odası.

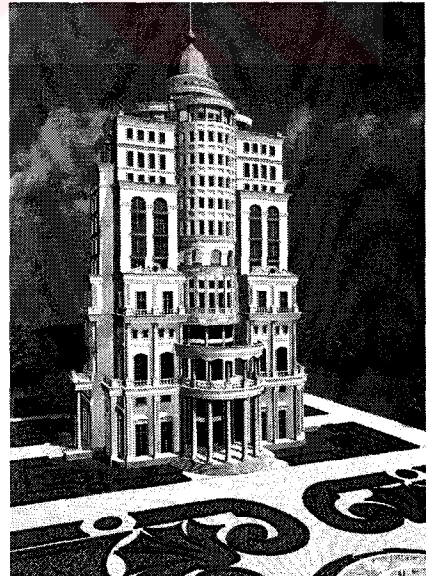
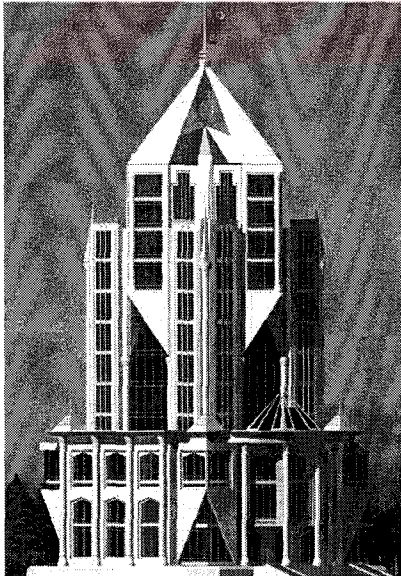
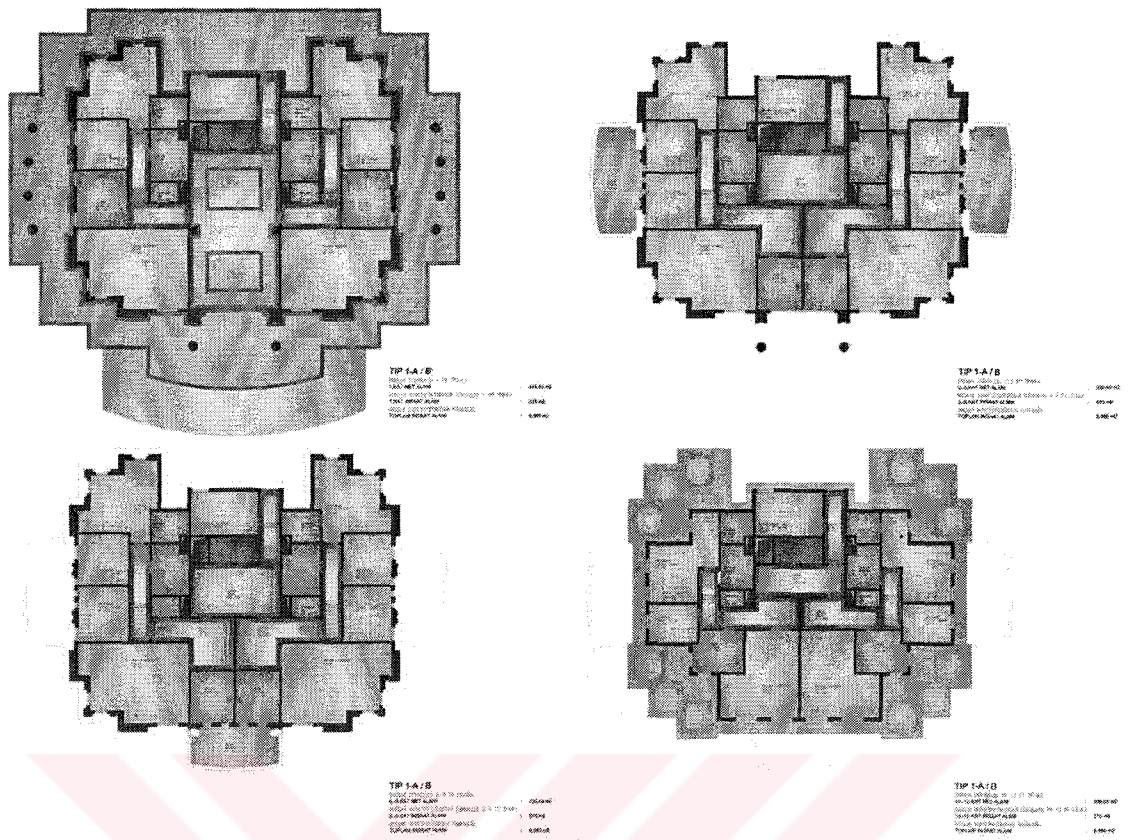

Şekil 3.35 : Yeni konutlarda yemek mekanı.

Bağımsızlık sonrası konut sahibi olabilmek Sovyet Döneminde uygulandığı gibi tüm ailelere eşit şekilde değil, ancak gelir seviyesi iyi olan ailelerin yeni konut satın alabilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Buna paralel olarak Sovyet Döneminde pek rastlanmayan gecekondulaşma bağımsızlık sonrası Türkmenistan'da kendini göstermeye başlamıştır.

Şekil 3.36 : Bağımsızlık sonrası Aşkabat'ta yapılmaya başlanan gösterişli konutlar Devlet Başkanının katıldığı kutlama törenleri ile hizmete açılıyor.

4 SAHA ÇALIŞMASI

Türkmenistan'da son dönemdeki konut organizasyonu, biçimlenişi ve donatılarının, orta sınıf kentli ailelerin konutlarındaki özellikleri tespit etme ve ailelerin konut kültürü konusunda fikir edinme amacı ile Aşkabat kentinde bireylerinin çoğunluğunu Türk firmalarında çalışanların oluşturduğu 35 Türkmen aile ile görüşme yapılmıştır.

Çalışma, Orta Asya'da yaşayan Türkmenlerin konut yaşamından kesitler sunulması ve günümüz Türkmen konut kültürü ve yaşayışı ile ilgili bilgi verebilmek amacıyla yapılmıştır. Saha çalışması, görüşme, gözlem ve fotoğraflarla gerçekleştirilmiştir. Çıkan sonuçlar literatürden derlenen bilgiler ve örnekler ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Günümüz Türkmenistan koşullarında anket çalışması yapılmasının mümkün olamaması nedeniyle saha çalışması Türkmenistan'da faaliyet gösteren Türk firmalarında çalışan Türkmenler ve yakın akrabaları ile görüşmeler yapılarak gerçekleştirilebilmiştir. Bu görüşmeler araştırmacının 1.5 yıl süren Aşkabat deneyimleri, gözlem ve tespitleri ışığında değerlendirilerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Çalışma 4 alt başlıkta toplanmıştır.

Kullanıcıya ilişkin bulgular : Konutta yaşayan birey sayısı, mesleği, yaşı, cinsiyeti, sosyo-kültürel yapısı irdelenmiştir.

Konuta ilişkin bulgular : Konutun büyüklüğü, yapım yılı, kaç yıldır kullanıldığı, sahiplik derecesi, konutun nasıl elde edildiği gibi konular ele alınmıştır.

Konutların kullanıcı açısından değerlendirilmesi : Bu bölümde kullanıcıların konutu kendileri için yeterli görüp görmedikleri ve konuttan memnuniyet sorusuna yanıt aranmış, komşuluk ilişkileri, misafir ağırlama, konutta yemek yeme, oturma, yatma gibi eylemlerin gerçekleştiği mekanların çok amaçlı kullanımı ele alınmıştır.

Konut iç mekan donatıları ile ilgili bulgular : Konut içerisinde kullanılan oturma grubu, yatma elemanı, yemek masası gibi modern mobilya elemanları ile yer yatağı, yer minderi, yer sofrası gibi geleneksel elemanların kullanımı ve tercih edilme oranı araştırılmıştır. Ayrıca konutta dayanıklı tüketim malları, halı, perde, süs

eşyası gibi iç mekan donatıları ile duvara resim asma gibi konut kullanımının kavranmasını sağlayan sorular ile konu irdelenmiştir.

4.1 Kullanıcıya İlişkin Bulgular

Ankete katılanlar aile bireyleri Türkçe konuşabilen, Türk inşaat firmalarında çalışan ya da Türkiye’de eğitim görmüş Türkmenler ve yakınlarıdır.

Öğrenim durumu : Katılımcıların % 80’i üniversite mezunu, % 20 ise lise ve dengi okul mezunudur. Sovyet Döneminde uygulanan 10 yıl kesintisiz ve mecburi eğitim nedeniyle ülke genelinde eğitim seviyesinin oldukça yüksek olduğu gözlenmiştir.

Yaş ortalaması : Görüşme yapılan kişiler 23 ile 48 yaş arasındadır. Yaş ortalaması erkeklerde 32, kadınlarda ise 28’dir. Türk firmalarında çalışanların yaş ortalamasının düşük olması bu sonucu doğurmuştur.

Evdeki kişi sayısı ortalaması : Görüşme yapılan aileler % 80 oranında beş ve üzerinde aile nüfusuna, % 20 oranında ise beşin altında aile nüfusuna sahiptir. Türkmenlerde evlilik yaşının düşük olması ve çok çocuk sahibi olmak hemen dikkati çeken bir özelliktir. Kırsal alanda ailelerin 8-9 çocuk sahibi oldukları gözlenmiştir. Ancak görüşmelerde genç nesil kentli Türkmen aileler az çocuk yapma düşüncesinde olduklarını belirtmişlerdir. Genç Türkmenler artık bakabilecekleri kadar çocuk yapma düşüncesindedirler. Görüşme yapılan katılımcılar Türkmenlerdeki kalabalık nüfus ile ilgili olarak Sovyet Dönemi uygulamalarının etkisinden söz etmişlerdir; Sovyet Döneminde ailenin sahip olduğu her çocuğun eğitim, sağlık gibi masraflarını karşılamak, iş vermek, ev vermek gibi yükümlülüklerin Devlet tarafından karşılanıyor olması Türkmenlerin herhangi bir kaygı taşımadan çocuk sahibi olmalarının bir nedeni olarak gösterilmiştir.

Aşkabat’ta doğma oranı : Görüşme yapılan ailelerin hemen hemen hepsi (% 95 oranında) Aşkabat doğumludur. Genelde herkes doğduğu yerde çalışmaya devam etmiştir. Sovyet döneminde uygulanan kurallar, benzer şekilde halen Türkmenistan’da da devam etmektedir. Bunlardan biri de çalışma koşulları ile ilgilidir; Türkmenistan’da insanlar doğdukları yerde oturum ve çalışma izni almakta ve sürekli o kentte yaşamakta ve çalışmaktadır. Diğer bir kentte oturum izni alabilmek ve çalışabilmek devletin izni ile gerçekleşmektedir.

Boş zamanları nasıl değerlendirdikleri ve özel ilgi alanları : Bu konu ile ilgili olarak; orta yaştaki erkekler genelde gazete-kitap okumak, televizyon izlemek, bahçe işleri ile uğraşmak, gençler genelde müzik dinlemek, spor yapmak, televizyon izlemek, orta yaşta kadınlar, televizyon izlemek ve komşu ziyareti, genç kızlar ise arkadaşlarını ziyaret etmek, kitap okumak şeklinde yanıt vermişlerdir.

Tatile gitme durumu. Katılımcıların büyük bir bölümü tatillerinde başka kentlerdeki akrabalarını ziyarete gitmektedir. Bir kısmı ise Hazar denizi kıyısında tatil olanağına sahiptir. Yurt dışında akrabaları olan bir kısım Türkmen aile ise tatillerde diğer Sovyet Cumhuriyetlerine (Özbekistan, Tataristan, Rusya) gitmektedirler. Turizm amaçlı yurtdışı gezisine giden aileye ise rastlanmamıştır. Katılımcıların pek azı ise tatillerini Aşkabat'ta geçirmektedir.

Spor yapma alışkanlığı : Genelde spor alışkanlığı olmadığı gözlenmiştir. Katılımcıların ancak küçük bir bölümü yürüyüş yapmakla yetindiğini belirtmiştir.

Dinlenen müzik türü : Düğünlerde ve özel günlerde Türkmen müziği tercih edilmektedir. Ancak katılımcıların büyük çoğunluğu Rusça müzik dinlemeyi tercih etmektedir.

Seyredilen televizyon kanalı : Günlük haberleri öğrenmek için Türkmen kanalları izlenmekte, ancak eğlence, spor, belgesel programı ve film izlemek için Rus kanalları tercih edilmektedir.

Sosyal-kültürel etkinliklere katılma : Ülkede sinema-tiyatro olmadığı için ancak doğum günü, düğün, sünnet, nişan, mezuniyet gibi özel günlerde bir araya gelinmekte ve çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

Eski dönem ile şimdiki dönemin karşılaştırması : "Eski rejimden memnuniyet" sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu memnun oldukları yanıtını vermiştir. En önemli gerekçe olarak ise ekonomik açıdan herhangi bir sıkıntı yaşamamalarını göstermişlerdir. Bununla beraber daha az oranda olan diğer grup ise ekonomik refaha karşın söz konusu dönemde yaşanan baskıcı yönetimden dolayı memnuniyetsizliğini belirtmişlerdir. Toplumun henüz kapitalist yaşam biçimine alışmadığı görülmektedir.

Türkiye ne ifade ediyor : Sorusuna genelde gelişmiş ülke yanıtı alınmıştır. Ancak eğitim alanında Sovyet dönemi Türkmenistan'ının Türkiye ile yarışır seviyede olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca politik alanda Türkiye ile Türkmenistan'ın dost ve

kardeş iki ülke olduğu inancındalar. Devlet Başkanı'nın "iki ayrı devlet ama tek milletiz" sözleri Türkmenler tarafından da benimsenmiştir. Türkiye'den ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan destek ve yardım beklentileri olduğunu belirtmişlerdir.

4.2 Konuta İlişkin Bulgular

Ev sahipliği durumu : Görüşmecilerin % 95 oranında ev sahibi oldukları, kendi evinde oturdukları sonucu ortaya çıkmıştır. Sovyet Döneminde Devletin, vatandaşın kullanımına konut vermesi temel görevlerinden biri sayılıyordu. Bu nedenle günümüzde hemen hemen herkesin konut sahibi olduğu söylenebilir. Ancak rejim değişikliği sonrası konut politikalarında da değişiklik olmuştur. Günümüzde Devlet, ancak kamuda çalışanlara kredi karşılığı ev vermektedir. Görüşme sonucu ortaya çıkan % 5 kiracı oranı, diğer kentlerden Aşkabat'a çalışmaya gelen küçük bir gruba aittir. Bununla birlikte bu aileler de daha önce yaşamlarını sürdürdükleri kentte konut sahibidirler.

Şekil 4.1 : Görüşme yapılan ailelerin yaşadığı konutlardan bir görüntü.

Konutun yaşı : Görüşme yaptığımız kullanıcıların çoğunluğunun yapım tarihi oldukça eski binalarda oturdukları tespit edilmiştir. Deprem sonrası Aşkabat'ta yaşanan konut hamlesi 1960'lara kadar hızlı bir şekilde devam etmiştir. Bugün Aşkabat'ta yaşayanların büyük bir bölümü deprem sonrası inşa edilen bu konutları kullanmaktadır. Çalışma sonucu kullanıcıların, % 60 oranında 20 seneden çok, % 30 oranında 10 seneden çok, % 10 oranında ise 10 seneden az bir süredir aynı evde

yaşadıkları ortaya çıkarmıştır. Sovyet Döneminde konut üreten ve dağıtan tek kurumun Devlet olması yukarıdaki sonucu doğurmuştur. Bununla beraber son dönemde bu konuda da özel sektör girişimleri başlamıştır.

Diğer konut : Türkmenistan'da ailelerin hemen hemen hepsi (% 95 oranında) ikinci bir konuta sahip değildir. Sovyet döneminde bireyin birden fazla konut sahibi olabilmesi söz konusu değildi. Bu kural Türkmenistan'da da benzer bir şekilde uygulanmaktadır. Bu nedenle bireylerin ikinci bir konuta sahip olmaları ancak özel durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4.2 : Görüşme yapılan ailelerin yaşadığı diğer bir konut görüntüsü.

Konut türü : Görüşme yapılan kişiler %80 apartman dairesinde, % 20 oranında ise müstakil konutlarda oturmaktadır. Bu oran Kentteki yapılaşmayı da doğrular niteliktedir. Çok kesin verilere sahip olamasak da Aşkabat'ta 4/5 oranında 3, 7, 9 ve 11 katlı apartman bloklarından oluşan toplu konut tarzı yerleşmeler, 1/5 oranında ise tek ya da iki katlı müstakil konutlar olduğunu tahmin edilmektedir.

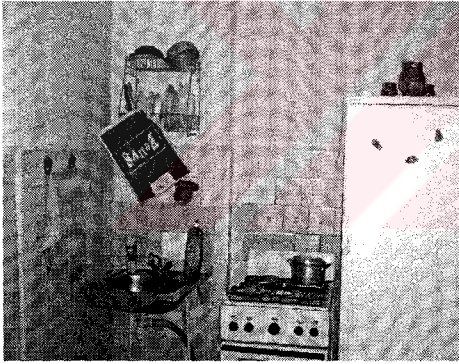
Konut nasıl elde edildi : Kullanıcıların büyük bir bölümü (% 85 oranı) devlet kredisi ile elde edilen evlerde oturuyor. Diğer kullanıcılar ise bağımsızlık sonrası kendi imkanları ile konut almış.

Konut alanı : Konut alanı ile ilgili soruya % 50 oranında 40 m², % 30 oranında 60 m², % 20 oranında ise 80 m² ve üzeri yanıtı alınmıştır. Sonuçlardan da anlaşılacağı gibi konut alanları oldukça küçüktür. 1948 depremi sonrası yeniden kurulan Aşkabat kentinde genelde küçük kullanım alanına sahip konutlar üretilmiştir. Kentte 1980

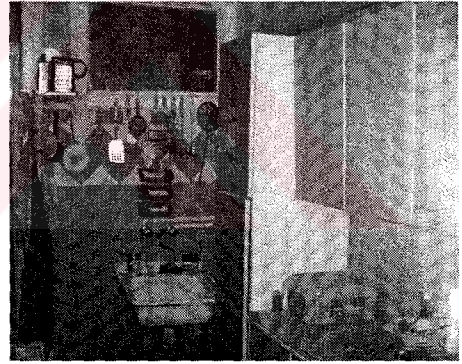
sonrasında 3-4 odalı, kullanım alanı daha büyük konut yapımına başlanmıştır. Ancak yine de kent genelindeki konutlar küçük alanlıdır.

Konutta tadilat : Kullanıcıların büyük bir bölümü konutlarındaki balkon bölümünü kapatarak oda ile birleştirmişlerdir. Aşkabat dışında müstakil konutta yaşayan birkaç kullanıcı ise konut içerisindeki banyo ve tuvaleti yıkarak oda olarak kullandıklarını, bahçeye yeni bir banyo-tuvalet yaptıklarını belirtmiştir. Maddi durumu iyi olan bazı kullanıcılar ise konutlarında bakım yaptırmışlardır. Bu bakım ise; eskimiş duvar kağıtları sökülerek duvarların boyanması, ıslak hacimlerin seramikleri ile vitrifiye malzemelerinin değiştirilmesi şeklinde yapılmıştır.

Yaşadıkları konuttan memnuniyet : Kullanıcıların büyük bir bölümü yaşadıkları konuttan memnuniyetsizliklerini bildirmiştir. Bunun başlıca nedeni konutların küçük alanlı olması, eski ve bakımsız görüntüsüdür. Ayrıca yıllardır aynı konutta yaşamamanın verdiği bir memnuniyetsizlikte gözlenmiştir. Evlerini beğenen küçük bir grup ise maddi durumu iyi olan ve bu nedenle büyük evde oturan ya da evin içinde tamirat yaptırabilmiş ailelerdir.

Şekil 4.3 : 1970'lerde yapılan konutların içi oldukça bakımsız kalmıştır.

Şekil 4.4 : Diğer bir konutun mutfağı.

Nasıl bir konutta yaşamak istenirdi : Hemen hemen hepsi büyük ve bakımlı bir konutta yaşamayı istemektedir. Yaşamak istedikleri konutun büyüklüğü ile ilgili olarak kullanıcıların % 30'u 80 m² ve üzeri, % 50'si 100 m² ve üzeri yanıtını vermiştir. Özellikle Aşkabat merkezinde apartman konutlarında yaşayan ailelerin büyük konut özlemi duydukları bir gerçektir. Yine aynı konuda benzer bir soruya karşılık Türkmen ailelerin % 60 4 ve üzeri oda sayısına sahip konut düşledikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Yaşamak istedikleri konut türü olarak ise kullanıcıların % 75'i müstakil bahçeli konut türünü tercih ederken, % 25 apartman dairesini tercih ettiğini belirtmiştir.

Çevrede beğenilen konut : Yeni yapılan konforlu konutlar beğenildiği büyük çoğunluk tarafından beğenildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Öncü rolünü Türk inşaat firmalarının üstlendiği konforlu, büyük alanlı ve iyi planlanmış konutlar Türkmenler tarafından oldukça beğenilmektedir.

4.3 Konutların Kullanıcı Açısından Değerlendirilmesi

Konutta yaşanan önemli olaylar : Türkmenlerin büyük bir çoğunluğu doğum günü, nişan, sünnet, düğün, mezuniyet gibi özel ve önemli günlerini konut ya da konut bahçesinde kutlamaktadırlar. "Özel gün ve davetleriniz için konutunuz yeterli oluyor mu" sorusuna %96 gibi bir çoğunluk yeterli görmedikleri yanıtını vermiştir. Aşkabat'taki gözlemlerden biri de apartmanların önünde kazanlarla yemek pişirilmesi ve sokak ortasında kurulan yer sofralarında yemek yenilmesi idi.

Şekil 4.5 : Apartman bahçelerinde tandır ateşinde yemek hazırlanması, Aşkabat'ta sıklıkla karşılaşılabilen bir görüntü.

Türkmenlerde düğün, sünnet, bayram, bir yakının ölümü ya da hastalıktan kurtulma gibi özel günlerde yakın akraba ve komşular davet edilerek yemek ikram edilmesi çok eski bir gelenek olarak hala yaşatılmaktadır. Kent merkezinde apartman dairelerinde yaşayan Türkmenler bu geleneği apartmanın bahçesinde, sokakta kurdukları tandır ateşinde yaşıyorlar. Bu gelenek Türkmenler için vazgeçilmez bir davranış biçimi olarak yüzyıllardır süregelen. Özel günlerde bahçe-sokak yanı sıra

bazen komşuların evi de kullanılıyor. Böyle durumlarda haremlik-selamlık oturuluyor. Aşkabat'ta hemen hemen her apartmanın bahçesinde üstü branda ile örtülü, zemini keçe ile kaplı bir bölüm var. Türkmenler özel günlerde burada yemek pişirerek komşulara ve akrabalara dağıtıyorlar. Bu yemek yapımına komşular da yardım ediyor.

Şekil 4.6 : Türkmenler özel bir günde yemekteler.

Konutta yatılı misafir sıklığı : Türkmenlerde konut mekanının yetersizliğine karşı yatılı misafir kabul etmek çok yaygındır. Bu konu ile ilgili anket sorusuna % 70 gibi büyük bir çoğunluk evlerine yatılı misafir kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Türkmenistan'da aynı kentte yaşayan akrabaların bile birbirlerine yatılı misafirliğe gittikleri gözlenmiştir. Konutun küçüklüğü ve yetersiz oda sayısının çözümü ise erkekler ve kadınların ayrı ayrı odalarda yer yatağında yatması ile çözümlenmiştir. Yatılı misafirin ağırlanması sorununun hangi mekanda çözüldüğü ile ilgili sorumuza % 85 oranında bir bölüm oturma odasına yer minderi serilerek, % 15'lik bir kullanıcı grubu ise evde misafir için ayrı bir odanın bulunduğunu yanıtını vermiştir. Oda sayısı ve büyüklüğü yeterli olan nadir evlerde yatılı misafir için ayrı konuk odasında, yatma elemanı ile bu sorun çözümlenmektedir. Ancak genelde oturma odasına yer minderi serilerek yatılı misafirlerin konaklaması sağlanmaktadır. Toplumsal yapı ve pek çok özellikler değişse de, Türkmenlerde konuklara bakış açısı hala aynı olduğu tespit edilmiştir.

Konutta çok amaçlı kullanılan mekan : Büyük çoğunluğun evinde mutfak, banyo ve tuvalet dışındaki tüm odalar yatma, dinlenme, misafir kabul etme, televizyon izleme ve yemek yeme yeri olarak ortak amaçlı olarak kullanılmaktadır. "Evinizde

çok amaçlı kullanılan mekan var mı” sorusuna % 80 evet cevabı verilmiştir. Genelde, oturma odalarının çok amaçlı olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Katılımcıların % 70 oturma odasının misafir yatma yeri olarak kullanarak kullandıklarını belirtmiştir. Bu yaşam odaları, geceleri yatılı misafirlerin kaldığı oda, gündüz ev halkının yaşadığı, çocukların ders çalıştığı, kadınların dikiş diktiği, akşamları ise ailenin tüm bireylerinin toplandığı, yemek yediği, televizyon izlediği, sohbet ettiği çok amaçlı odalardır.

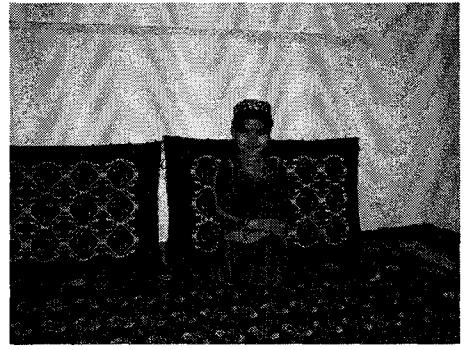
Şekil 4.7 : Türkmen evinde odalar çok amaçlı olarak kullanılmaktadır. Yatak ve yorganlar gündüz kaldırılarak oturma odasına dönüştürülmekte.

Konut alanının yetersizliği, Türkmen ailelerinin kalabalık nüfusa sahip olması nedeniyle konutta tüm odalar çok amaçlı olarak kullanılmaktadır. Gece yatak odası olarak kullanılan oda, sabah kahvaltı yapılan, gün içerisinde misafir ağırlanan, akşam televizyon izlenen oda olarak kullanılmaktadır. Odaların çok amaçlı kullanımı iç mekan donatılarının da taşınabilir olması sonucunu doğurmuştur.

Konutta çocukların ders çalışma yeri : Türkmen konutlarında konut alanlarının düşüklüğüne koşut olarak ayrı bir çocuk odası bulunmamaktadır.

Şekil 4.8 : Türkmen evinde oturma odası, aynı zamanda çocuk odası olarak kullanılmakta.

Şekil 4.9 : Diğer bir Türkmen konutu.

Komşular ile görüşme sıklığı : Sorusuna katılımcıların % 60'ı sık sık, % 30'u özel günlerde, % 10 ise ara sıra görüştüğü yanıtını vermiştir. Çalışan kadın nüfusun fazlalığına karşın komşuluk ilişkilerinin canlı olduğu görülmüştür. Komşuluk ilişkisi yalnız Türkmenler arasında değil, aynı apartmanda yaşayan diğer kültürlerden apartman sakinleri (Rus, Tatar, Özbek) ile de güçlü bir şekilde yaşatıldığı gözlenmiştir.

Şekil 4.10 : Türkmen kadınlar komşu ve akrabaları ile sık sık bir araya gelirler.

Konutun anlamı : sorusuna; % 25 barınmak için yer, % 20 kendini rahat hissettiği yer, % 20 kendilerine ve ailelerine ait özel bir yer, % 15 ise kutsal aile ocağı olarak nitelendirmişlerdir.

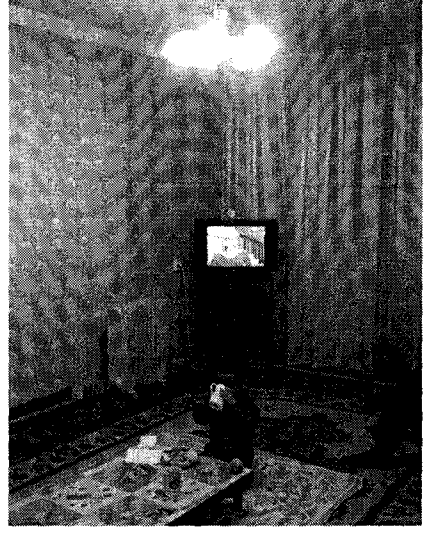
4.4 Konut İç Mekan Donatıları ile İlgili Bulgular

Oturma odasında tercih edilen donatı : Büyük çoğunluk yerde oturmayı tercih etmektedir. Ancak yinede odada mobilya bulundurulmaya çalışılıyor. "Oturma odasında sahip olunan iç mekan donatıları" sorusuna % 70 gibi büyük bir çoğunluk hem koltuk takımı hem de yer minderine sahip olduklarını belirtmiştir. Türkmen konutlarında son dönemde koltuk takımı gibi oturma grubunun yaygınlaştığı görülmüş olsa bile aile içi sohbetlerde Türkmenler koltuk yerine yer minderlerinde, yerde oturmayı tercih etmektedirler. Konu ile ilişkili sorumuza kullanıcıların % 70 yer minderini tercih edecekleri yanıtı vermiştir. Bu sonuç; Türkmenlerde yerde oturma alışkanlığının devam ettiğini, henüz mobilya kullanımının yaygınlaşmadığını göstermektedir.

Yemek yeme eylemi nerede gerçekleşmekte : Hemen hemen hepsi oturma odasında ve yerde yemek yemeği tercih etmektedir. Konutta yemek düzeni yerden 20 cm yükseklikteki tabla etrafında yerde oturmak şeklinde sağlanmaktadır.

Şekil 4.11 : Türkmen konutunda yemek tabla

Şekil 4.12 : Diğer bir Türkmen konutu.

düzeni ile gerçekleşmektedir.

Yatak odasında tercih edilen donatı : Görüşme yapılan Türkmenlerin eğitim ve gelir durumu ne olursa olsun büyük çoğunluğu (% 90'a yakını) yerde yatmayı tercih ettiği sonucu ortaya çıkmıştır. Yerde yatmayı tercih etmek Türkmenlerin geçmişten gelen ve vazgeçemedikleri bir alışkanlık olarak süregelmektedir.

Şekil 4.13 : Konutta yatak odası gündüz yataklar toplanarak dolabın içine konuyor

ve oda yaşam odası olarak kullanılıyor.

Konutta dayanaklı tüketim malı : Türkmen konutlarına en fazla ihtiyaç duyulan dayanıklı tüketim mallarının girmiş olduğu gözlenmiştir. Her evde buzdolabı, televizyon, çamaşır makinesi, dikiş makinesi mutlaka yer almaktadır.

Konutta kitaplık : Hemen hemen her evde kitaplık olduğu gözlemlenmiştir. Sovyet döneminde eğitime verilen önemin bir göstergesi olarak her evde mutlaka kitaplık bulunmaktadır.

Şekil 4.14 : Türkmen konutlarında kitaplık oturma odasının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Konutta zemin kaplaması : Banyo- mutfak dışındaki tüm odalarda zeminde halı tercih edildiği gözlenmektedir. Konu ile ilgili sorumuza % 95 oranında halı-kilim-keçe kullanıldığı yanıtı alınmıştır. Türkmen konutlarında zeminde ahşap parke, seramik ya da başka bir malzeme ile kaplı olsa bile Türkmenler bunun üzerine mutlaka halı seriyorlar. Gelir durumu iyi olan aileler zeminde ünlü Türkmen halısını kullanırken, diğer aileler zeminde koyun tüyünden imal edilen kilim ya da keçe kullandıkları gözlenmiştir.

Konutta duvar kaplaması : Konutlarda genelde duvar kaplaması olarak duvar kağıdı kullanılmıştır. Sovyet Döneminde konutlar bu şekilde kullanıcılara teslim edilmiştir. Son dönemde genelde % 60 oranında evlerde duvar kağıdı, % 40 ise duvarda halı kaplı. Türkmenlerin % 65'i duvara tablo, poster, resim asmadıklarını belirtmiştir. Buna karşılık oturma odaları duvarına halı-kilim asanların oranı % 80'dir.

5 SONUÇ

19. yüzyılda, Orta Asya yerleşme sisteminin özelliklerini anlamak için, ülkede birbirinden kültür kimlikleri açısından farklı iki toplumsal grubun bir arada yaşadığı dikkate alınmalıdır. Bir yanda göçebe Türkmenler, öte yanda etnik açıdan Rus ya da Slav kökenli ve kentli toplum uzun bir süre Orta Asya'nın çehresini oluşturmuştur. Türkmenistan'da yaklaşık bir asır süren Sovyet egemenliğinin etkisi göz ardı edilemez. 19. yüzyılın sonunda, 1917'de yönetim biçimi değişmiş, Sovyetler Birliği kurulmuş ve Türkmenistan bu yapı içinde yer almıştır.

Türkmenistan'da Sovyet Dönemini yansıtan önemli olgulardan biri ülkenin ağırlık merkezinin kentlere doğru kayması, sanayi yatırımları nedeniyle tarım ve hayvancılıktan başka yeni bir işçi sınıfının doğuşudur. Sovyet döneminde bürokrasinin modernleşip genişlemesi sonucu, kent halkının büyük kısmı ücretli veya aylıklı hale gelmiştir. Bu dönemde Sovyetler, Orta Asya'da "çağdaş barınma ve yaşama modelleri" sunmaya başlamıştır. Böylelikle başlayan yerleşik hayat ile Batılı yaşama biçimleri, kısmen benimsenmiş ve kimi yerde geleneksel biçimlerin yerini almıştır.

Bu dönemde rejim yapısına koşut olarak mekansal yapıda da köklü değişimler yaşanmıştır. Sovyet Sosyalist Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin "Projelendirme ve İnşaat Yapımında Aşırılıkların Kaldırılmasına İlişkin Kararı" konut yapılarında izlenmesi gereken yolu göstermiştir. Bu kararlar "tasarruf" mimarlığın işlevsel ve teknik sorunları ile ilgili konularda bir dönüm noktası olmuştur. Her bir aileye ayrı konforlu konut temin edilmesi hedefi ise tip proje yapımını, düşük alanlı konut üretimini ve düşük kalitede inşaat malzemesi kullanımını beraberinde getirmiştir.

Türkmenistan'da Sovyet Dönemi sonrası başlayan modernleşme sürecinde bir kısım (kentli) Türkmenler en azından dış görüntü olarak modernleştikleri söylenebilir. Ancak kırsal alanda, çölde yine Türkmen gelenekleri sürdürülmektedir. Yerleşik hayata geçen Türkmenlerin ilk dönemde modern konut mimarlığını aynen kullandıkları bile varsayılsa, yaşama alışkanlıklarındaki değişimin yavaş olduğu da bir gerçektir.

1992’de Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası başlayan bağımsızlık döneminde ülkenin her alanında Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov’un (Türkmenbaşı) imzası vardır. Türkmenistan’da bağımsızlık sonrası yapılan mimarlık çalışmaları anıtsal, seçmeci bir yöntem ile Batının birebir kopya edilmesi ve geleneksel biçimlerin mutlaka yer aldığı bir üslupta ilerlemektedir. S. Türkmenbaşı, mimarlığın geliştirilmesinde yerel geleneklerin, Türkmenistan’ın ortak tarihi köklerle bağlı olduğu ülkeler öncelikli olmak üzere, önde gelen yabancı ülkelerin elde ettiği ağdaş kazanımlardan ve deneyimlerden yararlanılmasını gerektiğini savunmuştur.

Bağımsızlık sonrası konut sahibi olabilmek ise Sovyet Döneminde uygulandığı gibi tüm vatandaşlara eşit şekilde değil, ancak gelir seviyesi iyi olan vatandaşların yeni konut satın alabilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Buna koşut olarak Sovyet Döneminde pek rastlanmayan gecekondulaşma Bağımsızlık sonrası Türkmenistan’da kendini göstermeye başlamıştır.

Türkmenlerin göçebe geçmişinin ve o dönemdeki barınma alışkanlıklarının sonraki yüzyılın konut mekanını etkilediği bir gerçektir. Kültürel alışkanlıkların birer kalıntıya, hatta anıya dnşseler bile, yaşamlarını çok uzun zaman sürdürebildikleri biliniyor. Dolayısıyla, gebelik alışkanlıklarının kimi izlerini yerleşikliğin kültür bölgesinde gözlemlemek şaşırtıcı değildir.

Türkmen toplumunun genellikle göçebe halde yaşadığı tarihi bir gerçektir. Günümüzde de yerleşmiş insanların sosyal hayatında göçebe kültürünün ve yaşamının izlerini görmek mümkündür. Mesela, evlerde hala çok fazla eşya olmadığını, sofrada tek büyük bir kaba olduğunu, yemeğin kaşık kullanılmadan, kısmen veya bütünüyle elle yenildiğini, çoğunlukla gıda olarak et ve süt ürünlerinin tüketildiğini, sıvı yağın pek tüketilmediğini, fazla yemek çeşidinin olmadığını, kentte yaşayan bir çok ailenin hayvanı olduğunu ve halı dokumanın her kadın için hala vazgeçilmez bir beceri olduğunu gözlemleyebiliyoruz.

Konut içinde, geleneksel yaşam alışkanlıklarının sıklıkla sürdürüldüğü, Batı’dan etkilenererek evin içine yerleştirilen eşyanın gerçekte kullanılmadığı, konuk için ayrıldığı, bu anlamda çevrede yaşayan Ruslarla aralarında konut içi kullanımı, temizlik anlayışı, oturma, yatma, yeme-içme, konuk kabul etme gibi konularda önemli farklılıklar olduğu gözlenmiştir.

Türkmenistan’da konut mekanı ve konut iç mekan donatıları bugünkü durumlarına gelene kadar yoğun bir değişim süreci göstermiştir. 19. yüzyılın sonunda Sovyet dönemi ile başlayan yerleşik hayat döneminde batılı yaşama biçimleri, zaman içinde

kısmen yerleşmiş ve kimi yerlerde geleneksel biçimlerin yerini almıştır. Türkmenistan'da konut kültürü, çoğu yönden Batılı örneklerle benzer gözükse de hala sıkı sıkı korunan bazı gelenekler terk edilemeyen alışkanlıklar vardır. Hem Batılı hem de geleneksel biçimler kimi zaman aynen korunarak yan yana kimi zaman da değiştirilerek, hatta bozularak kullanılmaktadır.

Ortak geçmişe sahip Türk ve Türkmen toplumları arasında konut kullanımına ilişkin kültürel bazı ortak noktalar olduğu gözlemlenmiştir. Orta Asya kökenli her iki ulusun da günümüz konut yaşamında göçebe kültürün izlerini taşıdığı söylenebilir. Ancak bu benzerliğin Türkiye'nin kırsal kesiminde daha belirgin olduğu gözlemlenmiştir. Orta Asya kökenli akraba iki kültürden Türkler, geleneksel Asya çadırından Osmanlı Mimarisini yaratan süreci izlerken, Türkmenler geleneğin korunması ve bu amaçla çadır düşüncesine büyük önem verilmesi düşüncesinde kalmışlardır. İki kültür arasındaki en büyük fark da budur.

Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlardan biri de; Türkmenistan'da günümüz konut kültürü, iç mekan biçimlenmesi ve donatılarının, batılı ve geleneksel formların her ikisine de benzer ve her ikisinden de farklı yönleri ile kendine özgü bir kompozisyon oluşturduğudur. Günümüz Türkmenistan'ında kentli aileler olanakları elverdiği ölçüde rahat, fiziksel, estetik, yüksek nitelikli mekanlarda yaşamak istemektedirler.

Geleneksel toplumdan, modern topluma geçiş henüz tamamlanamamıştır. Ama uzun bir yol katedilmiştir. Konut iç mekan ve donatılarındaki değişim bu modernleşmenin sonucu olduğu gibi aynı zamanda önemli bir ölçütüdür. Anlaşılan o ki, 19. yy başında başlayacak ve bugün bile sonuçlanmaktan uzak bulunan bir süreç başlamıştır.

KAYNAKLAR

- Akın, G.**, 1990. Asya Merkezi Mekan Geleneği, Kültür Bakanlığı Yayınları / 1220 Tanıtma Eserleri Dizisi / 38, Ankara, 1990 (s: 236-237)
- Annakılıçev, Ş.**, 1969. "Türkmenistan işçilerinin yaşantısı ve kültürü", "Ilım" Yayınevi, Aşkabat, (s.232, 244), Ш.Аннаклычев, «Быт и культура рабочих Туркменистана», Издательство «Ылым», Ашгабат, 1969
- Annakılıçev, Ş.**, 1961. "Nebit-Dağ ve Kum-Dag petrol işçilerinin yaşantısı" Aşkabat. Ш.Аннаклычев, «Быт рабочих-нефтянников Небит-Дага и Кум-Дага», Ашгабат, 1961.
- Alptekin, E.**, 1978. Uygur Türkleri, Boğaziçi Y., İstanbul,
- Arat, Z.**, 1975. Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmenin kentleşmeye etkisi: Türkiye için bir sınama. Ankara: DPT.SPD, Kasım. 103y. Bibl.: y. 91-101
- Avcıoğlu, D.**, 1994-1995. Türklerin Tarihi-II. ve III. kitap, Bilgi Y., Ankara,
- Ashıara, Y.**, 1970 Exterior Design in Architecture, Acedemy Edition, Londra, 1970
- Bartold, V.V.**, 1927. "Türkmenistan'ın kültürel hayatının tarihi", Leningrad. В.Бартольд «История культурной жизни Туркменистана», Ленинград, 1927
- Cezar, M.**, 1997 Anadolu öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,
- Çizgen, N.**, 1994 Kent ve Kültür, Say Yayınları, İstanbul, 1994
- Dener, A.** (1994), Sosyal ve Mekansal Değişmenin Etkileşimi Cumhuriyet Sonrası İstanbul Konutları, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- D.P.T. 1995.**, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Raporu Özeti" Kitap 5 , Ankara
- Ersoy, Devrim.**, 1997 Bina Kentsel Mekan Biçimleniş Etkileşimi, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1997

- Esenov, A.**, 2003. "Büyük Saparmurat Türkmenbaşı Döneminin Mimarisi", "Ruh" Yayınevi, Aşgabat. Аннагельди Эсенов, «Архитектура эпохи великого Сапармурата Туркменбаши», Издательство "Рух", Ашгабат 2003.
- Frischenschlager, A.**, 1995. "Siyasal ve Ekonomik Bağımsızlık Yolundaki Türkmenistan", Avrasya Etütleri, II/3, s.38-50 .
- Gundogdiyev, O.**, 1962. "Türkmen Çadırı", Siyasi konuşmacı dergisi, № 9, Aşgabat. О.Гундогдыев, «Туркменская юрта». Политический Собеседник № 9, 1962
- Haciyev, O.A.**, 1995. "Aşgabat'ın Mimarisi" Aşgabat, O.A.Хаджыев «Архитектура Ашгабата» Ашгабат, 1995
- Heyet C.**, 1996. Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış, TC Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Kantselson, Y.İ.**, 1987. "Sovyet Türkmenistan'ın mimarisi", Moskova. Ю.И.Канцельсон, «Архитектура Советской Туркмении», Москва, 1987
- Karaşhanoglu, Yomudskiy**, 1928. "Türkmenlerin yaşam özellikleri", Türkmenistan.
- Kostof, S.**, 1991. The City Shaped, Bulfinch Press, Boston.
- KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 2001. "Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Politikalarının Genel Değerlendirmesi" Cilt III, Sayı 1. Ankara.
- Kuban, D.**, 1985. Türk İslam Sanatı üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1973. 100 Soruda Türkiye Sanat Tarihi, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- Mamedov, M.A., Miradov, R.G.** 1987. "Türkmenistan mimarisi. Kısa tarihi" Moskova. М.А.Мамедов, Р. Г. Мырадов «Архитектура Туркменистана. Краткая история», Москва, 1987
- Miradov, R.G.** 1982 "Orta Asya Halklarının Konutları", Moskova. Жилище народов Средней Азии», Москва, 1982
- Ögel B.**, 1984. İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, TTKY., 2 Baskı, Ankara, 1984.

Rapaport, A., 1982, The Meaning of The Built Environment, The University of Arizona Press, Tuscon.

Tabiat Dergisi, 1972. "Manzara ve halk konutları", sayı 12, Ландшафт и народное жилище», Журнал Природа, 1971, №12

TIKA, 1996. Türkmenistan ülke raporu, Türk işbirliği kalkınma ajansı yayını, Ankara,

Turalı, Mine., 1995. Kent ve Kent Mekanlarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1995

Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, (1996). Turkmenistan: Stability, Reforms and Neutrality: The Fragments of Speeches, Interviews and Talks by Saparmurat Turkmenbashy, Aşgabat: Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı.

Turkmenistan News Weekly, 22 Ocak 1996. 8 Ocak 1996, 8 Haziran 1998. 6 Haziran 1998., 25 Ocak 1999.

Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, (1992). Turkmenistan, Aşgabat: RPHPA Turkmenistan.

Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, (1996). Turkmenistan: Stability, Reforms and Neutrality: The Fragments of Speeches, Interviews and Talks by Saparmurat Turkmenbashy, Aşgabat: Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı.

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1984. Aşgabat, s:433-437, s:70,130-132), Туркменская Советская Социалистическая Республика» Энциклопедия, Ашгабат, 1984

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Konut Yasası, 1991, Aşgabat. (s:117,129,135,138), Жилищный кодекс Советской Социалистической Республики Туркменистан», Ашгабат, 1991

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlimler Akademisi, 1953. "Türkmen konutunun mimarisi" 3. cilt, Moskova, Материальная культура Туркменистана», Академия Наук ТССР, 1974

Türkmen Bilgisi Dergisi, 1930. "Geçiş dönemde Türkmenlerin ana konut tipleri", Туркменоведение», выпуск 8-12, 1930

Türkdoğan, O., Türk Tarihinin Sosyolojisi, Hasret Y., Ankara

Uğur, Halil., 1996. "Turkmenistan: political, economic, and international developments in the wake of Soviet Imperialism", Journal of Third World Studies, Sayı 13, 15-23.

Vasilyeva, G.P., 1988. "Taşınır Konutları Olan Çadırla İlgili Kaynaklara Göre Türkmenlerin Etnik ve Kültürel İlişkileri" 3.Yayın. Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlimler Akademisi (s:26,29). Г.П.Васильева, «Этнокультурные связи туркмен по материалам их переносного жилища-юрты». 3-издание Академия Наук ТССР, 1988

Vasilyeva, G.V. 1978. "Kuzey Türkmenistan'da yaşamın değişmesi ve etnik süreçler". Г.В.Васильева «Преобразование быта и этнические процессы в северном Туркменистане»

Vinnikov, Y.R. 1969. "Türkmenistan köy nüfusunun ekonomisi, kültürü ve yaşantısı", Moskova, (s:76-77). Я.Р.Винников «Хозяйство, культура и быт сельского населения Туркменистана», Москва, 1969

Vinnikov Y.R. 1970. "Marı Vilayeti Çiftçilerinin Yaşamının Sosyalist Değişimi" (s:50-51). Я.Р.Винников, "Социалистическое переустройство быта дайхан Марыйской области»"

http://www.lonelyplanet.com/destinations/central_asia/turkmenistan/

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/tx.html>

<http://www.yeniturkiye.com/display.asp?c=4192&page=41#x>

<http://pc12.soc.metu.edu.tr/bolum/bolum051.htm>

http://www.ozturkler.com/data/0006/0006_07_02.htm

http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/haziran03/intro_tur.htm

<http://www.academical.org/dergi/makale/s6yenitirkcum2.htm>

EK LİSTESİ :

EK A : Murat Atayev ile söyleşi.

EK B : Devran Öwezov ile söyleşi.

EK C : Serdar Karatayev ile söyleşi.

EK D : Elmira Razzakova ile söyleşi.

EK F : Tirkış Atayev ile söyleşi.

EK A

Murat Atayev ile söyleşi.

Murat Atayev 50 yaşında, Aşkabat doğumlu, Tarih Fakültesi mezunu, öğretmen lisesinde öğretim üyesi, üç çocuk babasıdır. Eşi yüksek okul mezunu, Türkmen dili ve edebiyatı öğretmeni olarak çalışmaktadır. (Oğlu Türk Firmasında çalışıyor) Murat Atayev, üniversiteden mezun olduktan sonra öğretmen lisesinde çalışmaya başlamış, daha sonra üniversiteden sınıf arkadaşı ile evlenmiş. Evlendikten sonra Murat'ın baba evinde oturmuşlar. Öğretmen lisesinde çalışmaya başladıktan sonra ev alabilmek için Murat Atayev ve eşi çalıştıkları kurumlarda devlet tarafından organize edilen konut temini ile ilgili organizasyonda sıraya girmişlerdir. Atayev'in ailesinin halen yaşadığı konut, Atayev'in öğretmen lisesinde çalışarak elde ettiği 5 katlı apartmanın üçüncü katındaki 3 odalı dairedir.

A.D. : Yaşadığınız konutu ve nasıl elde ettiğinizi anlatır mısınız?

M.A. : Devlet tarafından bize verilen konut standart tip projeler doğrultusunda inşa edilmişti. Daire, salon, yatak odası, mutfak, çocuk odası, banyo, tuvalet, balkon ve giriş odasından oluşmaktadır. Tüm yaşam odaların duvarları duvar kağıdı ile kaplıdır. Bizim ailede de diğer pek çok Türkmen ailesinde olduğu gibi taşrada yaşayan yakınlarımız çeşitli nedenlerle sürekli gelip yatılı misafir olarak kalırlar. Hatta Aşkabat'ta dahi çok sayıda yakınlarımız kuvvetli aile bağları ve sık sık gerçekleştirilen çeşitli etkinlikler (dini bayramlar, sünnet, Hüda yolu, doğum günü, mezuniyet, diploma alma vb.) nedeniyle ziyaretimize gelirler. Biz de onlara gideriz. Bu nedenle; odaların düzeni ve mobilya yerleşimi konusunda dikkatli davranmak durumundayız. Bu nedenle, Türkmenler de diğer Orta Asya halklarında olduğu gibi pek fazla mobilya kullanımını tercih etmezler.

A.D. : Aynı apartmanda yaşayan diğer komşularınızda konut yaşamı nasıldır?

M.A. : Türkmen ailelerde durum aşağı yukarı bizim ile aynıdır. Ancak, apartman komşularımız Rus ve Ermeni ailelerde durum farklıdır. Onlarda aile nüfusu fazla değildir. Bir ya da iki çocuk sahibidirler. Pek fazla gelen gidenleri de olmaz. Yatılı misafir ise hemen hemen hiç gelmez. Türkmenler konuksever bir halk olmaları nedeniyle salonun yerleşimine önem vermişler ve mobilya yerleşimi konusunda

salonun ortasında boş alan kalacak şekilde çözüm üretmeye çalışmışlardır. Çünkü kalabalık yer sofraları için böyle bir alana ihtiyaç vardır.

A.D. : Mobilyalarınızı nasıl temin ettiniz ?

M.A. : 1992 yılına kadar Türkmenistan'ın her bir kentinde büyük mobilya ve inşaat malzemeleri mağazalarının yanı sıra, her bir ilçe ve büyük çaplı köyde mobilya, inşaat malzemeleri ve ev eşyalarının satıldığı mağazalar faaliyet gösterirdi. Genelde söz konusu mağazalarda diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Cumhuriyetle üretilen yerel mobilyalar ve ev eşyalarının yanı sıra diğer Cumhuriyetler ve Polonya gibi Sosyalist Cumhuriyetlerden ithal edilen mobilyalar da satılırdı. Tabii ki halk Polonya, Çekoslovakya gibi ülkelerde üretilen mobilyaları tercih etmişlerdir. Ve tezgah altından az bir miktarda satıcıya fazla para ödeyerek satın almışlardır. Ancak daha çok yerel mallar satıldığından dolayı Beyaz Rusya, Ukrayna gibi ülkelerde imal edilen mobilya ve ev eşyaları daha çok kullanılmıştır. Ayrıca Türkmenistan'da üretilen mobilyalardan Aşkabat'ta üretilenler, Çarcov'da üretilenlerden daha kaliteli olduğu düşünülürdü.

Biz eve yeni taşındığımızda, babalarımız tarafından verilen ilk ihtiyaç duyulan eşyaları kullanmıştık. Ancak misafirlerin ağırlandığı salona daha gösterişli eşyaları koymaya özen göstermiştik. Bu arada tüm SSCB ülkelerinde yaygın olan kredi ile yani taksitle eşya alma imkanından yararlanarak salona koymak üzere dolap satın almıştık. Söz konusu dolap hemen hemen oda duvarının yarısını kaplamıştır ve genel olarak, cam eşya, kitap, çay ve yemek takımlarını yerleştirmiştik. Şurası da bir gerçek ki SSCB'nin çok okuyan nüfuslu ülkelerin sıralamasında ilk yerde olması ve kitapların herkesin alabileceği fiyatlarla satılması nedeniyle her bir ailenin evinde en azından bir kaç tane kitap rafı bulunurdu. Aydın kesimi olan ve yüksek tahsilli olan kimselerin evinde ise çok değerli kitaplardan oluşan kitap dolapları da olmuştur. Öte yandan salonda üçlü koltuk takımı vardı. Ama koltuk takımı o zaman moda olan ahşap ayaklı koltuklardandı. Boş olan duvara o zaman moda olan ve yağlı boya ile yapılan kendi tablomuzu asmıştık. Çocuk odasında bir çalışma masası sandalye ve kitap rafları ve bir çekyat konulmuştu. Çocuklar genelde yerde yatarlardı. Yatak odasında bir dolap ve sandık vardı. Yatma eylemi de yerde gerçekleştirilmiştir. Son dönemde kent sakinlerinde fazla rastlanmasa da, Türkmen ailelerin hemen hemen hepsinde sandık, ev düzeninin ayrılmaz bir unsuru konumundadır. Köyde yaşayan nüfusun hepsinde hala sandıklar vardır.

A.D. : Bağımsızlık sonrasında ne değişti ?

M.A. : Bağımsızlıktan sonra Devlet Başkanı'nın "açık kapılar" siyasetini ilan etmesiyle, dünyanın bir çok ülkesinden gelen yabancı yatırımcılar ülkenin değişik sektörlerinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu çerçevede ülkenin inşaat sektöründe kayda değer gelişmeler gündeme geldi. Çeşitli sanayi yapı inşaatının yanı sıra konut inşaatı da artmıştır. Kent sakinleri doğal olarak, yabancı yatırımcılar tarafından kurulan geniş odalı, oda yerleşimi planlanmış gösterişli binalardaki konforlu konutlara özenmişlerdir.

Bu arada, SSCB döneminde inşa edilen konutlarda malzeme sıkıntısı yaşandığından dolayı inşaat sırasında mevcut olan malzemeleri kullanmak zorunda kalınmıştır. Bu da odaların taban rengi, duvar kağıdı, tavan boyası vs. arasında uyumsuzluğun meydana gelmesine neden olmuştur. Buna karşı yabancı müteahhitler tarafından yapılan konutlardaki dairelerde kullanılan malzeme, boya vs. malzemelerin renk uyumunun yanı sıra, inşaat çalışmalarının kalitesine büyük önem verilmiştir. Bu da, söz konusu konutları, pahalı olmalarına rağmen cazip kılan faktörlerden birisidir, tabi ki burada söz konusu dairelerin kaliteli, geniş olması en önemli etkenlerden birisidir.

A.D. : Siz kendi evinizde ne gibi tadilatlar yaptınız ?

M.A. : Bağımsızlıktan sonra, halk arasında "Avrupalı tarz tamiri" adı verilen tamiratı yaptık. "Avrupalı tarz tamir" olarak bilinen tamirat derken, duvar kağıtlarının çıkarılması, duvarlara alçı çekilmesi, boya ile boyanması, muşamba yerine tahta veya parke yapılması, tüm eski sıhhi tesisatların yurtdışından gelen malzemelerle değiştirilmesi, kapı ve pencerelerinin plastik veya ahşap yapılması. Bir de 1980'li yıllarda duvar kağıdının desenini beğenmediğimiz için devlete ait inşaat malzemeleri mağazasında yerli üretim duvar kağıdı olarak değiştirmiştik. Bu arada o zamanlar özel sektöre ait mağazalar bulunmazdı. O dönemler mobilya seçimi, yerleşimi ile ilgili bilgiler ve bu konu ile ilgili ipuçları, TV'lerde gösterilen Sovyet ve yabancı filmlerden özenilerek seçilirdi.

A.D. : Türkmenistan'da konut yaşamı hakkında neler düşünüyorsunuz ?

M.A. : Tüm konutların düzeni SSCB döneminde aşağı yukarı aynıydı, sadece cumhuriyetlerin milli özelliklerinden kaynaklanan farklılıklar ortaya çıkmıştır. Türkmen ailelerin evinde her ne kadar aile modern olsa da bir oda, milli gelenekler doğrultusunda, yani doğuya, milli köklere özenerek düzenlemeye çalışılmıştır. Aile her ne kadar aydın kesimden olsa da, her ne kadar aile üyelerinin eğitim seviyesi yüksek olsa da, evde modern yaşam alışkanlıkları mevcut olsa da, bir odayı

misafirler daha ziyade taşradan gelen yakın ve uzak akrabalar veya Hüda yolu, sünnet vb. gibi etkinliklerde kullanılmak amacıyla mobilyasız düzenlemeye çalışmışlardır. (tabii ki oda sayısı müsaitse). Bu odaya yerlere kıymetli Türkmen halıların döşenmesine önem gösterilirdi. Bağımsızlığın ilk yıllarına kadar da duvara halı asma modası da çok yaygın olduğundan duvarlara halı asılırdı. Halen duvarlara halı asıldığını görmek mümkündür. Duvar kenarlarına halı yastıklar koyulurdu. Pencereleere en güzel tül ve perde kullanılırdı. Bu oda daha çok sayıda misafir ağırlamak milli gelenekleri yerine getirebilmek için mobilyasız düzenlenmiştir.

SSCB döneminde, konutların dizaynı, konut ve yaşam kültürünün gelişmesinde, değişik filmler ve aynı zamanda belirlenen devlet politikası ve programlara göre gelişen mobilya üretim sektörü büyük etken olmuştur. İnsanlar daha çok filmlerde gördükleri tasarıma göre evlerini döşemeye, süslemeye çalışmışlardır. Bunun yanı sıra insanlar konutlarının iç mekanının yerleşimi konusunda değişik dergilerde fazla olmasa da yayınlanan ev köşesi sayfalarından ip uçları almışlardır. Daha sonra ülkenin bağımsızlığını kazanmasıyla, ülkenin bir çok yabancı ülkelere kapıları açmasıyla, ülkede yabancı inşaat malzemeleri ve mobilya mağazaları açılmış ve sayıları bir hayli artmıştır. Bu da, daha önce mevcut olan ve devlet mağazalarında satılan standart ve kimi zaman döneme uygun olmayan modası geçmiş inşaat malzemeleri kullanma zorunluluğu ortadan kaldırmıştır. Yeni alternatifler doğmuştur.

A.D. : Sovyet Döneminde Türkmenistan'da hayat nasıldı ?

M.A. : Eski dönemde ülkeler arasında her hangi bir sınır olmadığından ve çeşitli meslekten uzmanların çeşitli bölgelere çalıştırılmak üzere devlet tarafından gönderilmesi, ayrıca devlet politikası ve toplumların bir bölgeden diğer bölgeye göç etmesinden dolayı toplulukların birbiri ile karışması ve kaynaşmasını sağlamıştır. Doğal olarak da bu durumda farklı milletlerden olanlar arasında evlilikler gündeme gelmiştir. Bu nedenle bir ailede bir çok dilde konuşulduğu görülmektedir. Örneğin eğer anne baba farklı milletlerden ise çocuklar her iki ebeveynin dilini biliyor, doğal olarak da Rusça veya Türkmençe de biliyor. Bildiğiniz gibi eski dönemlerde Rusça çok yaygın olup, güzel bir kariyer sahibi olmak için Rusça bilmek şarttı. Öte yandan dünyanın en değerli kaynaklarının başta Rusça'ya daha sonra diğer dillere çevrildiğini görmek mümkün. Bu nedenle de Türkmenlerin hemen hemen hepsi Rusça biliyor veya en azından Rusça anlıyor ve derdini anlatabilecek durumdandır. Bu nedenle de bazı ailelerin çocukları, anne babasının konuştuğu dili ve Rusça ve Türkmençe'yi ve okulda gördükleri İngilizce'yi de biliyor. Yani karışık aileler minimum üç dili kesin konuşmaktadırlar.

Eski dönemde tüm nüfusun maddi durumunun aşağı yukarı aynı olduğundan ve genelde standart olmasında dolayı, insanların imkanları da aşağı yukarı aynı olmuştur. Fakir kesim denilen bir tabaka yoktu. Herkesin durumu orta seviyeden yüksekti, tabii ki zengin kısımlar da olmuştur, ancak zenginliklerini sergilememişlerdir. Bu nedenle de herkesin alım gücünün de aynı olduğu söylenebilir. Ve her şey devlet tarafından aynı standartlara göre ayarlanmıştır. Örneğin, ülkenin değişik (bu durum ister Türkmenistan ister diğer Sovyet ülkelerinde olsun aynı olmuştur.) bölgesinde yaşayan gençler bir araya geldikleri zaman, onları bir araya getirebilecek, belki de daha da yakınlaştıracak ortak anılarını dile getirebiliyorlar. Örneğin Türkmenistan'ın çeşitli bölgesinde yaşayan gençler, çocukluk anıları olarak, üç kuruşa bir bardak gazlı limonatayı, 5 kuruşa şekerli kuru pasta alınabildiğini veya o dönemin ülkenin her yerinde fiyatları ve isimleri ve çeşitleri hemen hemen aynı olan dondurmalarını (1 ruble 100 kuruştur, ortalama maaş-200-220 ruble idi) hatırlayabilir.

A.D. : Türkmenistan'da evlilik?

M.A. : Halk arasında hala başlık parasının yaygın olduğunu da belirtmek gerekir. Başlık parası kızın annesi tarafından belirlenir ve genelde para, altın ve kıymetli giysi, kumaş, başörtülerden oluşur. Oğlunu evlendirmek isteyen aile, kız tarafıyla başlık parasında anlaşılır, duruma göre bu para miktarı oğlan tarafının isteği üzerine indirilir. Başlık parasının paralı kısmı kız düğününü yapmak için harcanır. Kumaş ise kızın giysilerini oluşturur. Türkmenistan'da kız ve oğlan ayrı düğün yapar. Damat kız düğününe de gelir ve davetlilerin önüne beraber çıkarlar, ancak davetlilerin az kısmını oğlan tarafından gelen bir topluluk, büyük kısmını ise kız tarafı misafirleri oluşturur. Ertesi gün nikah dairesine gidilir, daha sonra anıtlara çiçek konur. Gelin, damadın evine götürüldükten sonra akşam damadın düğünü başlar. Yine aynı şekilde misafirlerin büyük kısmını damat tarafı davetlileri, daha az bölümünü ise kız tarafından gelen misafirler oluşturur. Genelde kent, ilçe, kasabalarda düğünler lokantalarda 300-500 ve daha fazla kişilik yapılır, köylerde ise evlerin önünde dışarıda sokakların her iki tarafı kapatılarak, masa, sandalyeler kiralanarak yapılmaktadır. Başlık parası hala da yaygın olmakla beraber, eğitilmiş gençler tarafından bu gelenek yavaş yavaş kaldırılmaya veya sembolik hale getirilmeye başladığı görülmektedir. (Yani başlık parası az bir miktar para, düğünü yapabilecek kadar ve gelinin giyeceği kıyafetlerin alınmasına yetecek miktardadır) Bu arada başlık parası konusunda anlaşamamış ailelerin kızlarının kaçtığı veya kaçırıldığı durumlarda olmaktadır. Ama böyle durumlarda polise şikayet etme

durumu yoktur. Zamanla sorunun çözüldüğü görülmektedir. Bazen kızın babası uzun süre kızı ile barışmayabilir. Ama kızın çocuğunun doğmasıyla birlikte her iki aile barışır.

Teşekkür ederim.

EK B

Devran Öwezov ile söyleşi.

Devran Öwezov 28 yaşında, Özbekistan doğumlu, evli ve iki çocuk sahibi. Türkmen Lisesi mezunu. Halen bir Türk Firmasında şoför olarak çalışmaktadır. Baba evinde anne-babası, eşi ve Serdar ve Didar isimli iki erkek çocuğu ile birlikte yaşamaktadır. Evi, Aşkabat dışında müstakil, bahçe içerisindedir. (Devran Öwezov'un ailesi Özbekistan'dan göç ederek Türkmenistan'a 1984 yılında yerleşmişler. Devlet tarafından verilen Aşkabat dışındaki konutta yaşıyorlar.)

A.D. : Sen Türkmensin ama Özbekistan'da doğup büyümüşsün, bu göçün öyküsünü anlatır mısın ?

D.Ö. : Evet, öz be öz Türkmenim ben. Göçün hikayesine gelince; aslında mecbur kalındığı için göç edilmiş. Dedem Özbekistan'da yerleşik bir Türkmen boyunun başı imiş. Ve o dönemler oldukça varlıklı bir aileymiş. Sürüleri ve arazileri varmış. Fakat daha sonra Sovyet Döneminde Ruslar dedemin tüm malına el koymuşlar. Hayvan sürüleri ve araziler devletin eline geçmiş. Dedem bu durumu hiçbir zaman kabullenememiş fakat hiç bir şey de yapamamış. Bu yüzden babam da Rusları hiç sevmez. Ve hiç bir zaman affetmez. Dedemin vefatından sonra babam göç etmek istemiş, Özbekistan'da kalmak istememiş. O zamanlar sınır diye bir şey yok. 1984'te Aşkabat yakınlarındaki Yaşlık Kasabasına göç ettik, devlette bize bu evi ve araziyi verdi.

A.D. : El konulan malların ne amaçla kullanıldığını biliyor musun?

D.Ö. : Aslında çok iyi bilmiyorum ama Sovyet döneminde zengini sevmezlerdi. Herhalde el koydukları tüm malları halka dağıtmışlardır, yani ben öyle sanıyorum. Olan bize olmuş. Ama bazı zengin Türkmen aileler kaçmışlar. Tüm sürüleri ve değerli eşyaları ile birlikte İran ve Irak'a göç etmişler, mallarını Devlete vermemek için. Ama dedem kaçmamış.

A.D. : Eğitimi nereden tamamladın?

D.Ö. : Ben Yaşlık yakınındaki Türkmen lisesinde okudum. Biz Türkmeniz, kendi dilimizde eğitim almayı tercih ettik. Babam da böyle istedi. Toplam 10 yıl eğitim aldık. Biz de bir Türkmen lisesi, bir de Rus lisesi vardır. Rus lisesi daha popülerdir. Üniversite eğitimi Rusça olduğu için çoğunlukla Türkmen aileler çocuklarını Rus lisesine verirler ama ben halimden memnunum.

A.D. : Kaç kardeşsiniz?

D.Ö. : Biz yedi kardeşiz, ben en küçük çocuğum, bu yüzden babamlar ile birlikte yaşıyoruz. İki ağabeyim evlenip ayrı evlere çıktılar. Diğer dört ablam da gelin gitti. Evin en küçük erkek çocuğu olduğum için ben anne-babam ile birlikte yaşıyorum.

A.D. : Evin en küçük çocuğunun anne-baba ile birlikte yaşaması bir kural mı ?

D.Ö. : Evet. Türkmenlerde evin en küçük erkek çocuğu anne-baba ile birlikte babanın evinde yaşar ve ölene kadar anne-babaya bakmakla yükümlüdür. Babanın vefatından sonra ev en küçük erkek çocuğa kalır, diğer çocukların bu evden miras hakkı yoktur.

A.D. : Bu gelenek uygulanıyor mu, Türkmenistan'da ?

D.Ö. : Elbette.

A.D. : Kentte de aynı şekilde uygulanıyor mu ?

D.Ö. : Genellikle uygulanır.

A.D. : Peki ya kanunlar, kanunlar bu şekilde düzenlenmemiştir herhalde? Diğer kardeşlerin mirastan hak iddia etmeleri söz konusu değil mi?

D.Ö. : Asla böyle bir şey olmaz. Bu hep böyle uygulanagelmıştır Türkmenlerde.

A.D. : (Daha sonra sohbetimizde Devranın babası da katıldı.) Devran'ın babası emekli olduktan sonra evin bahçesinde ufak çaplı tarım ve hayvancılıkla uğraşıyor. Devran 3 yıldır Türk firmasında çalıştığı için kendisi ile Türkçe konuşabiliyoruz. Babası ile görüşmemizde Devran bize tercümanlık yapıyor. Devranın babası Bize iyi dileklerini söyledikten sonra televizyonda izlediği Türkiye görüntülerinden çok etkilendiğini, Türkiye'nin cennet gibi bir yer olduğunu söyledi.

A.D. : Bulduğumuz oda evin en geniş odası, odada bir adet üçlü koltuk, duvarlardan birinde halı, diğerinde ise duvar saati yer almakta. Zemin ise tamamen

Türkmen halıları kaplanmış. Halının üstünde ise yerde otururken dirseklerini yasladıkları yastık minderler var.

A.D. : Bu minderler ne işe yarıyor.

D.Ö. : Yemek yerken ya da otururken kollarımızı yaslıyoruz.

A.D. : Yani yan oturuyorsunuz

D.Ö. : Evet.

A.D. : Peki yemek yerken rahatsız olmuyor musunuz ?

D.Ö. : Hayır, Türkmenler hep böyle yemek yer, ya da oturur. Çayımızı da bu şekilde içeriz. Biz bu şekilde rahat ediyoruz.

A.D. : Bu odadaki koltuğu hiç kullanıyor musunuz?

D.Ö. : Hayır, bazen misafirler oturuyor. Biz yerde yemek yer ve yerde otururuz. Ve yerde yatarız. (Bu arada Devran askerlik anısını anlattı, askerde ranzada yatmak zorunda kalmış. Hep yataktan düştüğünü anlattı, bir türlü alışamamış yatağa. Bu yüzden ranzanın alt kısmında yatmış bütün askerliği boyunca düştüğünde canı fazla yanmasın diye.)

A.D. : Odada Devran, ben ve babası ile birlikte yerde görüşmemiz devam ederken, Devranın eşi sürekli bize ikramlarda bulunuyordu. Neredeyse mutfakta bulunan her şeyi getirmişlerdi. Artık odada günlerce yiyebileceğimizden daha fazla bir yiyecek stoku oluşmuştu... Devran'a yeterli olduğunu söylediğimizde babası Türkmenlerin bir atasözünü söyledi; "Mihman atadan önce gelir" (yani, misafir babadan önce gelir). Çok içten bir konukseverlik ile karşı karşıya idik. Devran, tüm Türkmen ailelerinde misafire çok özel önem verildiğini bunun Türkmenler için bir gelenek olduğunu vurguladı. Yemeğin yanında birkaç çeşit içki ve değişik votkalar da ikram edildi. Alkol alışkanlığı ve tüketiminin kendilerine Ruslardan geçtiğini, Türkmenlerin Ruslar sayesinde içkiye alıştığını söyledi, Devran'ın babası. Ve Türkmenlerde içkisiz toy (düğün) olmadığını ve tüm özel günlerde mutlaka çok içki içildiğini anlattı.

A.D. : Bir şey dikkatimi çekti. Eşin bize yemek getirdiğinde neden örtü ile ağzını kapatıyor.

D.Ö. : Gülüşmeler... Babam odada olduğu için odaya girerken ağzını kapatıyor.

A.D. : Nasıl yani ?

D.Ö. : Türkmenlerde gelin, eşinin babası ve annesi ile konuşamaz. Ve saygıdan dolayı babanın bulunduğu odaya girerken -ağzım kapalı anlamına- ağzını elindeki örtü ile kapatarak girer.

A.D. : Yani eşin baban ile hiç konuşmuyor, öyle mi ?

D.Ö. : Evet, hatta ağzını da kapatır odaya girerken. Aynı sofrada yemek yerken eşim sofranın en sonuna ve yan dönerek oturur, yemeği yan yer, ağzı gözükmeyecek şekilde.

A.D. : Peki konuşması gerekse, bir şey sorması ya da söylemesi gerekse.

D.Ö. : Bu durumlarda evdeki diğer kişiye ya da çocuklara söyler, o da babama söyler. Doğrudan konuşma olmaz.

A.D. : Eşin aynı kuralı annen için de uyguluyor mu ?

D.Ö. : Evlendiğimiz ilk zamanlar tabi annem ile de konuşamazdı. Ama biz Türkmenlerde gelin erkek çocuk doğurduktan sonra kayınvalide ile konuşma hakkına sahip olabiliyor. Ama kayınvalidenin izni ile.

A.D. : Bu izin nasıl oluyor.

D.Ö. : Kayınvalide, gelin erkek çocuk doğurduktan sonra eğer gelinin kendisi ile konuşmasını istiyorsa gelinine bir hediye veriyor ve gelinin ağzı çözülüyor. Eğer hediye vermezse konuşmuyor.

A.D. : Peki bu gelenek her yerde uygulanıyor mu ?

D.Ö. : Hemen hemen her yerde uygulanır ama kentli aileler bu süreyi biraz daha kısa tutuyorlar. Aşkabat'ta erkek çocuk doğurduktan sonra kayınpeder ile de konuşulabiliyormuş ama biz de böyle değil.

A.D. : Sence bu gelenek doğru mu ?

D.Ö. : Bu bizim geleneğimiz, Türkmenlerde yüzyıllardır uygulanıyor, biz de uyguluyoruz.

A.D. : Eşinin akrabaları sizi ziyarete gelir mi?

D.Ö. : Gelir, ama çok nadir.

A.D. : Peki, siz evli kız kardeşlerinizi ziyarete gider misiniz?

D.Ö. : Biz de pek sık gitmeyiz. Biz de kız gelin olduktan sonra artık o ailenin bir parçası oluyor. Annemler diğer ağabeylerime sık giderler ama kız kardeşlerime pek sık gitmezler.

A.D. : (Devran'ların evi, tek katlı, bahçe içerisinde, dört odalı, mutfak ve dışarıdaki banyo-tualet bölümünden oluşmakta.) Evinizde hiç tadilat yaptınız mı?

D.Ö. : Tabi yaptık. Ev, bize 1984 yılında devlet tarafından verildi. Tuvalet ve banyo evin içindeydi. Biz burayı yıktık ve odaya dönüştürdük. Banyo-tualeti de evin dışına yaptık.

A.D. : Peki neden?

D.Ö. : Türkmenlerde evin içinde tuvalet-banyo pek tercih edilmez, hem bir tane oda kazanmış olduk.

A.D. : Bu bölgede yaşayan diğer Türkmen ailelerin evlerinde de durum aynı şekilde mi?

D.Ö. : Evet, hepsi evin içindeki tuvaleti yıkarak sonradan dışarıya yaptılar.

A.D. : Yani bu evin dışında bahçelerde gördüğümüz banyo-tualetler evin orjinalinde mevcut değil.

D.Ö. : Evet, biz evi teslim aldıktan sonra kendimiz yapıyoruz.

A.D. : Bildiğim kadarı ile bu bölgede Rus aileler de var, onlarda durum nasıl acaba?

D.Ö. : Onlar herhangi bir değişiklik yapmadı. Onlarda tuvalet-banyo evin içinde olabiliyor. Onların aileleri kalabalık değil, pek fazla misafirleri de olmadığı için böyle bir şeye gerek duymuyor olabilirler.

A.D. : Sovyet Dönemi mi daha iyiydi, yoksa şu an yaşadığınız dönem mi daha iyi ?

D.Ö. : Biz şu an yaşadığımız dönemden memnunuz. Şimdi Türkmenlerin kendi devleti var, biz çok memnunuz.

A.D. : Türkmenistan'da şu an ekonomik sıkıntı var, bunun düzeleceğini düşünüyor musun ?

D.Ö. : Evet, kesinlikle düzelecek, zamana ihtiyaç var. Türkmenbaşı her şeyi düzeltecek. Ama zamanla oluyor. Biz her akşam televizyonda Devlet Başkanını izliyoruz ve yaptıklarını beğeniyoruz, ilerisinin daha iyi olacağını düşünüyoruz.

Teşekkür ederim.

EK C

Serdar Karatayev İle söyleşi.

Serdar Karatayev 30 yaşında, Aşkabat doğumlu. Rus anne ve Türkmen babanın iki çocuğundan birisi, bir de ablası var. Ablası bir Türk ile evli. Babası ve annesi doktor. Kendisi yüksek okul mezunu. Evli, eşi de annesi gibi Rus. Tek erkek çocukları var. Son yedi yıldır bir Türk firmasında çalışıyor. Eşi ile birlikte Aşkabat'ın merkezinde, özgürlük caddesindeki 5 katlı apartman dairesinin 2. katında oturuyor.

A.D. : Eşin ile nasıl tanıştın ?

S.K. : Eşim bir Fransız firmasında çalışıyordu. Fransız Firmasının hafta sonları partileri oluyor, bir gün ben de gitmiştim, orada tanıştık.

A.D. : Türkmenistan'da Rus-Türkmen evliliklerine çok sık rastlanır mı?

S.K. : Rus kızı ile evli olan pek çok Türkmen erkeği vardır. Oran olarak bilemiyorum. Ama genellikle Türkmenler, Türkmenler ile evleniyor. Özellikle kırsalda bu durum tamamen bu şekilde.

A.D. : Türkmen ile Rus evliliği toplumda nasıl karşılanıyor ?

S.K. : Kırsal bölgede çok sıcak bakılmıyor ama kentte kimse kimseye karışmaz. Tabi damat Türkmen gelin Rus ise.

A.D. : Aksi durumda ne oluyor?

S.K. : Aksi durum olmaz. Türkmenler Rus'a kız vermezler. Ama Türkmen erkeğin Rus kızı ile evlenmesine karşı çıkmazlar.

A.D. : Peki Türkmen kızı bir Rus gencini sevse ve evlenmek istese?

S.K. : Eğer böyle bir durum olur ve kız bir Rus ile evlenirse, aile o kızı reddediyor, ayrıca o aileyi akrabaları da reddediyor, pek görüşmüyorlar, dışlıyorlar yani.

A.D. : Ruslar için aynı koşullar geçerli değil galiba ?

S.K. : Evet, onlar gencin hangi milletten olduğuna çok önem vermezler, eğer genç iyi biri ise hangi milletten olursa olsun evlenmesine karşı çıkmazlar.

A.D. : Rus ve Türkmen evliliklerinde çocuğa isim verilirken sorun yaşıyor mu ?

S.K. : Baba veriyor çocuğa ismi, baba hangi milletten ise çocuk da o ismi alıyor doğal olarak, ben de olduğu gibi. Ama bizim çocuğumuza verdiğimiz isim -Timur- hem Türkmenlerde, hem de Ruslarda kullanılan bir kahramanın ismi; aksak Timur'dan geliyor.

A.D. : Baban Türkmen, annen ise Rus. Sen çocukken evde hangi dil konuşuluyordu?

S.K. : Her zaman Rusça konuşulurdu. Ama annem de Türkmence öğrenmek durumunda kalmış, babamın akrabaları ile konuşabilmek için. Ancak biz evde Rusça konuşuruz.

A.D.: Peki ya senin eşin Türkmence biliyor mu?

S.K. : Hayır bilmiyor ama konuşulanı biraz anlıyor.

A.D.: Eski dönem mi iyi idi, yoksa şu an ki dönem mi?

S.K. : Elbette eski dönem iyiydi. Eskiden her şey boldu. Herkes her şeyi alabiliyordu. Babam 250 ruble, annem 220 ruble maaş alıyordu. Biz senede iki kez Moskova'ya alışverişe gidebiliyorduk, Devlet her sene bize Karadeniz ya da Hazar kıyısında tatil olanağı veriyordu. Önceden herkes mutluydu. Hiç fakir yoktu, her şey çok güzeldi.

A.D. : Eviniz oldukça bakımlı ve iyi durumda gözüküyor, ziyaret ettiğim diğer Türkmen evlerinden farklı,

S.K. : Evet, biz geçtiğimiz yıl eve bakım yaptırdık. Bizim firmanın (Türk firmasının) yaptığı yeni konutlardaki gibi, duvarları alçı sıva ve saten alçı ile kapladık, tüm vitrifiye malzemelerini Türkiye'den gelen ürünlerden seçtik, mobilyaları da yeniledik. Eşim de, ben de yabancı firmalarda çalıştığımız için bu değişiklikleri yapmaya gücümüz yetiyor.

A.D. : Sizin evin salonunda yer minderi, yastık görülmüyor. Her yer mobilya ile kaplı. Gördüğümüz diğer Türkmen evlerinden farklı bir görüntüsü var.

S.K. : Bizim yaşantımız Türkmenlerden daha farklı, evin iç düzenini eşim yapıyor, ben de bu durumdan memnunum. Ben yarım Türkmen, yarım Rus'um. Ama hayat anlayışımız daha modern, Ruslara daha yakın yani.

A.D. : Gelecekle ilgili düşüncelerin neler ?

S.K. : Ben bu ülkede kalmak istemiyorum, her şeyin gün geçtikçe kötüye gittiğini düşünüyorum. Bu ülkede eğer iyi bir torpilin yoksa çok para kazanamıyorsun. Bir bakan akrabası olursan ancak bir yerlere gelebiliyorsun. Ben eğer iş bulabilirsem Moskova'ya gitmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

EK D

Elmira Razzakova ile söyleşi.

Elmira Razzakova 24 yaşında, Özbek anne babanın iki çocuğundan biri. Kendinden büyük bir de erkek kardeşi var. Mari doğumlu (Eski Merv). Babası ve annesi eczacı. Türk dili ve edebiyatı bölümü mezunu, halen bir Türk firmasında tercüman olarak çalışıyor.

A.D. : Sen Türk Dili ve Edebiyatı mezunusun ve uzun süredir de Türklerle birlikte çalışıyorsun. Türklerle ilgili düşüncen nedir ?

E.R. : Evet, liseden bu yana hep Türklerle iç içeyim. Önce üniversitede hocalarımız Türk'tü, daha sonra Aşkabat'taki Türk Kültür Müsteşarlığında çalıştım ve şimdi de bir Türk inşaat firmasında çalışıyorum. Yani aslında Türkiye gelişmiş ve modern bir ülke bizim için. Ama Türk insanı, yani bilemiyorum. Türk firmaları geldikten sonra, Türk işçilerinin ülkedeki davranışları bizi üzdü. Yani önceden herkes mutluydu burada ama Türk işçiler tabi çok para kazanıyor olmalarının etkisi ile burada kendilerini kral zannediyorlar. O bizi biraz üzüyor. Oysaki küçümsediği insanlar kendilerinden çok daha eğitilmiş. Ben öğrenince çok şaşırdım mesela; sizin firmalarda çalışan işçileriniz-ustalarınız genelde ilkokul mezunu imiş, hatta okuma yazma bilmeyen bile var. Ama bizim burada herkes en azından lise mezunudur.

A.D. : Sanırım bazı kötü anılarınız var.

Evet, evet. Bir de üniversitede olmuştu. Bir Türk hocamız bana (saçlarım sarı ve gözlerim de yeşil diye) sınıfta ben konuşurken beni de işaret ederek, Orta Asya'daki Rus egemenliği nedeniyle, burada yaşayan halklar artık katışık olmuşlar, yani saf ırk değil dedi. Oysa ki, Türkler de tarih boyu göç etmişler, bence onlar da katışık, bu olay beni çok üzmüştü o dönem.

A.D. : Siz Türkmenistan'da doğup büyüdüğünüz değil mi?

Annem ve babam Özbekistan'da yaşıyorlarmış. Ama Sovyet döneminde tayinleri Türkmenistan-Mari (eski Merv) çıkmış. Ben Türkmenistan'da doğmuşum. Benim çocukluğum ve genç kızlık dönemim Mari'de geçti. Bizim Mari'de büyük bir evimiz vardı. Özbekistan'dan sık sık akrabalarımız gelirdi, eski günler çok güzeldi.

A.D. : Evinizde hangi dil konuşuluyor.

Benim annem babam Özbek, annemin annesi ise tatar. Biz Türkmenistan'da doğduğumuz için Türkmen'ceyi de çok iyi konuşabiliyoruz. Hatta benim Türkmençem Özbekçe'den daha iyi. Tatarca'dan da anlarım. Bayramlarda ev çok kalabalık olur. Evde aynı zamanda dört dil birden konuşulduğu oluyor ama ortak dil genelde Rusça konuşuluyor, bu bizim için bir alışkanlık oldu. Ama artık çarşı pazarda Türkmençe konuşuyoruz.

A.D. : Bazı Türkmenlerin Türkmençe konuşmaktan utandığını biliyorum.

E.R. : Evet, doğrudur. Önceden Rusça bilmek Rus okulunda okumak bir prestij nedeni idi. Yalnız taşrada yaşayanlar Türkmençe konuşurdu. Bu nedenle Türkmenler aile içinde evde Türkmençe konuşsa bile çarşı pazarda birbirleri ile Rusça konuşurlardı. Hatta bazı Türkmenler, Türkmençe bile bilmezdi. Bizim bazı bakanlarımız da Türkmençe bilmez mesela ama Türkmenbaşı Türkmençe'yi zorunlu dil yapınca öğrendiler.

A.D. : Bu evde ağabeyiniz ile birlikte yaşıyorsunuz değil mi ?

E.R. : Evet, annem babam Mari'de yaşıyorlar. Ben üniversite eğitimim için gelmiştim Aşkabat'a. Sonrasında iş amaçlı olarak kaldım. Aşkabat'taki bu evimiz görüldüğü gibi çok küçük (32 m2) ama bize yetiyor. Bizim Mari'deki evimiz çok büyüktü. Ve çok misafir geldiğini hatırlıyorum biz küçükken.

A.D. : Sen Özbeksin ama hep Türkmenistan'da yaşadın son 8 yıldır da Türklerle iç içesin, bu üç toplum arasında bir değerlendirme yapabilir misin?

E.R. : Aslında tüm Orta Asya halkları birbirine benzer, çok yakındır yani. Özbek, Tatar, Türkmen, yaşayış, gelenek, alışkanlık olarak birbirlerinden çok farklı değiller aslında. Dilleri de birbirine benzer, Özbekçe Türkçe'ye daha yakındır ama. Hepsinde misafirlik çok önemlidir. Büyüklere saygı çok önemlidir. Evlerinin içi, halı desenleri, pek çok şey birbirine benzer. Aslında size bir şey söyleyeyim mi, Orta Asya'da yaşayan Ruslar bile artık biraz Orta Asyalı olmuştur. Yani Moskova'daki Ruslardan farklıdır. Mesela buradaki Ruslar daha sıcakkanlıdır, misafirlğe daha çok önem

verirler, insani ilişkileri daha iyidir yani. Bunu kendileri de kabul ederler. Mesela ben Moskova'da bir yıl yaşadım. Moskova'dayken sokakta birine adres sorsanız size dönüp cevap bile vermez, daha mesafelidirler. Ama buradaki Ruslar öyle değil, sıcakkanlıdır. Türklerle de çok ortak yanımız olduğunu düşünüyorum. Türkiye güzel ve büyük bir ülke.

Teşekkür ederim.

EK F

Türkîş Atayev ile söyleşi.

Türkîş Atayev 30 yaşında. Türkmen anne babanın 8 çocuğunun altıncısı olarak dünyaya gelmiş. Üniversite eğitimini Adana Çukurova Üniversitesinde tamamlamış. Evli ve iki çocuk sahibi, halen bir Türk Firmasında çalışıyor.

A.D. : Türkîş, Türkiye yıllarından başlayalım. Uzun süre Türkiye’de kaldın, Türkiye ile ilgili düşüncelerini biraz anlatır mısın ?

T.A. : Evet, hayatımın en güzel yıllarıydı. Bağımsızlık sonrası devlet bursu ile Türkiye’de eğitim alma şansımız oldu. Türkiye Devleti tarafından her yıl haziran ayında düzenlenen “Yabancı Öğrencileri yerleştirme Sınavını” kazandım. Bu sınav Türk Cumhuriyetlerinde çok önemlidir. Bizimkiler Türkiye’de okumayı çok isterler. Biz sınavı kazandıktan sonra bir yıl Türkçe eğitim aldık. Ben bu eğitimi Konya’da aldım, sonra da Adana’da Çukurova Üniversitesi’nde ziraat mühendisliği okudum. Türkiye çok güzel bir yer, cennet gibi. Biz şu an çok özölüyoruz oraları. Türkiye’de eğitim gören arkadaşlar arada bir toplanıp o günleri anıyoruz. Türkler çok sıcak ve iyi insanlar, bize orada çok iyi davrandılar. Ben de kendimi bir Türk gibi hissediyorum. Orada bizi çok sevindiren bir olay yaşadık, Adana’nın bir köyüne götördüler bizi, orada yaşlı birkaç insanla Türkmence konuştuk, bizim konuştuğumuz dilin aynısı idi, çok rahat anlaşabildik. Onlar, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Irak’tan göç etmişler Adana’ya.

A.D. : Türkiye’deki eğitimini bitirdikten sonra mı evlendin ?

T.A. : Hayır, Türkiye’den izinli gelmişim bir yaz, bizimkiler hadi bu yaz seni evlendiriyoruz dediler, biz de evlendik.

A.D. : Eşinle nasıl tanıştınız peki, evlenmeden önce görüşme, konuşma şansınız olmadı mı ?

T.A. : Ben teyzemin kızı ile evlendim. Biz doğduğumuzda benim annem-babam ile onun anne-babası bizi birbirimizle evlendirmeye karar ve söz vermişler, bizim yapabilecek bir şeyimiz yoktu. Mecbur evlendik. Şu an ki aklım olsa evlenmezdim. Ve çocuklarıma da asla böyle bir şey yapmam.

A.D. : Bildiğim kadarı ile iki kız çocuğun var, başka çocuk düşünüyor musunuz ?

T.A. : Evet, Türkmenlerde erkek çocuğun önemini biliyorsunuzdur. Ben de bir erkek çocuk sahibi olmak isterim. Türkmenlerde anne babaya erkek çocuk bakar, dolayısıyla ben de mutlaka bir erkek çocuk sahibi olmak isterim.

Teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Adnan Demirtaş 1971 yılında Konya’da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Konya’da tamamladı. 1992 yılında S.Ü. Mimarlık Fakültesi’nden mezun oldu. Yurt içi ve yurt dışında çeşitli projelerde görev aldı. Halen İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimari Tasarım Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrencisidir.

